

Cilt: 2 Sayı: 1 Yıl: 2021
e-ISSN: 2718-0824

INTERNATIONAL JOURNAL OF MARDİN STUDİES

e-ISSN: 2718-0824

Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2021

Volume:2 No: 1 Spring: 2021

Mardin Artuklu Üniversitesi Adına:

Owner on Behalf of Mardin Artuklu University:

Prof. Dr. İbrahim ÖZÇOŞAR

(Rektör)

EDİTÖR / EDITOR

Öğr. Gör. Aysel FEDAL (Mardin Artuklu Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCISI / EDITOR ASSISTANT

Öğr. Gör. Ferhat DEMİRALP (Mardin Artuklu Üniversitesi)

EDİTÖR KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İbrahim ÖZÇOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Ö. Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya / Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi)

Prof. Dr. Shohistahon ULJAEVA (Özbekistan)

Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman KÖSE (Ankara Polis Akademisi Güvenlik Bil. Ens.)

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

BİLİM / DANIŞMA KURULU - SCIENCE / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. İbrahim ÖZÇOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi), Prof. Dr. Ömer Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi), Prof. Dr. M. Sait TOPRAK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya / Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi), Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN (Fırat Üniversitesi), Prof. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Cebi BEHRAMOV (Azerbaycan- Milli Bilimler Akademisi), Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Ens.),

Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev (Kazakistan-Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi) Doç. Dr. Dirk KRAUSMÜLLER (Avusturya),

Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT (Hacı Bayram Veli Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. İsmail ŞAHİN (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet İŞİK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Meliha KÖSE (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Zafer DUYGU (Dokuz Eylül Üniversitesi), Doç. Dr. Cengiz KARTIN (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Mehmet BİÇİCİ (Gaziantep Üniversitesi), Dr. Murat ÇAĞLAYAN (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Dr. Shahlaa Wali Jabbar (Sallahaddin Uni - Erbil, IRAQ), Dr. Latif ÇELİK (IKG-Kültür, Tarih ve Entegrosyon Araş. Ens.-Almanya)

Dr. Süleyman TEKİR (Sinop Üni.), Dr. Hakime Reyvan YAŞAR (Mardin Artuklu Üni.), Dr. Tuğba BATUHAN (Mardin Artuklu Üni.), Dr. Entela MUÇO (Arnavutluk)

REDAKSİYON (Türkçe)

Dr. Özlem ÇAYILDAK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Araş. Gör. Burçin ÖZDEMİR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Araş. Gör. Gamze MUTLU (Mardin Artuklu Üniversitesi), Araş. Gör. Burcu Ece ERKINAY (Mardin Artuklu Üniversitesi)

REDAKSİYON (İngilizce)

Öğr. Gör. Abdulkadir ERCAN (Mardin Artuklu Üniversitesi), Öğr. Gör. Resul GEYİK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Öğr. Gör. Ahmet BOZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Öğr. Gör. Zana HANAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of This Issue

Doç. Dr. Sevim ERDEM (Bitlis Eren Üni.), Doç. Dr. Adnan OKTAY (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Ahmet GEMİ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Murat TURAN, Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AKMAN (Mardin Artuklu Üni.), Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AŞIK (İzmir Balırcay Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mine AKKUŞ UÇAR (Mardin Artuklu Üni.), Dr. Öğr. Üyesi Ozan ESMER (Mardin Artuklu Üni.), Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAYILDAK (Mardin Artuklu Üni)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN (Erzincan BY Üni.), Öğr. Üyesi Ramazan ŞAHİN (Uşak Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Omer Faruk GÜNENÇ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ATAŞ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Firdevs Kulak Torun (Atatürk Üni.), Dr. Aslan NAYEB (Yeditepe Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Rojat AKSOY İŞİK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zemzem TAŞÇUZEN (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yuvacan ATMACA (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Yazı İşleri Müdürü | Editor In Chief

Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan

Yayınevi | Publisher

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

Mizanpaj ve Tasarım | Layout and Design

Ajans21

Yönetim Yeri | Head Office

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Rektörlük Ek Binası Yerleşkesi Artuklu/Mardin

Tlf: +90 482 213 4002 Fax: +90 482 213 4004

e-mail: ijms@artuklu.edu.tr - web: http://www.artuklu.edu.tr/ijms

©Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin akademik ve bilimsel bir yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS) dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup, altı ayda bir (Ekim-Nisan) yılda iki sayı olmak üzere İngilizce veya Türkçe olarak hazırlanmış çalışmalarını kabul etmektedir. Dergide; sosyal ve beşeri bilimler (dil, edebiyat, tarih, halkbilimi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi vb.) ile Mardin kentine katkıda bulunması vesilesiyle her türlü interdisipliner konuları ele alan, topluma ilişkin tüm konularda yapılacak olan bilimsel çalışmalara yer verilecektir. Dergide yer alan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. The International Journal of Mardin Studies (IJMS), an academic and scientific journal of the Mardin Artuklu University Mardin Researches Application and Research Center, is an international refereed journal and is published every six months (October-April) twice a year in English or Turkish. It accepts prepared studies in the magazine; Social and human sciences (language, literature, history, folklore, sociology, psychology, philosophy, anthropology, archeology, art history, etc.), as well as scientific studies on all kinds of interdisciplinary issues related to society, through its contribution to the city of Mardin, will be

İçindekiler / Contents

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), Nisan 2021 / April 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1 Mahremi'nin Şehnâme'sinde Mardin Kalesi'nin Fethi**
Conquest of Mardin Castle in Shahnama of Mahremi
Esmâ ŞAHİN ÖZTAŞ 7-25
- 2 Anadolu Geleneksel Evlerinin İç Mekân Kurgusu: Mardin Özelinde Bir İnceleme**
An Analysis On Interior Design Of Traditional Anatolian Houses: Case Of Mardin
Saide Selin ERAY 27-39
- 3 Eski Mardin'de Bir Mikro-Tarih Anlatısı: Çamurdaş Evi**
A Micro-History Narrative in Old Mardin: Çamurdaş House
Zemzem TAŞGÜZEN, Sibel ÇAMURDAŞ 41-53
- 4 Safiyuddin el-Hilli'nin Artûkiyyât Şiirleri**
Safiyuddin al Hilli's Artûkiyyât Poems
Halil AKÇAY 55-66
- 5 Belediye Binaları Tasarımının Osmanlı Modernleşmesi ve Günümüzdeki Gelişim Sürecine Yönelik Bir Değerlendirme**
An Evaluation of the Ottoman Modernization of Municipal Buildings Design and Current Development Process
Mehmet Ali OTYAKMAZ 68-81
- 6 Kullanıcı Gereksinimleri Özelinde Geleneksel Konutların Mekânsal Okumaları**
Spatial Readings Of Traditional Houses Specific To User Requirements
İrem BEKAR, Selver KOÇ ALTUNTAŞ 83-103

KİTAP TANITIMI - ARAŞTIRMA NOTLARI / BOOK REVIEWS - RESEARCH NOTES

- 1 İbrahim Özcoşar, Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)**
İbrahim Özcoşar, MARDİN, A Country City in the Centralization Process (1800-1900)
Menci EYE 106-111

Derleme Makalesi | Review Article

- 2 Mardin Artuklu Üniversitesi Perspektifinden Spor Faaliyetlerine Bakış**
View of Sports Activities from the Perspective of the Mardin Artuklu University
Canan Gülbin ESKİYECEK 113-122

Editörden

Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde yer alan Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin, bilimsel ve akademik yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS), Nisan 2021 tarihli 2. sayısı ile bir kez daha akademik camiaya sunulmaktadır. Bu sayımızda; 6 araştırma makalesi, 1 kitap tanıtımı ve 1 derlemeye yer verdik.

Bu sayının ilk makalesi, Esmâ ŞAHİN ÖZTAŞ tarafından kaleme alınan "Mahremî'nin Şehnâme'sinde Mardin Kalesi'nin Fethi" başlıklı makaledir. Bu makalede Mardin şehrinin Osmanlı toprakları arasına katılması Mahremî'nin Şehnâme'sindeki anlatımıyla ele alınmış ve eserin Mardin'in fethine dair araştırmalarda başvuru kaynaklarından biri olarak değerlendirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Saide Selin ERAY'ın "Anadolu Geleneksel Evlerinin İç Mekân Kurgusu: Mardin Özelinde Bir İnceleme" adlı çalışma ile tarih, mimari ve kültür olarak çok zengin bir bölge olan Güneydoğu Anadolu'da yer alan Mardin kentindeki örnekler üzerinden geleneksel evlerin iç mekân örgütlenmesindeki birimlerin işlevsel tasarımının incelenmesi yapılmıştır.

Zemzem TAŞGÜZEN ve Sibel ÇAMURDAŞ'ın birlikte hazırladıkları "Eski Mardin'de Bir Mikro-Tarih Anlatısı: Çamurdaş Evi" adlı çalışma, Mardin kültür envanterinde yer alan, günümüzde "Çamurdaş" ailesinin yaşadığı Artuklu İlçesi Şehidiye Mahallesi numara 130'da bulunan konutun tarihselliğini, gündelik hayat pratikleri ve mekânsal kullanımları hakkında bilgi vermektedir.

Halil AKÇAY'ın kaleme aldığı "Safiyuddîn el-Hillî'nin Artükiyyât Şiirleri" adlı çalışma da ise Mardin'in Artuklular döneminde edebî ve kültürel yapısı ile dönemin önemli saray şairi ve kâatibi olan Safiyuddîn el-Hillî'nin şiirlerinde Mardin'i ele alma biçimi ortaya konulmuştur.

Mehmet Ali OTYAKMAZ "Belediye Binaları Tasarımının Osmanlı Modernleşmesi ve Günümüzdeki Gelişim Sürecine Yönelik Bir Değerlendirme" adlı çalışması kapsamında, Osmanlı Devleti geç dönemindeki batılılaşma sürecinde yerel yönetimlerin ve belediyeciliğin gelişimini incelemiştir.

İrem BEKAR ve Selver KOÇ ALTUNTAŞ'ın birlikte hazırladıkları "Kullanıcı Gereksinimleri Özelinde Geleneksel Konutların Mekânsal Okumaları" adlı çalışmada ise kullanıcı gereksinimlerinin geleneksel konut biçimlenmesindeki etkisinin incelenerek, Türkiye'de bulunan farklı bölgelere ait geleneksel konutlar ele alınmıştır.

Dergimizin kitap tanıtımı bölümünde ise Menci EYE tarafından, İbrahim ÖZCOŞAR'ın, "Merkezleşme Sürecinde Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)" adlı eserinin kritiği yapılarak, Mardin'in günümüze kadar uzanan tarihi, siyasal ve ekonomik meselelerine yer verilmiştir.

Son olarak Canan Gülbin ESKİYECEK tarafından kaleme alınan "Mardin Artuklu Üniversitesi Perspektifinden Spor Faaliyetlerine Bakış" adlı derleme çalışması ile Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ) perspektifinden spor faaliyetlerinin ve spora katılımların incelenmesi yapılmıştır.

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını göndererek katkıda bulunmuş tüm yazarlara, bu çalışmaların değerlendirme sürecinde yer alan tüm hakemlere ve editöryel&danışma kuruluna teşekkürü bir borç bilir; ulusal ve uluslararası akademik camiadan dergimize yönelik ilginin sürmesini dileriz.

Zengin içerikli yeni sayılarda görüşmek temennisiyle ...

Aysel FEDAİ
Editör

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 7-25.

**Mahremî'nin *Şehnâme*'sinde
Mardin Kalesi'nin Fethi**

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ŞAHİN ÖZTAŞ

Mahremî'nin Şehnâme'sinde Mardin Kalesi'nin Fethi

Esmâ ŞAHİN ÖZTAŞ¹

Özet

Mardin Kalesi tarih boyunca yüksek bir tepeye konumlanmış yapısıyla erişilmezliği, sağlamlığı ve ele geçirilmesinin zorluğuyla dikkat çekmiş ve adından söz ettirmiştir. Mardin'in Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Savaşı'nın ardından gerçekleşir. Halkın barış yoluyla şehri teslim etmesine karşılık Safevî kuvvetlerinin iç kaleye çekilerek savunmaya geçmesiyle Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail taraftarları arasında çetin ve uzun süren bir savaş meydana gelir. 16. yüzyıl şairlerinden Mahremî (ö. 1535), manzum bir Osmanlı tarihi olan Şehnâme'sinde Mardin Kalesi'nin fethine 66 beyitlik bir bölümde yer vermiştir. Her iki tarafın zorlu mücadelelerinin detaylı olarak edebî bir dille anlatıldığı bu bölümün son beytinde kalenin fethine ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür. Bu makalede Mardin şehrinin Osmanlı toprakları arasına katılması Mahremî'nin Şehnâme'sindeki anlatımıyla ele alınmış ve eserin Mardin'in fethine dair araştırmalarda başvuru kaynaklarından biri olarak değerlendirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mardin Kalesi, Osmanlı Şiiri, Fetih, Mahremî, Şehnâme.

Conquest of Mardin Castle in Shahnama of Mahrami

Abstract

Mardin Castle has attracted attention with its inaccessibility, robustness and difficulty to capture, with its structure located on a high hill throughout history, and has made a name for itself. The inclusion of Mardin in the Ottoman lands took place in the period of Yavuz Sultan Selim after the Chaldıran War.

Despite the peaceful surrender of the city by the people, the Safavid forces retreated to the inner castle and defended, and a tough and long-lasting war occurred between the supporters of Yavuz Sultan Selim and Shah Ismail. Mahrami (d. 1535), one of the 16th century poets, included the conquest of Mardin Castle in a section of 66 couplets in his poetic Ottoman history, Shahnama. In the last couplet of this chapter, in which the difficult struggles of both sides are explained in detail in a literary language, the date of the event is written on the account of abjad for the conquest of the castle. In this article, the inclusion of the city of Mardin among the Ottoman lands was discussed with the narration of Mahrami in Shahnama and the importance of evaluating the work as one of the reference sources in the researches on the conquest of Mardin was pointed out.

Keywords: Mardin Castle, Ottoman Poetry, Conquest, Mahrami, Shahnama.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, esmahin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1720-6542.

Giriş

Başlangıcı kesin olarak bilinmemekle birlikte bir yerleşim yeri olarak tarihi Paleolitik çağlara kadar götürülebilen Mardin şehrinin ismine ilk olarak milattan sonra 4. yüzyıl Roma tarihçilerinden Ammianus Marcellinus'ta rastlanır. İslamiyetin bölgede yayılışına kadar olan dönemde kaynaklarda ikinci derecede bir kale konumunda adı geçmekle birlikte 11. yüzyılın sonlarına kadar yalnızca askeri amaçlı bir kale yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır. İslam öncesinde Sasanilerin hâkimiyeti altında olan Mardin, 640 yılında Hz. Ömer'in kumandanlarından İyaz b. Ganem tarafından fethedilmiştir. Daha sonra sırasıyla Emevî, Abbâsî, Hamdanî, Mervanî ve Ukaylı hanedanlarının idaresi altına girmiş; 11. yüzyılın sonlarında Büyük Selçukluların Mervanî hâkimiyetine son vermesiyle (1085) bölgede Türk yerleşimi başlamıştır. 1103'ten itibaren Artukluların eline geçen Mardin bu dönemde cami, medrese, çarşı, han, hamam gibi pek çok mimari yapının inşa edilmesiyle mamur bir şehir hâline gelmiştir (Taştemiş, 2003: 48-51). Bundan sonraki dönemlerde ise günümüze gelinceye kadar İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve ardından Osmanlılar Mardin'de hüküm sürmüş devletlerdir.

Mardin isminin kökeni hakkında ileri sürülen pek çok görüş olmakla birlikte bunlardan biri "kaleler" anlamındaki Mardin kelimesinden geldiğidir. Süryani kaynaklarında Mardin kelimesinin "kale" anlamındaki "merdo"nun çoğulu olduğu, şehrin içindeki dört kalede dolayı (Mardin Kalesi, Kal'at al-İmra' ve Deyrüzzaferan Manastırının arka sırtlarında iki kale) bu ismi aldığı öne sürülür. (Göyünç, 1966: 6). Nejat Göyünç bu yorumu Mardin isimlendirmesi hakkındaki izahların en isabetlisi olarak görür. Öte yandan Arapça kaynaklarda şehrin ismi "inatçılar, dik başlılar, asiler" anlamında Mâridûn veya Mâridin şeklinde geçer. Bu isimlendirmenin şehrin kalesinin dik ve yüksek oluşundan kaynaklandığı belirtilmektedir (Akçay, 2019: 340, 353). Söz konusu her iki isimlendirmede/anlamlandırmada "kale" imajından hareket edildiği ve şehrin kale yapılanması etrafında adlandırıldığı dikkati çekmektedir. Bu durum, yerleşimin uzun yıllar surların dışına taşmaması nedeniyle, Mardin'in bir kale-şehir hüviyeti taşımasıyla da ilgili olabilir.

Mardin Kalesi, Mezopotamya ovasına hâkim yüksek bir tepeye kurulmuştur. 18. yüzyıl başlarına kadar yerleşimin sur dışına taşmadığı Mardin (Gürhan, 2015: 221), bu yönüyle yıllarca korunaklı bir kale-şehir özelliği taşımıştır. Şehirlerin nasıl ve nerede kurulması gerektiğine dair benzer görüşleri paylaşan Aristo ve İbn Haldûn'a göre bir şehir güvenlik bakımından ulaşılması zor, sarp ve yüksek bir yere kurulmalıdır (Gürhan, 2012: 19-20). Mardin tam da bu şekilde askeri saldırılara karşı son derece güvenli bir konumda inşa edilmiş bir şehir olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür.

Mardin Kalesi'nin ne zaman inşa edildiğine dair elde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte kale kalıntılarının İslami dönem öncesine özellikle Doğu Roma devri öncesine gidemeyeceği belirtilmektedir (Altun, 1971: 21'den nakleden: Gürhan, 2015: 222). Tarihte pek çok kez kuşatılmış olan Mardin Kalesi, korunaklı yapısı nedeniyle ele geçirilememiş veya çetin mücadeleler sonucu ele geçirilebilmiştir. Gerek tarih kaynakları gerek seyyahlar Mardin Kalesi'nin son derece yüksek, sağlam ve ele geçirilmesi zor bir kale olduğu üzerinde âdeta söz birliği etmişlerdir.

Venedik Cumhuriyeti'nin elçisi sıfatıyla 1474-78 yılları arasında Akkoyunlu ülkesine gönderilen Josaphat Barbaro, Mardin Kalesi'ni, içinde yaklaşık 300 hane bulunan nispeten kalabalık bir şehir olarak tarif ederken Türklerin ve Mağrip Araplarının burası hakkında "Bu şehir o kadar yüksektir ki halkı şehrin üzerinden uçan kuşları asla göremezler." dediklerini nakleder (Barbaro, 2005: 64-65). Benzer şekilde Carten Niebuhr, Domenico Sestini, İbn Battuta, İbn Cübeyr² gibi batıdan ve doğudan pek çok seyyah Mardin Kalesi'nin yüksekliğine,

2 İbn Cübeyr Mardin Kalesi'ni dağın zirvesinde bulunan büyük bir kale ve dünyanın en meşhur kalelerinden biri şeklinde tarif eder. İbn Cübeyr ve diğer Arap seyyahların Mardin ve çevresi hakkındaki izlenimleri için bkz. (Gemi, 2016: 47)

sağlamlığına ve ihtişamına dikkat çekmiştir. Seyahatnâmeler dışında vekâyinâmelerde de Mardin Kalesi bu yönüyle yer almıştır (Gürhan, 2012: 22-24). Evliya Çelebi de kudret eliyle inşa edilmiş bir yapı olarak tarif ettiği kaleyi anlatmada kalemlerin eksik, dilin yetersiz olduğunu ifade etmiş; bütün seyyahların yeryüzünün farklı memleketlerinde pek çok meşhur kaleyi gezdikleri hâlde Mardin Kalesi'ne benzer bir kale daha görmediklerini nakletmiştir³. Bununla birlikte Mardin Kalesi'nin bir vesileyle fethinin beşer kudretini açacağı, ancak kuşatma ve gizli oyunlarla fethedebileceğini, aksi takdirde ele geçirilmesinin mümkün olmadığını beyan etmiştir⁴.

Mardin Kalesi'nin yüksekliği ve korunaklı oluşu Arap şiirine de konu olmuştur. Emevî şairlerinden Ebû Mâlik Giyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal'ın (ö. 92/710) Mardin Kalesi'ni yüksekliği bakımından Süreyya yıldızı ile kıyasladığı "*Ölümün çepeçevre sardığı bir yer gördüler ve kimsenin değiştiremediği/alamadığı gökte bir kale // Burada Mâridûn (Mardin) ile Süreyya yıldızı boy ölçüşmekte. Her ikisine de insanların eli ulaşmamaktadır.*" (Akçay, 2019: 344) anlamındaki beyitleriyle Artuklu dönemi şairlerinden Safiyyuddîn el-Hillî'nin (677/1278-749/1348) yine kalenin yüksekliğine ve ne denli güvenli olduğuna dikkat çektiği "*Mardin bana (şöyle der gibi) işaret yoluyla ima etti: Korkma! Mutlu ve neşeli ol. Çünkü sen yüksek tepenin zirvelerindedin. // Sen Mardin'de olduğun halde ve kalesinin kıvılcımları varken bir asinin seni almasından mı korkarsın!*" (Akçay, 2019: 347) anlamındaki beyitleri buna örnektir.

Mardin'in Osmanlı topraklarına katılması, Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nın Osmanlı ordusunun galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok şehir Osmanlı idaresine girmiştir. Mardin Diyarbakır'ın fethinden sonra İdrîs-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın girişimleriyle ele geçirilmiştir. İdrîs-i Bitlisi, bir elçi vasıtasıyla Mardin halkına mallarının ve canlarının korunacağına dair teminat içeren bir mektup göndererek teslim olmalarını istedi. Böylece Mardin şehri savaşız bir şekilde ele geçirildi. Halkın direnmeden teslim olmasına karşılık Safevî kuvvetleri iç kaleye çekilerek burayı teslim etmediler. Bu arada Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbakır'a döndü. Şah İsmail'in adamlarından Kara Han bu boşluktan istifade ederek Mardin'e geri dönüp şehri yeniden ele geçirdi. Daha sonra Kara Han ile Osmanlı kuvvetleri arasında başlayan mücadelede Kara Han kendisine isabet eden bir kurşunla öldü. Mardin yeniden kuşatıldı. Halk ilk kuşatmada olduğu gibi direnmeden şehri teslim etti. Kara Han'ın kardeşi Süleyman Bey komutasındaki Safevî kuvvetleri ise iç kaleye çekilerek savunmaya devam ettiler. Bıyıklı Mehmed Paşa ve Osmanlı komutanları kalenin kuşatılması için asker bırakarak buradan ayrılıp Mısır seferine gittiler. Bu sırada Osmanlı kuvvetleri ve Safeviler arasında çetin mücadeleler gerçekleşti. Mardin kuşatması tarih kaynaklarına göre yaklaşık bir yıl sürdü. Mercidabık zaferinden sonra Halep'ten Mardin'e geçen Bıyıklı Mehmed Paşa'nın, emrindeki kuvvetlerle kaleye saldırması sonucu Mardin Kalesi 922'de tamamen ele geçirilmiş oldu (Serdar, 2018: 145-158).

3 "Bu kal'a-i serbülend eyle bälâdir kim zirve-i a'lâsında olan imâristânının burc [u] bârûları kehkeşân-âsâ ebr-i kebûdlara peyveste olup tâ vakt-i zuhr olmayınca ebr-i nilgün zâ'il olmadan kal'anın mâ-fevkında olan minâreler ve şâ'ir ebniyye-i âlilere zâhir ü bâhir olamaz. Tâ bu mertebe serbülend kal'a-i bi-mânenddir. Hattâ cemî'i seyyâhân-ı berr ü bihâr cihânânların takrîr-i tasdikleri üzre bu edim-i arz içre cemî'i mülûkda niçe bin kalâ-i azimler gördük ammâ Devlet-i Âl-i Osmân'da Mardin gibi kal'a-i 'ibret-nümâ görmedik, derler." (Evliyâ Çelebi, 2000: 42)

4 "Bu kal'a-i Mardin'in bir takrib ile fethi makkûr-ı beşer degildir. Ancak muhâsara ile yâhüd nihânice serika ile feth olur. Yohsa bir vecihle kabza-i tasarrufa gelmesi mümkün degildir." (Evliyâ Çelebi, 2000: 42)

1- Mahremî ve Şehnâme'si

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen Osmanlı tarih yazıcılığının ilk örnekleri destan, menakıbnâme ve gazanâme türündedir. Ahmedî'nin *İskendernâme'sindeki* "Dâsîtan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i 'Osmân" başlıklı bölüm, bilinen ilk Osmanlı tarihidir. Yarı resmi tarihçilik olarak nitelenen şehnâmecilik Fatih Sultan Mehmed döneminde başlamıştır. Osmanlı tarih yazıcılığında ayrı bir yeri olan II. Bayezid döneminde Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân'ı*, Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihânnümâ'sı*, İdris-i Bitlisî'nin Farsça *Heşt Bihîşt'i* ve İbn Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osmân'ı* gibi bu türün en tanınmış örnekleri verilmiştir (Özcan, 2013: 272-276). Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî dönemlerinde ise tarih yazıcılığı devam etmekle birlikte bu padişahların isimlerini taşıyan müstakil eserler yazılmıştır. Selimnâme ve Süleymannâme olarak adlandırılan bu eserler dışında yine bu dönemlerde farklı isimler taşıyan pek çok tarih de kaleme alınmıştır. 16. yüzyılın önde gelen eserleri arasında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr'ı* ve Hoca Sadeddin'in *Tâcü't-Tevârih* adlı eseri sayılabilir. 17. yüzyıldan itibaren ise şehnâmecilik yerini yavaş yavaş vekâyinâmeciliğe bırakmıştır (Özcan, 2013: 279).

Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan Selimnâme yazımı Kanûnî Sultan Süleyman devrinde artarak devam etmiştir. Öte yandan Yavuz dönemini anlatan eserlerin büyük bir kısmı Kanûnî döneminde kaleme alınmıştır (Argunşah, 2009: 32). Bu dönemde tek bir sultan dönemine odaklanan eserler yanında birbirini takip eden farklı padişahların devirlerine dair tarihi olayların nakledildiği eserler de mevcuttur. Mahremî'nin *Şehnâme'si* II. Bayezid, Yavuz ve Kanûnî devri olaylarını anlatan böyle bir eserdir. Eser Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulmuş olması sebebiyle Süleymannâme olarak da isimlendirilir. Nitekim eserin yazma nüshasının 1a sayfasında "Süleymannâme" (Aynur, 1993: 15) ismi geçer. 12.280 beyitlik bir eser olan *Şehnâme* üç bölümden oluşur. Birinci bölüm II. Bayezid dönemi olaylarını anlatmakla birlikte ayrı bir cilt hâlinindedir. İkinci bölüm Yavuz Sultan Selim, üçüncü bölüm Kanûnî Sultan Süleyman devrine ayrılmıştır (Aynur, 2003: 390-391). Ancak eserin her üç bölümünün başında mesnevi biçimindeki bütün eserlerde görülen tevhid, münâcaat, na't, mirâciyye, sebep-i telif, methiye gibi kısımlar bulunduğundan eser üç ayrı kitap olarak kabul edilebilir (Aynur, 2008). Eserin Yavuz Sultan Selim dönemine ait bölümünde Mardin Kalesi'nin fethine de yer verilmiştir.

Şehnâme yazarı Mahremî (ö. 942/1535) 16. yüzyıl şairlerindedir. Şair, Osmanlı döneminde Galata'ya bağlı köylerden Tatavla'da doğduğu için Tatavla'lı Mahremî olarak da bilinir. Mahremî'yi ilim dünyasına tanıtan Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü, Mahremî'yi "Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri" başlıklı makalesinde Türki-i Basit üslubunun/tarzının önde gelen temsilcilerinden biri olarak gösterir. Ancak Türki-i Basit üslubuna dâhil edilen diğer şairler ve Mahremî'nin eserleri üzerinde yapılan çalışmalar, 16. yüzyılda böyle bir üslubun var olup olmadığını sorguladığı gibi Mahremî'nin de bu üslubun temsilcilerinden olduğu görüşünün geçerliliğini tartışmaya açmıştır⁵.

Bugün itibarıyla elimizde mürettep bir divanı bulunmayan Mahremî'nin az sayıdaki şiirlerine çeşitli şiir mecmualarında ve kendisinden söz eden biyografik nitelikte eserlerde rastlanmaktadır. Bu şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla Mahremî kuvvetli bir şair olmakla birlikte özellikle kaside yazma konusunda başarılıdır (Karavelioğlu, 2013a: 139-167). Onun tarih yazımına ilgisi *Şehnâme'sinden* ve kasidelerinden bir kısmının tarihi olaylarla ilgili olmasından

⁵ Bu tartışma ve görüşler için şu çalışmalara bakılabilir: Erdoğan Uludağ, "Dilde Sadeleşme ve Türki-i Basit Hakkında Düşünceler", Turkish Studies 4/5, 2009: 292-329; Fatih Köksal, "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Divânına Yeni Bakışlar", Bilig 20 (Kış, 2002): 101-23; Hatice Aynur, "Türki-i Basit Hareketini Yeniden Düşünmek", Turkish Studies: Edebiyatımızda Mahallleşme ve Türki-i Basit-Prof. Dr. Mustafa İsen'e Armağan, 4/5, 2009: 34-59; Semih Tezcan, "Divan Şiirinde Türkçe Kaygısı 1", Bilig 54 (Yaz, 2010): 255-267; Ziya Avşar, "Türki-i Basiti Yeniden Tartışmak", Bilig 18 (Yaz, 2001): 127-43.

anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı fethi ve Mohaç Fetihnâmesi bu türdeki şiirlerindedir. Mahremî'nin şiirleri ve Mohaç Fetihnâmesi üzerine çalışmaları olan Karavelioğlu, şairin fetihnâmede tarihi bir olayı edebî bir şekilde anlatması yanında bütüncülüğünü, ayrıntılara önem vermesini ve anlatıklarının tarihi kroniklerle örtüşmesini dikkate değer bulur (2013b: 235).

Seferlere katıldığına dair bir bilgi bulunmayan Mahremî, Karavelioğlu'nun ifadesiyle Belgrad Kalesi'nin fethi ve Mohaç Savaşı'nı âdeta elinde bir kamerayla her şeyi kaydetmişçesine anlatmıştır (2013a: 166). Mahremî'nin *Şehnâme'si* üzerine doktora tezi hazırlayan Hatice Aynur ise şairin *Şehnâme'de* olayları gözlemleyerek değil bazı kaynaklardan yararlanarak anlatmış olduğunu; ancak bu kaynaklardan eserinde söz etmediğini belirtir (1993: 30). Aynur, eserde İbn Kemal'in *Tevârih-i Âl-i Osmân'ı* ile Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* arasında benzerlikler tespit etmiş ve şairin eserini edebî ve tarihî kaynaklardan beslenmek suretiyle ortaya koyduğunu öne sürerek bu iki eserden iktibaslar yaptığını belirtmiştir (1993: 30-36). Aynur'a göre tarihçi olmayan Mahremî'nin, olayları anlatımında daha ziyade şairliği ön plana çıkmaktadır. Anlattığı olaylar şairliğinin gerisinde kaldığından, olayları anlayabilmek için başka kaynaklara başvurma ihtiyacı doğmaktadır. Ayrıca Mahremî, eserinde tarihî olaylar dışında bazı sosyal olaylara ve savaş dışı konulara da yer vermiştir (1993: 30).

Mahremî'nin *Şehnâme'sinde* Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleştirilen fetihler arasında Mardin Kalesi'nin alınışına yer verilmiştir. *Şehnâme*, tarih konulu bir eser olmakla birlikte Mahremî'nin şair kimliğinden dolayı edebî bir hüviyet taşır. Buna bağlı olarak eserde tarihî olaylar açık ve düz bir söyleyişle değil dolaylı ve örtük biçimde anlatılır. Yine de edebî sanatlar ve benzetmelerle süslü bu söyleyişin hareket noktası tarihî gerçekler olduğundan eserin tarihe kaynaklık edebilecek nitelikte olduğunu söylemek gerekir. Bu bakımdan, özde Mardin'in Osmanlılar tarafından fethine ve genelde şehrin tarihine katkı sunacak eserler arasında *Şehnâme'nin* de bulunduğu söylenebilir. Ancak Mardin ile ilgili yapılan çalışmalarda Mahremî'nin bu eserden söz edilmediği görülmektedir⁶. Bilindiği üzere Mardin'in Osmanlılar tarafından ele geçirilişini konu eden çalışmalarda fethin gerçekleştiği tarih hususunda bir netlik bulunmadığının altı çizilir. Savaşın süresine dair Osmanlı kroniklerinin verdiği bilgiler de farklılık arz etmektedir. *16. Yüzyılda Mardin Sancağı* adlı çalışmasında Nejat Göyünç, bu belirsizliklere dikkat çekerek kuşatma esnasında gerçekleşen olaylar ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmadığını da ekler (1969: 32-34). *Şehnâme'nin* dikkat çeken özelliği, feth sırasında gerçekle eşen olayların detaylı anlatımıyla birlikte fethin gerçekleştiği tarihin ebced hesabıyla tarih düşürülerek belirtilmiş olmasıdır. Bu anlamda eser, Mardin'in fethinin tam tarihinin belirlenmesinde, arşiv kayıtları ve diğer kaynaklardaki bilgilerin esaslı bir şekilde derlenip toparlanmasıyla, yön belirleyici olabilir. Öte yandan eser, feth sırasında mücadelelerin seyri ve zaptın ne denli zor gerçekleştiği hususunda göz ardı edilmeyecek bilgi ve detaylar içermektedir. Bu detayların bir kısmı bilinenleri desteklemesi, bir kısmı ise başka kaynaklarda rastlanmaması bakımından Mardin kuşatmasının tarihine ışık tutacaktır. Bu çalışmada Mahremî'nin *Şehnâme'sinde* şehrin ele geçirilişine dair anlatılanlar ele alınarak Mardin tarihi araştırmalarına bir yönüyle katkı sunulması ve eserin bu tür araştırmalarda başvuru kaynaklarından biri olarak değerlendirilebileceğine dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.

6 Esasında Mahremî'nin Şehnâme'si üzerine, eserin Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan cildinin metnini doktora tezi olarak hazırlayan Hatice Aynur'un bildiri ve makaleleri dışında tema çalışması henüz yapılmamıştır. Hatice Aynur'un Şehnâme ile ilgili söz konusu çalışmaları şunlardır: "Tatavlı Mahremî'nin Şehnâme'sinde Suriçi İstanbul'u", YILLIK: Annual of Istanbul Studies 2 (2020): 143-150; "Tatavlı Mahremî'nin (ö. 1535) Şehnâme'sinde Sur Dışı İstanbul'u", Osmanlı İstanbulu V: V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri. Ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, (İstanbul, 2018): 43-68; "Tatavlı Mahremî'nin Şeh-nâme'sinde Şehirler", M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler, (İstanbul, 2015): 201-214; "Tatavlı Mahremî's Shehnâme and the Kızılbaş", Syncretismes et heresies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIV-XVIII siècle) Actes du Colloque du Collège de France octobre 2001, Sous la direction de Gilles Veinstein, IX. Cilt, (Paris, 2005): 237-248.

2- Şehnâme'de Mardin Kalesi'nin Fethi

Mahremî Mardin Kalesi'nin fethine eserinin 66 beyitlik bölümünde yer verir. Diyarbakır ve civarında Mardin haricinde kuşatılmamış bir kale kalmadığını ifade eden Mahremî, Mardin'in son fethedilen kalelerden olduğuna ve bir yandan zor ve uzun süren bir kuşatma sonucu ele geçirildiğine işaret ederek sözlerine başlamıştır. Yukarıda söz edildiği üzere Mardin İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın girişimleriyle halkın isteyerek teslim olması sonucu sulh yoluyla ele geçirilmiş; ancak iç kalede Safevî askerleri direnişi sürdürdüklerinden tam teslim alınışı bir yıla yayılmıştır. Çaldıran Zaferî'nin ardından Osmanlı askerleri bölgeden çekilecekken İdris-i Bitlisi, Safevî tehlikesini tam anlamıyla bertaraf edebilmek için Mardin ve Diyarbakır'ın da muhakkak fethedilmesi gerektiğini Yavuz Sultan Selim'e arz etmiş ve böylece bu bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Mahremî'nin eserinde Mardin'in fethiyle ilgili bu girişimlerden ve İdris-i Bitlisi'den söz edilmemiş; ancak çeşitli münasebetlerle eserinin farklı yerlerinde Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya söz getirilmiş ve kendisiyle ilgili çok sayıda methiye beytine yer verilmiştir⁷.

Mardin Kalesi'nin fethine dair beyitlerde önce kalenin içindeki Şii Safevî askerlerine dikkat çekerek sözlerine başlayan Mahremî, Mardin isimli kalede çok sayıda dinsiz (bî-dîn) kişi olduğunu belirtmiş ve ardından kalenin sağlamlığı ve zapt edilmesinin ne derece zor olduğuna dair benzetme ve tasvirlerle geçmiştir. Bu benzetmelerden birine göre Mardin Kalesi ele geçirilmesi zor bir kale olması bakımından Kaf Dağı gibidir. Efsanevi bir dağ olan Kaf Dağına erişmek nasıl mümkün değilse Mardin Kalesi de yüksek bir tepede kurulması ve sağlamlığı bakımından kuşatılması ve ele geçirilmesi güç bir kaledir. Benzetmelerini kale-insan üzerinden devam ettiren şaire göre kale öylesine sağlamdır ki, bu hâli çetin, aksi yahut yenik düşürülmesi zor güçlü adamlara (merd-i girân) benzer. Kale-insan benzetmesi insan bedeni ile kale duvarları arasında kurulan ilişki münasebetiyledir. Nitekim kale duvarlarına beden adı da verilir.

Kale, yine ele geçirilmesinin zorluğu yönüyle, kadınların başa çıkılması zor hilelerine benzetilmiştir. "Keyd-i zenân" veya Osmanlı edebiyatındaki yaygın şekliyle "mekr-i zenân" tabiri, doğu toplumlarının edebiyatlarında kadınların hile, entrika ve düzenlerinin anlatıldığı hikâye türlerinin de ismidir. Erkek cinsine göre daha karmaşık, detaylı ve çok yönlü düşünen kadınların hilekârca oyunlarının karşı tarafı içinden çıkılması zor durumlara düşürmesiyle bir şehrin etrafını kuşatan ve ele geçirilmesini zorlaştıran kale surları arasında benzerlik kurulması bu anlamda ilginçtir. Bu düşünce savaşların hile, taktik ve oyunlarla kazanıldığını ve yukarıda Evliyâ Çelebi'nin Mardin kalesi hakkında söylediklerini hatırlatmaktadır. Mahremî bu ifadeleriyle kalenin çeşitli taktiklerle ele geçirilebilecek kadar zor bir kale olduğunu ima etmeye çalışmış olmalıdır. Söz konusu beyitte kadın ve erkek her iki cinsin güç yetirilemeyen yönleriyle kalenin sağlamlığı arasında ilgi kurulduğu görülmektedir.

⁷ Methiye beyitleri için bkz. (Aynur, 1993: b.2303-2327, b.3851-3854).

Mehemmed pehlevân ser-had-i şark / Dem-i bârân-ı hûnda tîgi çün berk // Şecâat bişesinün ner-pelengi / Hizebr-i küh-ı rezm ü bebr-i cengi // Adüya niş ahıbbâya çü tiryâk / Bıyıklı ad-ıla meşhûr-ı âfâk // Dügüp yumruk bıyık bursa çü kaplan / Salardı şir-i eflâke hirâsân // Bıyıkdan eylese 'arz-ı çekekler / Belinler olsa pür leşker bekekler // Zihî Rüstem-dil ü sâhib-şecâat / Ki erlik anda hatm olmuş temâmet (b.2304-2309)

*Meger ol kal'a kim adıydı Merdîn
Pür idi içi bî-mer merd-i bî-dîn⁸*

*Su 'ûbetde çü kûh-ı Kâf-ıdı ol
Hasânetde çü hısn-ı lâf-ıdı ol*

*Be-gâyet saht idi merd-i girân-veş
'Azîm ü sa 'b-ıdı keyd-i zenân-veş (b.4223-4225)*

Mardin Kalesi eskilerin şiiirleri gibi sağlam, sonradan gelen şairlerin beyitleri gibi yüce ve yüksektir. İdrak kuşu, bahsi geçen kalenin burcu üzerinde otursa ödü patlar. Daha açık bir ifadeyle bu kalenin yüceliğini ve yüksekliğini anlamak idraklerin ötesindedir. Burada Mahremî'nin kullandığı benzetme ve kavramlar tam da şair kimliğinin bir yansımasıdır. Sağlam ve yüksek/yüce anlamlarına gelen "metîn" ve "bülend" kelimeleri lügat anlamları dışında şairlerin dilinde poetik anlamlara bürünmüş olarak fahriye beyitlerinde karşımıza çıkar. Örneğin "Bâkiyâ ser-nahl-bend-i gül-şen-i ebyâtsın / Eyledi nazm-ı bülendüñ hâsılı Selmân'ı pest" (Küçük, 1994: g.24/5) beytinde Bâkî, şiiirlerinin Selmân-ı Sâvecî'nin şiiirlerine üstün gelmesini "nazm-ı bülend"inin Selmân'ı "pest eylemesi" şeklinde dile getirmiştir. Yine Nâilî-i Kadîm "Olsa bülend pâyesi ebyâtının n'ola / Bünyân-ı devletin gibi hısn-ı hasîn ile" (İpekten, 2019: k.28/68) beytinde şiiirlerinin yakalayacağı başarıyı "ebyâtın pâyesinin bülend olması" şeklinde dile getirmiş ve hamisine, devletin binası gibi korunaklı bir kale ile desteklendiğinde şiiirlerinin yüksek payelere erişeceğini veya başarılı şiiirler üreteceğini söylemiştir. Öte yandan Sürûrî "Nüsha-i şî'r-i metînüm baña hüccet yetişür / İtsem eş'ârda akrânuma rüchân-ı da'vâ" (Batur, 2002: k.8/19) dediği beytinde "metîn" sıfatını şiiire yakıştırmış ve akranlarına şiiir sahasında üstünlük davasına kalkışmak istediğinde metîn şiiirlerinin nüshasının kendisine kanıt olarak yeterli geleceğini söylemiştir. Kânî'nin "Hısn-ı hâss-ı metîn-i eş'âra / Levhasın cümle burc u bârû kıl" (Kânî, 2017: k.43/23) beytinde ise "metîn şiiir", Nâilî'de olduğu gibi kale imajıyla bir arada sunulmuştur. Kısacası "metîn" ve "bülend" kelimeleri hem korunaklı kale tasvir ve anlatımlarında hem de başarılı, üstün ve benzerlerini geride bırakan şiiir ve nazmı tarif etmede kullanılan ortak kavramlardır. Mahremî de aşağıdaki beyitlerinde bu ortaklıktan faydalanarak kelimeleri özenle seçmiş ve Mardin Kalesi'ni geçmişteki başarılı şiiirlerin aşılması zor şiiirlerine ve onları takip eden şiiirlerin evvelkileri aşan üstün şiiirlerine benzetmiştir.

*Metîn-idi çü eş 'âr-ı selef ol
Bülend-idi çü ebyât-ı halef ol*

*Ser-i burcın⁹ nişîmen murg-ı idrâk
İdeydi ger olurdu zehresi çâk (b.4226-4227)*

8 Makalede Mahremî'nin konuya dair beyitlerinde eser üzerine hazırlanan tez çalışması (Aynur, 1993) esas alınmış olup yazma nüshadan kontrol edilerek yapılmış birkaç tashih dipnotlarda belirtilecektir. Bu bağlamda bu beyitte "merd ü bî-dîn" şeklinde yer verilen ibare "merd-i bî-dîn" şeklinde tashih edilmiştir.

9 Tez çalışmasında "seririn" şeklinde yazılmış olan kelime "ser-i burcın" şeklinde tashih edilmiştir.

Bir bütün olarak kalenin tasvirinin ardından kaleye ait kapı, hendek gibi unsurlar da aynı şekilde sağlamlık, yükseklik, erişilmez olma ve derinlik gibi yönlerden tasvir edilir. Buna göre kalenin parlak ve cilalı demir/çelik kapısı âdeta gökyüzüne asılıdır ve asilere açılmayan tövbe kapısı gibi kilitlidir. Etrafındaki hendekler öylesine derindir ki bu derinliğe uzak görüşlülerin idraki yetişemez. Diğer bir ifadeyle kale ileri görüşlü kimselerin fikirleri gibi derin hendeklerle çevrilidir. Evliyâ Çelebi, Mardin kalesini tarif ederken “*Aslâ handakı yokdur. Zîrâ cümle etrâfı derk-i esfelden nişân verir mücellâ ve musaykal kayalardır*” (Evliyâ Çelebi, 2000: 42) diyerek hendeklerinin olmadığını; ancak etrafını çepeçevre saran derin uçurum ve yalçın kayalıklar bulunduğunu söyler. Mahremî'nin “*İrişmez handakı 'umkına em'ân*” olarak ifade ettiği de bu sarp kayalık ve uçurumlar olmalıdır. Önceki beyitlerde olduğu gibi burada da kalenin zapt edilemez oluşunun kelimelerle tarif edilemez durumuna ve idraklerin ötesinde oluşuna; sağlam kapısı ve etrafındaki uçurumlarla dikkat çekildiği anlaşılmaktadır.

*Mu'allak bâb-ı pûlâdı musaykal
Çü bâb-ı tevbe-i 'âsî mukaffel*

*İrişmez handakı 'umkına em'ân
'Amîk-idi çü fîkr-i dûr-bînân (b.4228-4229)*

Kale baştan ayağa bir ateş topu gibidir. Ele geçirilip sahip olunmaktan emin ve âzâdedir. Sarp görüntüsü ve içindeki Safevî askerleriyle âdeta Kızılbaşlarla dolu, hareketli ve kızışmış savaş meydanı gibidir. Diğer yandan kale öyle bir aydır ki hâle gibi yüksekte şehri kuşatmıştır. Mahremî'nin bu tahayyülünden anlaşıldığı kadarıyla şehir/kale içi bir ay, kalenin bedenleri/duvarları ise bu şehri kuşatan hâle gibidir. Beyitte kalenin baştan ayağa bir ateş topuna benzetilmesiyle ele geçirilmesinin son derece zor olduğuna, daha ötesi, almak için yaklaşanları tehlikeye düşüreceğine işaret edilirken devamındaki beyitte bu denli çetin bir kalenin aynı zamanda nasıl güzel bir görünüm arz ettiğine değinilmiştir. Kalenin yüksekte şehri kuşatan her tarafa hâkim görüntüsü, şairin muhayyilesinde “hâle ile çevrelenmiş ay” benzetmesiyle yerini bulmuştur¹⁰.

*Ser-â-pâ topdan bir âteş idi
Temellukdan berî vü ser-keş idi*

*Çü ıssı gösterürdi rûy-ı serdi
Çü sahn-ı ma'reke pür surh-serdi*

*Nice ay-ıdı kim mânend-i hâle
İhâta eyleyüp olup havâle (b.4230-4232)*

10 Kale-ay benzetmesi Ali Emîrî'nin Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi adlı eserinde kaleyi şekli bakımından hilâle benzettiği satırları hatırlatmaktadır: “Diyâr-ı Bekr'in müstedirüşt-şekl o azametli sûr-ı metini ile Mardin'in sekl-i hilâli olan o kıymetli kal'a-i rasini güyâ ki cihân tarihinin bir şems ve hilâlidir.” (1331: 5) diyen Ali Emîri Diyarbakır Kalesi'ni yuvarlak şekli itibarıyla güneşe, Mardin Kalesi'ni ise hilâle benzeterek bu iki kalenin dünya tarihi için âdeta güneş ve ay hükmünde olduğunu belirtmiştir. Ali Emîrî'nin eseri üzerinde hazırlanan bir tez çalışması için bkz. Muhammed Yusuf Yaşar, Ali Emîri ve Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi ve Kitâbeleri ve Sâir Vesâik-i Mühimme Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2006.

Mahremî, kalenin tavsifinden sonra askerleri tasvire geçer. Bu bağlamda kaleyi kuşatan askerleri dokuz başlı ejderhaya benzetir. At ve her türlü silah ve teçhizat ile donanmış binlerce asker dokuz başlı ejderha gibi kaleyi kuşatmıştır. Burada dokuz başlı ejderha benzetmesi askerlerin çokluğu, gücü ve yenilmezliği yanında kalenin bu kuşatma sonucu fethedilmeden bırakılmayacağına, ne pahasına olursa olsun ele geçirileceğine işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Osmanlı askerleri için yedi/dokuz başlı ejderha benzetmesi Mahremî'nin, eserinde sıkça başvurduğu bir benzetmedir.

Yarag u yat-ıla bir niçe bin er
Kuşatmışdı çü ejderhâ-yı nüh ser (b.4233)

Savaş için donanmış çok sayıda askeri bu benzetmeyle tarif ettikten sonra kuşatma sahnelerini canlı bir şekilde tasvir etmeye başlayan Mahremî, askerlerin savaşa, saldırma, dağılma, geri çekilme gibi hâllerini detaylarıyla anlatır. Askerlerin kaleyi kuşatması “kale/kuşatma yigitlerinin (merdân-ı hisârî) saza el vurup hisârî/kaleyi kuşatmaları (ol hisârî hisâr itmişler idi)” şeklinde anlatılmıştır. Beyitte “hisâr” kelimesini üç kez kullanarak söz oyunu yapan şair, öncelikle “hisâr” kelimesinin “kale” ve “kuşatma” anlamlarından faydalanmış, bir yandan “hisâr” adındaki musiki makamına da iham yoluyla gönderme yapmıştır. Bunu okuyucuya ihsas ettiren ise kuşatmaya başlama işine işaretle tenasüp gereği kullandığı “saza el vurmak” tabiridir.

Hisâr itmişler-idi ol hisârî
Urup el sâza merdân-ı hisârî (b.4234)

Mahremî'nin ifadelerine göre askerler kuşatma esnasında bazen saldırıya geçiyor, savaşa azmediyor, bazen vuruş idmanları yapıyorlardı. Tabii olarak bazen durup dinleniyor, bazen aslanların birbiriyle mücadele edişi ve çekişmesi gibi savaşıyorlardı. Bazen ellerinden ok ve tüfek düşmüyor, bazen kavgâ ve çatışmadan perişan düşüp geri çekiliyorlardı. Aşağıdaki ilk üç beyitte Mahremî, savaşa hâllerini oldukça gerçekçi ve yalın bir şekilde ifade etmiştir. Son beyitte ise askerlerin savaşa hâli ejderhaların kıvrılarak hareket edişleri, durup dinlenme hâlleri ise uyumaları gibi düşünülerek yine ejderha benzetmesine başvurulmuştur. Olumsuz veya olumlu pek çok manayı temsil eden ejderha güç, kudret, yenilmezlik sembolü olması bakımından burada kullanılmış olmalıdır.

Gehî âheng-i harb eylerler-idi
Gehî idmân-ı darb eylerler-idi

Gehî ârâm u gâh eylerdi cengi
Biri biriyle çün şîrân-ı cengî

Gehî tîr ü tüfenk düşmezdi elden
Gehî ber-geşte gavgâ vü cedelden

Olup geh zîr ü bâlâ ejder-efşân
Yatagında çü ejder gâh h'âbân (b.4235-4238)

Savaş sahnelerini anlatmaya devam eden şair, askerlerin bazen ellerinde tüfeklerle gözleri kale bedenlerinde, kaleyi ateşler hâlde; bazen ise bedenleri ten istirahatgâhında dinlenme hâlinde olduğunu ifade eder. Şair beytinde “beden” kelimesini, ilkinde kale bedeni, ikincisinde insan bedeni şeklinde olmak üzere iki farklı anlamıyla kullanmıştır. Askerlerin saldırma ve çekilme hâlleri yılan ve kaplumbağa benzetmesine de neden olmuştur. Mahremî’ye göre askerler bazen âdeta yılan gibi zehirli iğnelerini batırmak için deliklerinden çıkarlar, bazen de kaplumbağa gibi uzlet yakasını başlarına çekerler. Kaplumbağanın başını kabuğuna çekmesi hâli ile askerlerin saldırı sonrası çekilme, durma, dinlenme hâlleri arasında ilgi kurulmuştur.

*Tüfenkdâran gözi gâhî bedende
Bedenler gâh râhatgâh-ı tende*

*Çıkup sūrâhdan geh taşra çün mâr
Gehî ser ceyb-i ‘uzletde keşef-vâr (b.4239-4240)*

Askerlerin tasviriyle birlikte savaş meydanından da söz eden şair, o ateşli ve kargaşalı hâliyle savaş meydanını el, ok ve başların hareket hâlinde veya uçuşur hâlde bulunduğu bir mekân olarak tasavvur eder. Ellerin, okların ve başların havada uçtuğu bu meydan, kimi zaman el ve ayakların çekildiği, sakin ve durağan bir yer hâline gelir. Ayrıca şair, savaş esnasında dökülen kanların çokluğunu deniz benzetmesiyle dile getirerek kale tasımın bu kanla dolduğunu belirtmiş; savaşın dehşeti ve dökülen kanların çokluğunu betimlemek üzere kaleyi kan dolu bir tase benzetmiştir. Şairin ifadelerine göre her iki tarafın askerleri savaşmaktan çekildiklerinde bu kez pusuya yatıp etrafi gözetliyorlardı. Bazen karşı taraf Osmanlı askerlerini yere seriyor, bazen Osmanlı askerleri kale burçları ve duvarlarını yıkıyorlardı. Toplar yerden havaya, havadan yere iniyordu. Bazen karşı taraf bunları yere geçiriyor, bazen bunlar onları göklere uçuruyordu. Barış, savaşa hazırlık ve savaş derken kimi zaman top, kimi zaman ok, kimi zaman taşlarla birbirlerine saldırıyorlardı.

*Geh el ü tîr ü serdür sahn-ı meydân
Gehî pâ-y-ı ferâgat zîr-i dâmân*

*Olup hûn her taraftan gâh deryâ
Toları tâs-ı kal’a sahn-ı sahrâ*

*Cedelden fârig olup her taraf gâh
Aşaga yukaru gözler kemîngâh*

*Salup anlar yire geh cism ü tenler
Yıkup bunlar gehî burc u bedenler*

*Gehî top-ıla yirde key hevâya
Çıkup geh gökde key iner serâya*

*Olar geh bunları yire geçürür
Bular geh anları gökden uçurur*

*Gehî sulh u geh âheng u gehî ceng
Gehî top u gehî tîr ü gehî seng (b.4241-4247)*

Mahremî, savaş sahnelerini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra her iki tarafın bu şekilde bir yılı aşkın bir süre kıyasıya savaştığını ifade eder. Böyle olduğu hâlde kale ehli ne teslim olur ne galip gelir ne de kuşatmacı birlikler kaleden vazgeçerler. Mahremî'nin şairane ifadesiyle ne onlar bunları üstlerinden atabilmişlerdir ne de o atın yuları ele girmiştir. Yani iki taraf da direnmekten vazgeçmemiştir. Atın yularının ele geçmemesi kalenin alınmamasının mecazi ifadesi olarak kullanılmıştır. Bu sözleriyle yapılan şiddetli, zorlu ve uzun süren savaşa dikkat çekmiştir. Mahremî'nin kuşatmanın bir yıldan fazla sürdüğünü söylemesine karşın Celâl-zâde Mustafa *Selîmnâme*'sinde savaşın geceli gündüzlü dokuz ay (1990: 171), Hoca Sadeddîn (1979: 268) ve İdris-i Bitlisi (2016: 336; Serdar, 2018: 157) ise bir yıl kadar sürdüğünü belirtir. Mardin tek seferde fethedilmemiş, bir kez ele geçirildikten sonra kaybedilerek uzun süren mücadeleler sonucu tekrar fethedilmiştir. Gerçekte kale halkı hemen teslim olduğu hâlde Safevî beyleri kaleyi teslim etmekte uzun süre direnmişlerdir.

18

*Bu uslûb üzre bir yıldan ziyâde
Biri biriyle ceng itdi ziyâde*

*Ne oldı ehl-i kal'a râm u gâlib
Ne döndi kal'adan merdân-ı tâlib*

*Ne anlar ırdı üstinden buları
Ne girdi_ol tevsenüñ deste yuları (b.4248-4250)*

Mahremî'nin anlatışına göre savaş esnasında kale duvarları bir bir yıkılmakta olduğu hâlde kale içindekiler vazgeçmemişlerdir. Osmanlı askerleri ise savaş ve mücadeleden bıkmayıp kaleyi elden bırakmamışlardır. Bir taraf âdeta demirden yürek bağlarken diğer taraf sağlam deriden suret takınmıştır ve böylece biri diğerine teslim olmadan savaş devam etmiştir. Osmanlı ordusundan çoğu kişi yaralanmış, karşı taraftan çoğu kişi de ölmüştür. Top ve vuruş darbeleriyle öylesine yıkım olmuştur ki¹¹ Mardin'in ne erkeği ne kadını kalmıştır. Kızılbaşların helak olması sonucu kalan askerler cansız bedenlerin arasında yürüyemez hâle gelmişlerdir. Sonuç olarak Kızılbaşların çoğu kırılıp gitmiş ve az bir kısmı kalmıştır; ancak bu azınlık ellerinde oklarıyla en saldırgan ve azılı (gürâz) olanlarıdır. Böylece savaşın uzaması kaçınılmaz olmuştur.

*Beden düşmekle bir bir yire hergiz
Koya gelüp olar olmadı 'âciz*

11 İdris-i Bitlisi top ve tüfek darbeleriyle Mardin'in ele geçirildiğini belirtir (2016: 337). Nejat Göyünç tahribatın boyutu bilinmemekle birlikte İdris-i Bitlisi'den naklen oğlu Ebü'l-Fazl Mehmed Efendi'nin de kale duvarlarının top ve tüfek darbeleriyle dövüldüğünü bildirdiğini söyler (1969: 91).

*Usanmayup bular ceng ü cedelden
Komadı kal'anuñ dâmânın elden*

*Yürek bağladı onlar gerçi âhen
Bular sûret urındı saht gönden*

*Bularuñ ekseri mecrûh oldı
Olaruñ hod çoğı bî-rûh oldı*

*Kırıldı eyle top u darb-zenden
Ki Merdîn'üñ ne merdi kaldı ne zen*

*Helâk oldı şu denlü surh-serler
Ki tenden yürimez oldı kalan er*

*Kırıldı gîtdi çoğı kaldı azı
Hemân bir niçe oklanmış gürâzı¹² (b.4251-4257)*

Mahremî sayısız Kızılbaş'ın öldüğünü, kale ve hendeklerin kızıl/kırmızı başlarla dolduğunu belirterek bu manzara ile ilgili bazı benzetmeler yapmıştır. Örneğin bir beyitte, çok sayıda Kızılbaş'ın kırılıp gitmesi birkaç uğursuz yıldızın ateş gibi sönüp korlarının küller içinde kalması şeklinde düşünülmüştür. Burada bu ifadelerle Kızılbaşların taktıkları kırmızı renkli başlıklara işaret edildiği anlaşılmaktadır. Ölüp kale diplerine düşen Kızılbaşların görüntüsü şairi bu benzetmeye sevk etmiş olmalıdır. Diğer beyitlerde ise aynı manzara için kadeh dibinde kalan şarap tortusu, çömlek içindeki birkaç karanfil, dağlık yerlerdeki gelincik topluluğu ve kırmızı vâla kumaştan yapılmış cibinlik/örtü gibi benzetmeler yapıldığı görülür¹³.

*Kalup ser virdi ol bî-mer kızıl-baş
Pür oldı kal'a vü handak kızıl baş*

*Çü âteş söyünüp birkaç bed-ahter
Kül içre kaldı san bir niçe ahker*

*Kadeh dibinde gûyâ cür'a-i mül
Sifâl içre veyâ birkaç karanfîl*

*Ser-i kühsârda yâ cünd-i lâle
Tutuk üzre yâ birkaç surh vâle (b.4258-4261)*

¹² Yazma nüshanın derkenarında "gürâz" kelimesinin yanına "hük-ı ner" (erkek domuz) notu düşülerek kelimenin anlamı belirtilmiştir.

¹³ İdris-i Bitlisî'nin aktardığına göre Mardin kuşatmasında şehirdekilere sahip oldukları taçları getirmeleri için çağrı yapılmış, halkın getirdiği kırmızı külahların sarıkları köpeklere örtü yapılmış, külahlar ise hendeklere atılmıştır. (İdris-i Bitlisî, 2016: 348). Burada çizilen tablo zihinlerde bir yandan bu olayı anımsatmakla birlikte Mahremî, anlaşıldığı kadarıyla bu olaydan ziyade savaşta öldürülen Kızılbaşların görüntüsünden söz etmektedir.

Mahremî'nin ifadelerine göre Kızılbaşlar bu şiddetli çatışma sonucu çok azaldığı için savaşan yiğitler daha bir güçlenip cesaret bulmuşlardır. Fakat yine de kale fethedilememiş; o at bir türlü yola gelmemiş, kervana katılmamıştır. Burada kalenin uzun uğraşlar sonucu bir türlü fethedilemeyişi ile yola getirilemeyen bir atın dik başlılığı arasında ilgi kurulduğu görülür. Mahremî'ye göre kalenin içinde insan olmasaydı yani boş olsaydı, fethedilmesi o kadar zor olmazdı. Çünkü kale aslında o kadar sağlam ve dayanıklı bir kale değildi. Eğer kement atıp tırmanarak o gökyüzü kadar (zâtü'l-burûc) yüksek kaleye çıkmanın bir yolu bulunabilseydi, burayı almak bu denli zor olmayacaktı. Şairin ifadelerinden anlaşıldığı üzere kalenin fethini zorlaştıran temel etkenler, içinde kaleyi teslim etmemek için çetin bir mücadele veren askerlerin bulunması ve kalenin yüksek bir yerde oluşudur. Mahremî, tarih kaynaklarında Mardin Kalesi ile ilgili sürekli tekrar edilen bu gerçeği kendi diliyle ifade etmiştir.

*Egerçi surh-serler kaldı key az
Kavî-dil oldu merdân-ı cedel-sâz*

*Velîkin fethine olmadı çâre
O tevsen gelmedi hergiz kitâre*

*Anuñ-çün ki_olmayup içinde âdem
Eger olaydı şöyle hâlî her dem*

*Degüldi eyle sa'b u muhkem ü berk
Ki_ana kimse bulabileydi meslek*

*Kemend-ile olup kâdir 'urûca
Çıkabileydi ol zâtü'l-bürûca (b.4262-4266)*

Kalenin bu denli zor ele geçirilebilir olması kaleyi kuşatanları güçsüz düşürdü. Bu nedenle belki savaştan vazgeçmeleri uygundu. Fakat Mahremî Osmanlı birliklerinin acziyetten dolayı savaşı bırakmalarının mümkün olmadığını söyleyerek ve vazgeçmeyi onlara asla yakıştırmayarak okuyucunun dikkatini karşı tarafın acziyet içindeki hâllerine yöneltir. Onlardan sağ kalan neredeyse olmamıştır. Bir yıldan fazla bir zaman kalenin içinde hapsolan bu kimseler kafesteki kuşlar gibi bir bir ölmüşlerdir. Kalanların yiyecekleri tükenmiş, kedinin fareyi kovalaması gibi köşe bucak yiyecek peşine düşmüşlerdir. Üstelik gidişat daha da kötüleşmiş, şairin ifadelerine göre kedinin fareyi yemesi gibi değil köpekler gibi ölümlerini yemek zorunda kalmışlar, hatta leşler tükenince mezarları kazıp içindekileri yemeye başlamışlardır. Mahremî, zor durumda kalanların öleceklerini kesin olarak bilmeleri durumunda murdar olan şeyleri yemelerinin caiz olduğunu, onların da ölecek duruma geldiklerinden dolayı birbirlerini yediklerini söyleyerek bunu haklı bir sebebe bağlamış ve bir yandan içinde buldukları durumun vahametini gözler önüne sermiştir.

*İhâta eyleyenler 'âciz oldu
Ferâg-ı ceng belkim câyiz oldu*

*Bular cengi komak 'acz-ıla hâşâ
Olaruñ 'aczinı eyle temâşâ*

*Kırıldı kalmadı hem-ceng olanlar
Dem-i ceng ü cedel hem-reng olanlar*

*Çeküp yıldan ziyâde habs u zindân
Çü murgân-ı kafes bir bir viren cân*

*Dükendi kalmadı hiç zâd u tûşe
Çü gürbe mûş iderler gûşe gûşe*

*Ne mûş u gürbe gör ekl-i 'acibi
Ölülerin yidiler kelb gibi*

*Dükendi leş de yidi kazdı sini
Meger yiye hemîn redd itdüğünü*

*Helâkini mukarrer bilse 'âciz
Olur çün-kim yimek murdârı câyiz*

*Biri birin yimek pes câyiz oldı
Anun-çün kim kamusı 'âciz oldı (b.4267-4275)*

Açlık ve perişanlıktan Kızılbaşların her biri riyazete çekilmiş rahipler gibi gözleri ve ağızları makas gibi açık hâlde kalmışlardır. Öleceklerini kesin olarak anlayınca bir araya toplanıp burada aç ölmektense muhtaç ve hor bir şekilde canlı gezmenin/yaşamının daha iyi olduğuna hükmetmişler; utançla veya kötü isimle, her ne şekilde olursa olsun yaşamının ölümden daha iyi olacağını düşünmüşlerdir. En azından doyuncaya kadar bir ekmek yüzü görebilmek için kaleyi anlaşılarak vermeyi uygun görmüşlerdir. Şairin ifadelerine göre onlar "İman gibi canı yele vermeyelim ve ekmek diye can vermeyelim." demek suretiyle direnmekten vazgeçmişlerdir. Eğer öldükten sonra bu kale ele geçirilecekse ölmeden önce vermenin daha akıllıca olduğu düşüncesiyle hepsi burçlara çıkıp hemen imdat (amân) sancağını dikmiş ve teslim olmuşlardır. Kısacası Mahremî'nin ifadelerine göre Safevî taraftarlarının direnişten vazgeçme sebebi açlığa yenik düşmeleridir.

*Olup her biri çün ruhbân-ı murtâz
Kalup çeşm ü dehen açuk çü mıkırâz*

*Çü bildiler helâki hep mukarrer
Dirilüp bir araya surh-serler*

*Didiler şimdi bunda ölmeden aç
Diri gezmek yig ola h'âr u muhtâc*

*Ne hâl-ise ölümden zindegânî
Çü yigdüür niçe neng ü nâm-ı fânî*

*Gelün bu hısnı 'ahd-ıla virelüm
Toynca bâri bir etmek görelüm*

*Yile cânı çü îmân virmeyelüm
Son ucı nân diyü cân virmeyelüm*

*Ölincek biz alur ol kal'a'i çün
Virelüm bâri biz ölmezdin öydün*

*Bu fikr-ile kamu burca idüp hîz
Hemân dikdi amân sancagını tîz (b.4276-4283)*

22

Karşı taraf direnmekten pes edip teslim olunca Osmanlılar emniyet ve güvenle kale kapısını açarlar. Kaleyi alıp içeridekileri dışarı çıkarırlar. Kaleye aslanlar gibi derban, dizdar ve muhafız görevlendirirler¹⁴. Mahremî'nin ifadelerine göre kale teslim alınınca demir yürekli yiğitler içeriye dolarak kalenin içi dışı Çin çeliğine/zırhına¹⁵ döner. Beyitte “merdân-ı âhen-dil (demir yürekli yiğitler)” ile Osmanlı askerleri kastedilmiştir. Demir bedenli yiğitler (âhen-bedenler) kaleyi tamir etmeye koşuşup taştan değil demirden surlar yaparlar. Askerlerden “âhen-beden” olarak söz edilmesi, onların gücü ve yenilmezlikleri vurgusu yanında giydikleri zırhlardan kinaye olmalıdır.

*Açup 'ahd u amân-ıla kapusın
Alup hısnı sürüp taşra kamusın*

*İçinde kodılar dizdâr u derbân
Dahı müstahfiz-ı cengî çü şîrân*

*Tolup merdân-ı âhen-dil içine
İçi taşı dönüp pülâd-ı Çin'e*

*İdüp ta'mîr üşüp âhen-bedenler
Degül taş yapıdılar âhen bedenler (b.4284-4287)*

14 Celâl-zâde Mustafa, fetihten sonra Mardin'e bir kadı ve kaleye bir dizdar tayin edildiğini bildirmiştir (1990: 171).

15 “Pülâd-ı Çini” beyitlerde sağlamlığı bakımından konu edilir ve zırh anlamına gelecek şekilde geçer: Mübârizler tutup meydân içini / Geyirdi kamusı pülâd-ı Çini (Yoldaş, 1998: b.3801); Cânım oldu öyle saht ü âhenin / Kim katında nermdür pülâd-ı Çin (Delice, 1995: b.2990)

Böylece Mardin fethedilir. Mahremî, “Mardin fethi işitince Diyarbakır’a tabi oldu.” diyerek fetihten sonra şehrin Diyarbakır’a bağlı bir sancak hâline getirilmesine işaret etmiştir. Mardin’in fethine düşürülen tarih mısraı (*Alındı pes hisâr-ı sa’b-ı Merdîn*) “Mardin’in zorlu kalesi zapt edildi” anlamında olmakla birlikte bu mısra ebced hesabıyla 922 (1516-17)’yi verir. Mardin’in fetih tarihi, kaynaklarda 920-923 yılları aralığına yayılacak şekilde farklılıklar göstermektedir. Fethin tarihini Hoca Sadeddin 922 (1979: 269), İdris-i Bitlisi 920 (2016: 337) olarak verir. Tarihin net olmayışında bir kez ele geçirilip yeniden kaybedilmesi, şehir halkının her seferinde kendi rızasıyla teslim olduğu hâlde iç kaledeki direnişin uzun sürmesi, bu arada Osmanlı ordusunun Mısır seferine çıkması ve geri dönüşte tekrar kaleyi alma çabaları, kısacası fethin aşamalı bir şekilde gerçekleşmesi etkili olsa gerektir¹⁶.

Diyâr-bekr ilinüñ âhir mutî’i
Çü Merdîn oldı ol fethüñ semî’i

Didi târîh idüp ol hâli tebyîn
Alındı pes hisâr-ı sa’b-ı Merdîn (922/1516-17) (b.4288-4289)

16 Nejat Göyünç Mardin Kalesi kuşatmasının ne kadar sürdüğü ve kuşatma esnasında cereyan eden olaylar hakkında ayrıntılı bilgi bulunmadığını ve kalenin nihai olarak ele geçirilmesinin tam tarihinin kesin olarak bilinmediğini belirtir. İdris-i Bitlisi’nin bir yıla yakın, Hoca Sadeddin ve Celâl-zâde Mustafa Çelebi’nin ise dokuz ay sürdüğünü söylediği kuşatma hakkında Şükri, Keşiş ve Sücüdî’nin Selimnâme’lerinde hiçbir kayıt bulunmadığını da ekler. Ancak fetih müjdesinin Yavuz Sultan Selim’e Mısır’da verildiği hususunda bütün kaynaklar birleşmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde Kanûni Sultan Süleyman döneminde düzenlendiği anlaşılan ve Mardin Kalesi’nin fethi haberini Mısır’a götüren üç kişinin kimlikleriyle isimlerinin yer aldığı bir defter de bunu kanıtlar. Bu haberin ulaştırılma zamanı ise -Keşiş ve Sücüdî’den naklen- Tomanbay’ın yakalanıp Kahire’de idam edilmesini (13 Nisan 1517 / 21 Rebiülevvel 923) müteakip günlerdedir. (Göyünç, 1969: 32-34). Öte yandan yazarı bilinmeyen bir Mısır Seferi Menzîlnâmesi’nde (Topkapı Sarayı Müzesi Revan 1955, Revan 1958) Mardin Kalesi’nin fethi haberinin Yavuz Sultan Selim’e ulaştırıldığı tarih 15 Rebiülevvel 923 Yevmüs-selâse olarak açıkça belirtilmiştir (Bu menzîlnâmenin konu edildiği tez için bkz. Seslikaya, 2014: 95). Bu tarih miladi 7 Nisan 923 Salı’ya tekabül eder. Aynı eserdeki bir başka kayda göre Tomanbay’ın idam edilme tarihi (21 Rebiülevvel 923) bu olayın birkaç gün sonrasında (Seslikaya, 2014: 96). Dolayısıyla bu menzîlnâmedeki tarihlere göre sultana Mardin Kalesi’nin fethi haberi Tomanbay’ın idamı öncesinde ve belirtilen tarihte (15 Rebiülevvel 923) verilmiştir. Mesafeden dolayı haberin ulaşması için gerekli zaman hesap edildiğinde fethin tarihi yaklaşık olarak 922 yılı sonları veya 923 başları olarak tahmin edilebilir. Yukarıda söz edildiği üzere Mahremî’nin ebced üzerine tasarlanmış mısraından ortaya çıkan tarih 922’dir. Bu tarih esas alınarak yapılacak tahmin ise miladi 1516 sonu veya 1517 başlarından (Aralık 1516 / Ocak 1517) öteye gitmemektedir. Eserdeki anlatımda çatışmaların gerçekleştiği mevsime dair bir işarete rastlanmadığını da buraya eklemek gerekir. Yine de Mahremî’nin tarih mısraı Mardin’in fethi tarihinin netleştirilmesinde dikkate alınacak bir veri durumundadır. Ancak arşiv kayıtları ve tarih kaynaklarındaki bilgiler derlenip toplanarak bu meselenin derinlemesine araştırılıp bir sonuca varılması ayrı bir çalışma konusu olup tarihi gözüyle tetkike muhtaçtır.

Sonuç

Mahremî'nin Mardin Kalesi'nin Osmanlılara ilhakını anlatan beyitlerinde savaş sahnelerinin şair tarafından bizzat gözlemlenmişçesine anlatıldığı görülmektedir. Kalenin uzun bir süreye yayılan fethi ve iki tarafın bitmek bilmeyen mücadelesi sonucu sürüp giden çatışmalar, o atmosferi okuyucuya yaşatacak şekilde başarıyla aktarılmıştır.

Her ne kadar tarih manzumesi kaleme almış olsa da, Mahremî'nin eserde edebî kişiliğini belli ettiği görülmektedir. Mahremî, Mardin Kalesi'nin sağlamlığını, ele geçirilmesinin zorluğunu, kalenin fiziki görünümünü, savaş manzaralarını ve askerlerin çatışma esnasındaki hallerini benzetme ve tasvirlerle aktarmıştır. Safevî taraftarlarıyla ilgili benzetmeler Kızılbaş ismiyle bağlantılı olarak genellikle renk üzerinden yapılmış; sönmüş yıldız, kor, şarap tortusu gibi bazı benzetmelerle onların yenik düştüğüne dair izlenim güçlendirilmek istenmiştir. Bu gibi bölümlerde benzetme ve tasvirler tarihi gerçeklikleri bir nebze örtmüştür.

Genel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında Mahremî'nin Mardin'in fethi ile ilgili anlattıkları iki ana bölümden oluşur. Bunlardan ilki kalenin fiziki görünümü, yüksekliği ve ele geçirilmesinin zorluğudur. Şair, anlatacaklarını daha etkili kılmak, sürüp giden mücadelenin ve gerçekleşen fethin önemini ifade etmeye zemin hazırlamak için kalenin hemen her kaynakta bahsedilen ve neredeyse efsaneleşen bu özelliğinden yapmış olduğu benzetmelerle uzun uzun söz etmiştir. İkinci bölümde ise savaş sahneleri ve uzun süren direniş esnasındaki çatışmalar okuyucuya canlı bir şekilde aktarılmıştır.

Manzum tarihlerde vezin, edebî sanat ve söyleyiş kaygısı anlatılanların daha ziyade örtük bir biçimde aktarılmasına neden olmakla birlikte Mahremî'nin satır aralarında Mardin'in fethine dair bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Mahremî, kaynaklarda dokuz ay veya bir yıl kadar sürdüğü söylenen çatışmaların bir yıldan fazla sürdüğünü belirtir.
2. Savaş sırasında taraflarca top, tüfek, ok ve taşlar kullanılmış, Osmanlı askerlerinin saldırıları sonucu kalenin burçları ve bedenleri zarar görmüş ve yıkılmıştır. Bu bilgiler diğer tarih kaynaklarında da aynı şekilde yer alır.
3. Savaşta her iki taraftan pek çok kişi ölmüş, özellikle Safevîler çok fazla kayıp vermiştir.
4. Mahremî'nin mısralarından anlaşıldığı kadarıyla Safevî askerleri açlıktan ölecek dereceye gelinceye kadar direnişten vazgeçmemişler, yiyecekleri tükendikten sonra ölümlerini yiyecek kadar vahim duruma düşmüşlerdir. Sonunda açlıktan ölmekten başka bir akıbet öngöremeyince kaleyi teslim etmekte karar kılmışlardır. Kısacası, Mardin Kalesi'nin fethi, askerî bir zafer/yenilgiden ziyade açlığın karşı tarafın hayatını tehdit etmesi sonucu direnişin kırılmasıyla gerçekleşebilmiştir. Hoca Sadeddin, İdris-i Bitlisi, Celal-zâde Mustafa gibi Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde bulunmayan bu bilgiyi Mahremî aktarmaktadır.
5. Mahremî'nin bu aktardıklarında Osmanlı askerlerinin kararlı direnişinin yüceltilmesi ve Safevîlerin hor ve zelil gösterilmesi amacıyla şairane mübalağalar bulunup bulunmadığına dair net bir şey söylemek mümkün değilse de bu anlatılanlar, kaynaklarda sürekli dikkat çekildiği üzere kalenin askerî stratejilerle ele geçirilmekten uzak bir kale oluşu gerçeğini bütünüyle gözler önüne sermektedir.
6. Kale fethedildikten sonra Osmanlı askerleri toplu hâlde içeri girmiş, diğer tarih kaynaklarında belirtildiği gibi kaleye bir dizdar ve derban görevlendirilmiştir.
7. Beyitlerde Mardin'in sancak olarak Diyarbakır'a bağlanmasına da gönderme yapılmıştır.
8. Eserde fethin tarihi ebced hesabıyla 922 olarak verilmiştir.

Mahremî'nin Mardin Kalesi'nin fethi ile ilgili anlattıkları büyük ölçüde tarih kaynaklarıyla örtüşmektedir. Öte yandan şair, diğer kaynaklarda rastlanmayan bazı detaylara da yer vermiştir. Şehnâme'den elde edilen bu bilgiler, mevcut bilgileri pekiştirmesi ve yenilerini eklemesi yönüyle, Mardin'in Osmanlılar tarafından fethine dair çalışmalara sağlayabileceği katkı bakımından göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Akçay, H. (2019). “Arap Şiirinde Mardin’e Dair Bazı Yansımalar”. **Darulfunun İlahiyat**. 30 (2), ss.337-357.
- Ali Emîrî (1331). **Mardin Mülûk-i Artukiyye Târîhi ve Kitâbeleri ve Sâir Vesâik-i Mühimme**. Dersaadet: Kader Matbaası.
- Altun, A. (1971). **Mardin’de Türk Devri Mimarisi**. İstanbul: Mardin Valiliği Yayınları.
- Argunşah, M. (2009). “Türk Edebiyatında Selimnâmeler”. **Turkish Studies** 4/8, ss.31-47.
- Aynur, H. (1993). **Mahremî ve Şeh-nâme’si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi (inceleme - metin - sözlük - dizin)**. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Aynur, H. (2003). “Mahremî”. DİA. c.27, Ankara, ss.390-391.
- Aynur, H. (2008). “Mahremî”. **Historians of the Ottoman Empire**, <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/tr/historian/mahremi>, [01.02.2021].
- Barbaro, J. (2005). **Anadolu’ya ve İran’a Seyahat**. Çev. Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Batur, A. (2002). **Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divan’ının Tenkitli Metni**. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi SBE.
- Celâl-zâde Mustafa (1990). **Selim-nâme**. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Delice, H. İ. (1995). **Niğdeli Muhibbî, Gül ü Nevrûz (inceleme - metin - dizin)**. Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (2000). **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**. IV. Kitap. Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gemi, A. (2016). “Arap Edebiyatında Seyahatnâme/Rihle Türü Bağlamında Meşhur Arap Seyyahların Gözüyle Mardin”. **Doğu Araştırmaları**. sy.16/2, ss.39-55.
- Göyünç, N. (1969). **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**. İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gürhan, V. (2012). **XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri**. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Gürhan, V. (2015). “XVIII. Yüzyılda Mardin Kalesi Üzerine Bazı Tespitler”. **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**. Kasım, c.7 sy.2 (14), ss.219-233.
- Hoca Sadeddîn (1979). **Tâcü’t-Tevârih**. c.4. Haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İdris-i Bitlisî (2016). **Selim Şâh-nâme**. Haz. Hicabi Kırlangıç. Ankara: Hece Yayınları.
- İpekten, H. (2019). **Nâ’îl-i Kadîm Divanı**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kâni (Ebu Bekir Kâni) (2017). **Kâni Divanı**. Haz. İlyas Yazar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karavelioğlu, M. (2013a). “About Mahremî’s Poems”. **İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. cilt/sayı XLV, ss.139-167.
- Karavelioğlu, Murat (2013b). “Mahremî’nin Mohaç Fetihnâmesi Örneğinden Hareketle Edebî Metinlerin Tarihi Olayları Anlatımına Dair”. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. sy.11, ss.217-236.
- Küçük, S. (1994). **Bâkî Divanı**. Ankara: TDK Yayınları.
- Mahremî. **Şehnâme**. TSM Revan 1287. vr.146b-149a.
- Özcan, A. (2013). “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”. **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi**. sy.1, ss.271-293.
- Serdar, M. T. (2018). **Mevlâna Hakîmüddin İdris-i Bitlisî**. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Seslikaya, Ali (2014). **Yavuz Sultan Selim’in Sefer Menzîl-nâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîl-nâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme**. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE.
- Taştemir, M. (2003). “Mardin”. DİA. c.28, Ankara, ss.43-48.
- Yoldaş, K. (1998). **Tutmacı’nın Gül ü Hüsvrev’i (inceleme - metin)**. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi SBE.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 27-39.

**Anadolu Geleneksel Evlerinin İç Mekân Kurgusu:
Mardin Özelinde Bir İnceleme**

Öğr. Gör. Saide Selin ERAY

Anadolu Geleneksel Evlerinin İç Mekân Kurgusu: Mardin Özelinde Bir İnceleme

Saide Selin ERAY¹

Özet

Anadolu'daki geleneksel evler, Anadolu insanının yaşamını, toplumunun kültürel ve sosyal yapısını yansıtmaktadır. Anadolu'nun tüm bölgelerindeki geleneksel evler planlama ilkeleri ve mekânsal örgütlenmeler açısından birçok benzerliklerin yanı sıra bölgenin iklim koşulları, yerel malzeme kullanımı veya bölgeye ait yapım teknikleri gibi birtakım farklılıklar da gösterebilmektedir. Günümüz konut tasarımlarının sürdürülebilirliğini sağlamak adına, bölgesel ve yöresel özelliklere dayanarak tasarlanmış olan geleneksel ev yapılarının özelliklerinin irdelenmesi yol gösterici olma yönünden önem arz etmektedir. Bu nedenle, bu çalışma tarih, mimari ve kültür olarak çok zengin bir bölge olan Güneydoğu Anadolu'da yer alan Mardin kentindeki örnekler üzerinden geleneksel evlerin iç mekân örgütlenmesindeki birimlerin işlevsel tasarımının incelenmesini hedeflemektedir. Bu doğrultuda ilk önce çalışmanın temeli olan Anadolu geleneksel ev tipi tanımlanarak, bu ev tipinin oluşumundaki temel kültür araştırılmıştır. Daha sonra Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Mardin'in geleneksel ev tipolojisini ve karakteristiğini yansıtan örnekler üzerinde konutların iç mekân birimlerinin yerel kültüre göre biçimlenmesi ve işlevselliği görseller ile desteklenerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Geleneksel Ev, Geleneksel Türk Evi, Mardin.

An Analysis On Interior Design Of Traditional Anatolian Houses: Case Of Mardin

Abstract

Traditional houses in Anatolia reflect the life of the Anatolian people and the cultural and social structure of their society. Traditional houses in all regions of Anatolia may show some similarities in terms of planning principles and spatial organization, as well as some differences such as the climatic conditions of the region, the use of local materials or the construction techniques of the region. In order to ensure the sustainability of today's housing designs, it is important to examine the characteristics of traditional house structures designed based on regional and local characteristics. For this reason, this study aims to examine the functional design of units in the interior organization of traditional houses through examples in the city of Mardin in Southeastern Anatolia, which is a very rich region in terms of history, architecture, and culture. In this direction, first, the Anatolian traditional house type, which is the basis of the study, was defined and the basic culture in the formation of this house type was investigated. Later, on the examples reflecting the traditional house typology and characteristics of Mardin located in the Southeastern Anatolia region, the shaping and functionality of the interior units of the houses according to the local culture was discussed with the support of visuals.

Keywords: Anatolia, Traditional House, Traditional Turkish House, Mardin.

¹ Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı, sseray@agri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7347-4600.

Giriş

Geleneksel konutların kurgulanmasında önemli bir etken kültür kavramıdır ve bu kavram aslında fiziksel ve sosyal bileşenlerin bütünüdür. Kültürün fiziksel boyutundaki etkenler iklim, malzeme, topoğrafya, yapım tekniği, teknoloji vb. konular şeklinde ifade edilebilir. Kültürün sosyal boyutu ise değerler sistemi, inançlar, sosyal yapı, bireyler arasındaki etkileşim, toplumsal ilişkiler, yaşama biçimi, alışkanlıklar, gibi öğeleri içerir (Zorlu & Keskin, 2017).

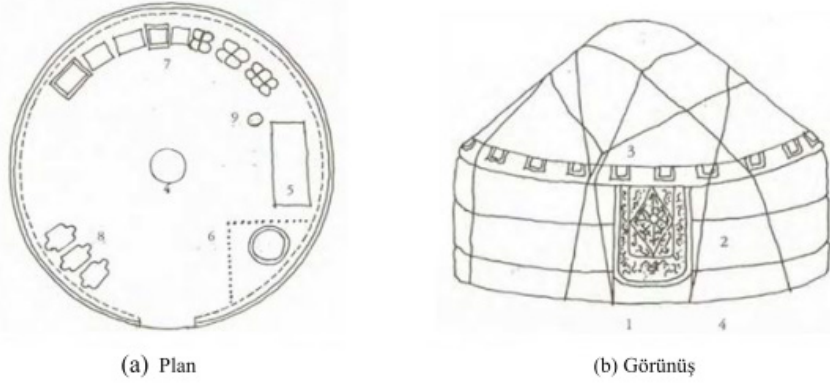
Genel anlamda dünyanın birçok yerinde geleneksel konutlardaki çeşitliliğin ortaya çıkmasında etkili olan kültür kavramının sosyal bileşenleri, dini inanışlar, aile ve akrabalık ilişkileri, toplumsal yapı, sosyal ilişkiler, ahlaki yapı, dünya görüşü ve etnik köken olarak sıralanmaktadır (Rapoport, 1969). Gür (2000) konutu “iletişim, etkileşim, mekân, zaman ve anlamın örgütlü bir örüntüsü” olarak tanımlamıştır. Geleneksel ev, ait olduğu kültür ya da etnik grubun özellikleri, davranış şekilleri, çevresel tercihleri, yaşam biçimi, imgeleri, zaman ve mekân taksonomilerini yansıtır. Bunun yanı sıra “kullanıcının özünüyle ilgili imgelerini, kendini kanıtlama ve donatımı ile bireyin kişilik ve ayrıcalığını da yansıtan bir olgudur” (Gür, 2000, 11). Zorlu (2010)’a göre ise konut aslında kültürün etkisiyle şekillenen en önemli mimari yapıdır. Konut sadece bir barınak değil, çok daha fazla anlam barındıran “çok yönlü bir sistemdir”. Bu sistemde fiziksel boyut kadar sosyo-kültürel boyut da önemli paya sahiptir (Zorlu, 2010).

Anadolu büyük bir coğrafya ve zengin bir kültürel altyapıya ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış topraklara sahiptir. Tüm bu zenginlikler bölgenin temel yerleşme birimi olan konutların mimarisine de yansımıştır. Her bölgenin tarihi, iklimsel ve coğrafi şartlarının yanı sıra yerel yapı malzemesinin yaygınlığına da bağlı olarak “bölgesel konut stilleri” gelişmiştir (Kuban, 1970). Mardin, Güneydoğu Anadolu bölgesinin en önemli tarihi kentlerinden biri olarak sıcak ve kuru bir iklime sahiptir. Sivil mimari yapıları kadar özgün geleneksel ev yapılarıyla da bilinen Mardin kenti Anadolu geleneksel ev tipolojisine yerel tasarım yorumlamasıyla zenginlik katmaktadır. Bu çalışma, ilk önce Anadolu geleneksel evinin oluşumundaki temel kültürel ve sosyal altyapıyı araştırarak “Anadolu Geleneksel Ev”ini tanımlamaktadır. Daha sonra bu geleneksel evin iç mekân örgütlenmesindeki temel birimler, Mardin geleneksel ev örnekleri üzerinden tartışılmaktadır.

1. Anadolu Geleneksel Ev Tanımı ve Kökeni

Geleneksel Türk Evi kurgusunun tarihsel köklerine inildiğinde Orta Asya’daki göçebe hayatıyla yaşam süren Türklerin çadırının mekânsal biçimlenmesine dayanmaktadır (Köse, 2005; Koşanlar, 2019). Türklerin ilk barınakları sayılan bu çadırlar dairesel plana sahiptir (Şekil 1). Taşıyıcı sistemi ise ahşap bir strüktürden oluşmaktaydı.

Bu yuvarlak planlı çadırlar üst örtüsü kubbeye benzer bir biçime sahipti ve genelde keçi ve koyun yünlerinden yapılmış keçelerle kapatılmaktaydı (Şekil 1). Bu üst örtünün tepesinde küçük dairesel bir açıklık doğal havalandırma ve aydınlık sağlamak amacıyla uygulanırdı (Arseven, 1983). Ayrıca bu açıklık sayesinde çadır içinde yemek yapma ve ısınma işlevleri için yakılan ocağın dumanının çıkması da sağlanırdı. Buna ilave olarak genelde çadırın orta kısmında konumlanan ocak ailenin etrafında toplandığı bir öge olarak da tanımlanabilir. Ocağın arka kısmında yüklükte sandıklar, hurçlar ve bohçalar şeklinde ailenin eşyaları depolanırdı (Koşanlar, 2019).

Şekil 1: Göçebe Türklerin Çadır Plan Kurgusu (Sol) ve Görünüşü (Sağ) (Küçükerman, 1995)

Daha sonraki dönemlere gelindiğinde, Türklerin göçebe hayattan yerleşik yaşam düzenine geçmesiyle birlikte kalıcı yapılara dönüşen barınakların yapılmasıyla Türk Evi'nin ilk biçimlenmesi ortaya çıkmıştır.

30

Geleneksel Türk Evi, Türk yaşam kültürüne göre biçimlenmiş şekliyle 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda son biçimini almış ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde Rumeli ve Anadolu'da benimsenerek gelişmeye başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılda, Osmanlı hâkimiyeti altındaki bazı Ortadoğu ülkeleri ve Akdeniz'deki adaların başkentlerinin de tipik ev şekli olmuştur. Türk Evi, 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul, Bursa ve Edirne'de yaygınlaşmıştır (Turkan, 2007). "Anadolu Geleneksel Ev" veya "Türk evi" tanımı tartışmalı ve farklı tanımlar içeren bir kavramdır. 18. yüzyıldan önceki dönemlere ait Osmanlı dönemine özgü olan konutlardan günümüze kadar belirgin bir örneğin varlığı kesin olarak bilinmemektedir. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı topraklarında yaşayan insanları o dönemin farklı bölgelerdeki yaşam tarzına iklimsel koşullarına ve yapım teknik ve malzeme imkânlarına uygun olan evler yapmış veya var olan evleri bu koşullara uyum sağlayacak şekilde değiştirmiştir (Sezgin, 2006).

Yöresel bütün özellikleri içeren Osmanlı yaşama kültürünün ürünü olan evler, Saraybosna'dan Mardin'e kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasına rağmen benzer temel ilkelere göre gerçekleştirilmiştir. Hangi gereçle, hangi yörede ve hangi sosyal statüde bulunan aileler için yapılmış olurlarsa olsunlar, bugün hâlâ ayakta duran bu ev örnekleri incelendiğinde çok sayıda ortak yönleri bulunmaktadır ve aynı temel ilkelere dayanarak yapıldığı saptanabilmektedir (Bektaş, 2016).

2. Anadolu Geleneksel Ev Planındaki Birimler

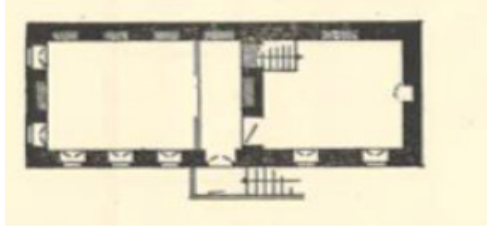
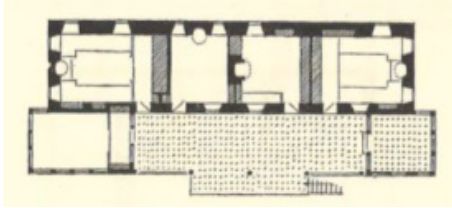
Anadolu geleneksel ev tipolojisiyle ilgili literatürde ortak ve kesin bir tanımlama bulunmasa da bölgesel farklılıklara rağmen tüm yörelerdeki geleneksel ev tiplerinde temel yaşama alanları olan ortak birimler bulunmaktadır. Bu anlamda, evin temel birimleri olan sofa, odalar, ıslak hacimler ve mutfak görevini yerine getiren tandırlık gibi öğelerin yanı sıra Güneydoğu Anadolu bölgesindeki evlerin vazgeçilmez parçası olan açık ve yarı açık mekânlar (Avlu, Eyvan ve Teras) Mardin geleneksel ev örnekleri üzerinden anlatılmaktadır.

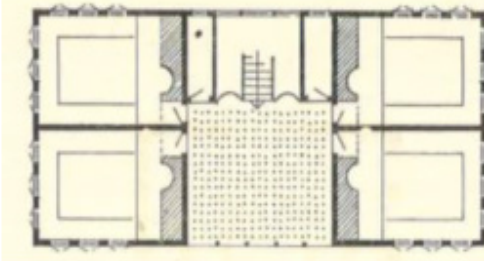
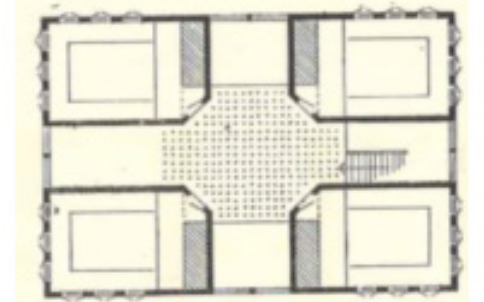
2.1. Kat Sayıları ve Her Katın İşlevleri

Türk Evi genel olarak az katlıdır. Zamanla kat sayıları artmış olsa da esas yaşam katı yine çoğu örnekte tek kattadır ve zemin kat daha ziyade özellikle kırsal bölgelerde ahır, depo, samanlık ve işlik gibi amaçlar için kullanılmıştır. İkamet edilen esas kat ise üst kattır ve bu kat zeminden çıkan nem ve rutubetin verebileceği zararlardan korunmak için zeminden yükseltilmiştir. Birçok Türk Evi örneğinde zemin kat ile birinci kat arasında "asma kat" adı verilen bir ara kat daha bulunmaktadır. Bu asma kat, strüktür sistemi ve plan kurgusu ile bazı ev örneklerinde esas katın devamı niteliğindedir. Bazı örneklerde bu ara kata merdivenin ara sahanlığından ulaşılır ve bu alan tüm bina alanını ayrı olarak kaplamaz ve kat yüksekliği minimum ölçülerdedir. Isı yalıtımı bakımından iyi bir konumda olduğu için kışlık oda olarak da kullanılır. Ara kata sahip olan evlerde genelde selamlık ve ona ek olarak yapılan birimler yer alır (Koşanlar, 2019). En üst alan olan çatı arası da havalanma açısından sebze ve meyve kurutmak için kullanılır.

2.2. Sofa ve Çeşitleri

Türk evinin en karakteristik ögesi olan sofa, aslında odalar arası ortak bir mekândır. Bu karakteristik özelliği nedeniyle Anadolu'daki geleneksel Türk ev tipleri, sofanın evin planında konumuna göre sınıflandırılmaktadır. Tablo 1, bu bağlamda evlerin sınıflanmasını göstermektedir. Sofalar bir sirkülasyon alanı olmakla birlikte bir oturma ve toplanma alanı işlevine de sahiptir ve evin esas katındaki tüm oda kapıları sofaya açılır. Dolaşım dışında kalan bölümlerinde biçimsel değişime uğrayarak oturma köşeleri oluşmuştur. Sofa genelde evin en çok hava alan, açık, ferah ve aydınlık mekânı olma sebebiyle günlük yaşam için tercih edilen uygun yerlerinden biri olmuştur.

Plan Tipleri	Açıklama	Plan örneği
Sofasız Plan Tipi:	Yan yana dizilmiş odaların kapılarının avluya açılmasıyla biçimlenen en ilkel plan tipidir. Genellikle avlulu olan bu plan tipi (Güneydoğu Anadolu gibi) sıcak iklimli bölgelerde daha çok yaygındır.	
Dış Sofalı Plan Tipi:	Yan yana dizilmiş odaların önünde uzanan sofa ile şekillenen plan tipidir. Plan biçimlenmesinin birinci evresine benzemektedir fakat sofanın eklenmesi ile plan değiştirilmiştir.	

<p>İç Sofalı Plan Tipi:</p>	<p>Odalar iki tarafta sıra şeklinde dizilip sofayı içe alarak biçimlenen bir plan tipidir. Şekli nedeniyle iç sofalı plan tipine 'karniyarık' plan tipi terimi de kullanılmaktadır. Daha çok kentlerdeki evler ve konaklar da kullanılmış olan bu plan Türk Evi'nin en yaygın plan tipidir.</p>	
<p>Orta Sofalı Plan Tipi:</p>	<p>Sofanın etrafı odalarla çevrilmiştir. Bu plan tipi 18. yüzyıldan itibaren öncelikle büyük kentlerde yaygınlaşmıştır. Kapalı bir mekân olan bu tip sofa bazı örneklerde eyvanlar ile açık hava ile bağlantısı kurulmuştur. Kapalı ve korunaklı olma nedeniyle bu tip plan soğuk iklimlerde daha çok kullanılmıştır.</p>	

Tablo 1: Sofanın Plandaki Konumuna Göre Anadolu Geleneksel Evi Plan Tipleri (Eldem, 1954).

Farklı yörelerde sofa için sergah, sergi, sayvan, çardak, divanhane gibi isimler de kullanılmaktadır. Birçok ev örneğinde sofanın tavanı profilli çıtalı tahtalar ile kaplı iken, 20. yüzyılın zengin konakları ve köşklerinde çok gösterişli ahşap oyma işçilikler, alçıyla çeşitli motiflerle süslenen tavanlar ve bazı örneklerde de boyalarla yapılmış soyut süslemeler görülmektedir (Eldem, 1968). Mardin Şahtana Konağı örneği planında görüldüğü üzere Mardin bölgesinde sıcak iklimden dolayı evler ağırlıklı olarak dış sofalıdır (Şekil 4). Özellikle Şahtana Konağı'nda eyvanlar, dış sofa işlevini görmektedir.

2.3. Geleneksel Türk Evinde "Oda"

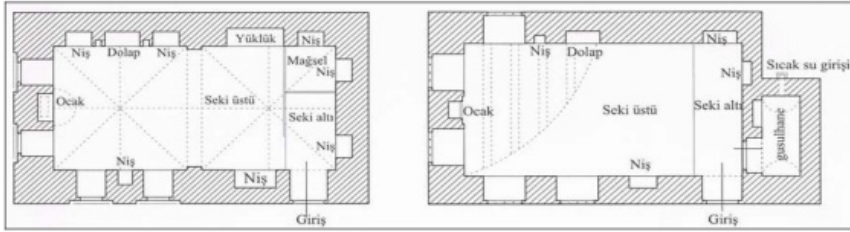
Geleneksel Türk evindeki oda, geçmişteki Anadolu insanının göçebe hayatta çadır düzeni içerisinde tüm günlük yaşam ihtiyaçlarının giderilmesi mantığında tasarlanmıştır. Bu yüzden odaların çok amaçlı işleve hizmet etmek için tasarlandığı görülmektedir.

Ataerkil yaşam tarzının yaygın olarak hâkim olduğu Anadolu evlerinde aynı ev içinde çeşitli çekirdek ailelerin bir arada yaşamaları nedeniyle her aile için bir oda ayrılmıştır ve bu oda ailenin mahremiyetini korumakla birlikte ortak faaliyetler dışındaki tüm ihtiyaçların giderilebileceği bir mekândır. Bu sebeple odalar oturma, yatma, çalışma, dinlenme, yemek-yeme gibi eylemlerin gerçekleştiği mekânlardır ve çeşitli donatılar ve oda içindeki bölümlerle bu eylemlere gerekli olan birimler yerleştirilmiştir.

Biçimsel olarak odalar çoğunlukla kare ve dikdörtgen formdadır. Mevcut kullanım alanlarının insan boyutlarına göre düzenlenmesi amacıyla terek veya sergen adı verilen yatay düzlemde bir üst sınır sistemi uygulanmıştır. Terek veya sergenin belirlediği sınırın üst tarafı çoğunlukla tepe pencereleri için kullanılmıştır ve alt kısmı ise elin ulaşabileceği mesafede olduğu için günlük kullanılan objeleri koymak için kullanılmıştır. Odanın konumuna göre genellikle orta kısımda bir ocak ısınmak, yemek pişirmek ve su ısıtmak için konumlandırılmaktadır. Ocakların sol ya da sağ tarafında odun dolabı ve onun üzerinde ise eşyaların saklanması için raflı dolap bulunmaktadır. Ocağın diğer tarafında dolap görünümlü küçük bir banyo yerleştirilmektedir. Gusülhane adı verilen bu yıkanma birimi, genelde odanın yerinden ortalama 70 cm civarı yüksekliğe kadar taş ile örülür. Bu kısımdan sonra ise belirli yüksekliğe kadar odun dolabında olduğu gibi kapaklı yüklük dolabı olarak kullanılır. Oturma eylemi için sedir olarak adlandırılan bir donatı, oda tasarımıyla birlikte yerleştirilir. Sedir duvar diplerine ve köşelere boydan boya yerleştirilen, üstü minderler ile kapatılan bir geleneksel Türk evi oturma donatısıdır (Koşanlar, 2019).

Evin en önemli odası ise “Başoda” adı verilen oda sayılmaktadır. Misafir odası olarak kullanılan Başoda hem boyutu hem evin planındaki konumu ve hem tefrişi ve süslemesi ile başka odalardan üstün niteliklere sahiptir. Odalarda genellikle “seki altı” adı verilen bir giriş bölümü mevcuttur. Bazı örneklerde seki altında ayakkabılar için özel dolaplar da yapılmıştır (Küçükerman, 1995). Seki altı ve seki üstü birimlerin plandaki konumu ve odanın genel görünüşü Şekil 2’de Mardin Savur evlerinde bulunan oda örneği üzerinden gösterilmektedir.

Şekil 2: Mardin Savur Evlerinde Oda Düzeni (Halifoğlu & Dalkılıç, 2006).

2.4. Islak Hacimler

Tuvaletler, çoğu evlerde giriş kapısının yakınında ya da kapı arası denilen mekânda planlanmaktadır. Bazı örneklerde ise haremlik bölümü ile ilişkili ve avluda yer alırdı. Avluda yer alan tuvaletler, merdiven altında ya da avlunun herhangi bir kösesinde konumlandırılırdı. Genelde tuvalet, zemin katta bulunurdu ve üst katlarda da konumlanan tuvalet örneği çok nadirdir. Yıkama işlevi için ise büyük konaklarda genelde hamam birimi, evin haremlik bölümünde yer alırdı. Hamam biriminin olmadığı durumlarda ise gusülhane birimi odalar içinde ve genellikle kapaklı dolaplar ile mahremiyeti korunan birim olarak tasarlanmaktaydı (Zorlu & Keskin, 2017).

Mardin Savur evlerinde ise yıkama birimi, odalarda seki altında yer almaktadır. Mağsel olarak adlandırılan bu birim, yaklaşık 130 cm x 130 cm boyutlarında, bir taş sırasıyla sınırlanmış alanda yapılmıştır. Su gideri, duvar dibinde açılan bir delikle avluya ya da sokağa aktılmıştır. Yıkamak için ihtiyaç olan su ise avluda bulunan kuyudan taşınır ve oda içinde bulunan ocakta ısıtılarak kullanılırdı (Halifoğlu & Dalkılıç, 2006).

2.5. Açık ve Yarı Açık Mekânlar (Avlu, Eyvan, Teras)

Anadolu geleneksel evlerinde zemin kat genelde giriş avlu (Hayat) iş evi (Bağdamı), kiler (Mahzen), kırsal bölgelerde ise ambar, samanlık ve ahır olarak değerlendirilmektedir. Erzurum gibi soğuk iller hariç hemen hemen Anadolu topraklarındaki tüm geleneksel evlerde avlu en temel birimlerden biridir. Güneydoğu geleneksel evlerindeki örneklerde eve giriş çoğunlukla avludan sağlanmaktadır. Şekil 3, Mardin'de bulunan Şahtana Konağı avlusunun üst kat terasından görünümünü göstermektedir.

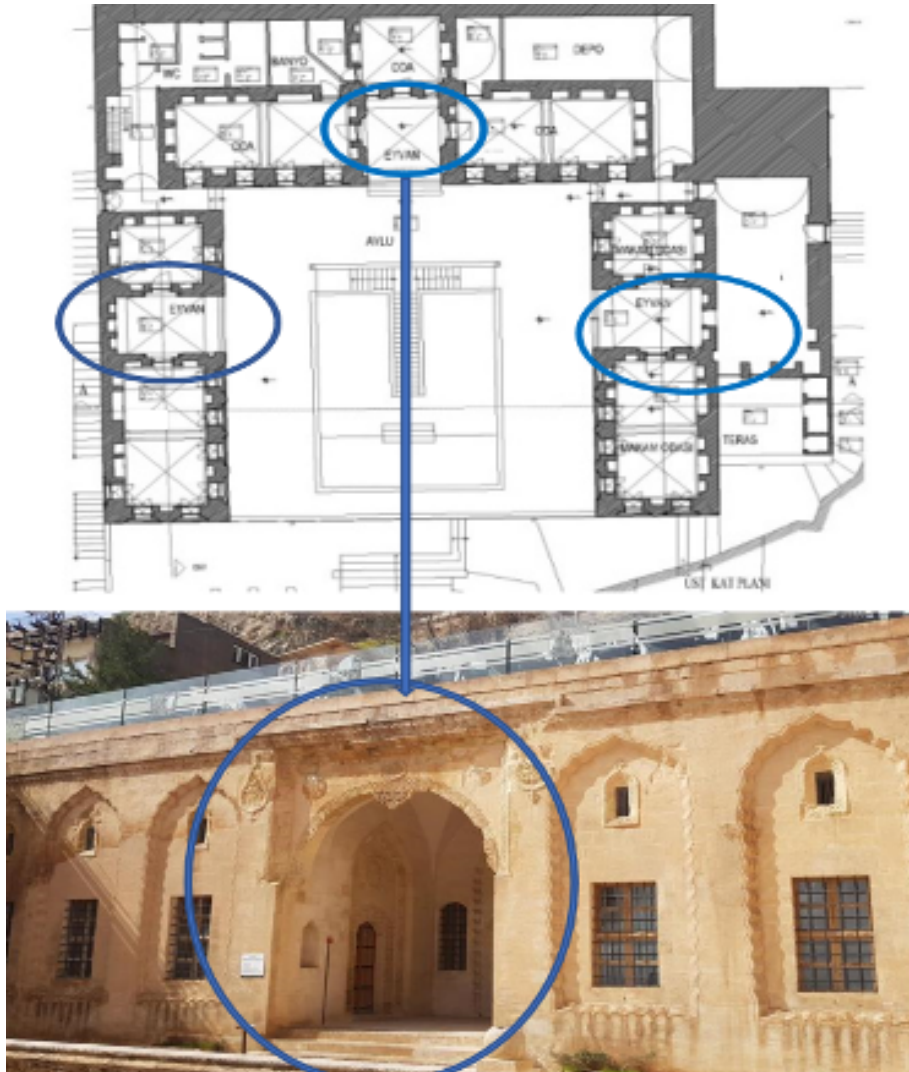
Şekil 3: Mardin Şahtana Konağı Avlusu

Çadır yaşamından itibaren Türklerin toprakla olan ilişkileri nedeni ile evlerde avlu ve ev ile ilişkili açık alanın evin iç mekân örgütlenmesi içinde bulunması önemlidir. Avlu birtakım günlük işlerin yapıldığı yer olmanın yanı sıra, yeşil alan yaratma adına yeşillikler, çiçek ve ağaçları yaşam alanının içine katarak ev halkının toprakla ilişkisini desteklemektedir (Turkan, 2018). Avlu özellikle Mardin kenti gibi sıcak bölgelerde oturma, dinlenme, yemek yeme gibi faaliyetlere de elverişli olarak tasarlanmış açık bir ortak kullanım alanı sayılmaktadır (Kutlu, 2019).

Avlu tasarımı örneklerine bakıldığında, avlu tasarımında da açık mekân olmasına rağmen mahremiyet ilkesini temel alarak içe dönük ve dışarıdan görünmeyecek şekilde

tasarlandığı görülmektedir. Avlu tasarımını zenginleştirme adına özellikle konaklar gibi büyük örneklerde avluda küçük havuzlar, çeşme ve hazne gibi su öğelerine de yer verilmiştir. Su öğeleri hem evin su ihtiyacını karşılamak hem bahçeyi sulamak hem de Mardin vb. sıcak ve kuru iklime sahip bölgelerde nem dengesini koruma adına önemli yere sahiptir (Bozkurt & Altınçekiç, 2013). Eyvan aslında yarı açık çok amaçlı bir mekân sayılmaktadır.

Genel anlamda geleneksel evlerde çok amaçlı mekânlar açık, yarı açık ve kapalı olarak sınıflandırılabilir. Açık alanlar avlu, teras ve çatıdır. Giriş katında en önemli unsur olan ve planlamayı belirleyen avlu ölçüleri evin bulunduğu alana ve parselde göre farklılık göstermektedir. Avlu, evin merkezi olarak işlev görür (Dalkılıç, 2012). Eyvan ise üç tarafı kapalı daha korunaklı bir alan olarak özellikle sıcak yaz günlerinde çok fazla kullanılan bir mekân olmanın yanı sıra avlu veya teras çevresinde konumlanan odaların sirkülasyon alanıdır (Şekil 4).

Şekil 4: Mardin Şahtana Konağı Eyvanı

Geleneksel evlerde diğer bir açık mekân örneği, terastır. Soğuk veya yağmurlu bölgelerde teras örneği fazla görülmemektedir. Mardin vb. sıcak iklimlerdeki geleneksel evlerde ise teras vazgeçilmez bir açık mekândır (Şekil 5). Giriş kattaki açık mekân avlu iken üst katlarda açık mekân ihtiyacını geniş teraslar sağlamakta ve avluya merdiven ile bağlanmaktadır. Özellikle büyük konaklarda terası avluya bağlayan merdivenler işlevselliğin yanı sıra mimari tasarımlarıyla da yapının estetik değerini artırmaktadırlar (Bkz. Mardin Şahtana Konağı merdiveni örneği, Şekil 4).

Sıcak iklimli bölgelerde teras da avluya benzer şekilde oturma, yemek yeme, sıcak havalarda uyuma vb. faaliyetlerin de gerçekleştirildiği yer olarak kullanılmıştır. Teras ve dam üst katta yer aldıkları için görsel mahremiyet açısından avlu kadar korunaklı değillerdir. Mardin geleneksel ev örneklerinde yaygın kullanıma sahip olan bu açık mekânların görsel mahremiyetini sağlamak için yapının derinliği fazla tutulmuş ve terasları genişletilmiştir. Mardin'de birçok konak örneğinde üst katlarda evin avlusuna bakan bölümlerinde konumlanan gezem(n)ekler, dış sofa niteliğinde sayılıp mekânlar arası irtibatı sağlayan açık çıkmalar şeklinde tasarlanmıştır (Büyükcım & Zorlu, 2018). Hem eyvan hem teras olarak değerli örneklere sahip Mardin geleneksel evlerinden biri de Midyat Konuk Evi'dir (Şekil 5).

Şekil 5: Midyat Konuk Evi Terası

2.6. Tandırlık (Mutfak Birimi)

Tandırlık, geleneksel evde günümüzdeki mutfak biriminin işlevini gören bir birimdir. Bu birimde, ağırlıklı olarak evin kadınları vakit geçirdiği için çoğu örnekte evin harem bölümünde ve avlu ile bağlantılı bir biçimde konumlandırılırdı. Tandırlık birimi içinde ocak, tandır, dolap ve duvarda nişler yer alırdı. Yemek pişirme işlemleri ile bağlantılı olarak yiyeceklerin saklandığı bir kiler veya mahzen birimi de genelde tandırlık ile ilişkili bir şekilde konumlandırılırdı. Mahzen ve kiler çoğu örnekte daha serin ve güneşten korunaklı olduğu için bodrum katında konumlandırılırdı. Mardin örneğindeki evlerde genelde topoğrafyaya uyumlu olarak konumlanan evlerde özellikle bodrum katta doğal kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş olan kiler

örnekleri de çok sayıda görülmektedir (Şekil 6). Bu şekilde oluşturulmuş olan kiler örnekleri çoğunlukla beşik tonozlu, bazen mazgal penceresiyle avludan veya sokaktan havalanan, az ışık

Şekil 6: Mardin Savur Evlerinden Bir Kiler Örneği

3. Değerlendirme

Bu çalışmada geleneksel evlerin iç mekân kurgusunun incelenmesi sonucunda bu evlerin ev halkının günlük ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamının yanı sıra, her detayıyla orada yaşayan insanların kültürü, inançları ve değerlerini de yansıtmakta olduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneği, mahremiyetin bu bölge halkı için önemi ve bunun evin hem dış mekânlardan soyutlanma biçiminde hem de evin iç örgütlenmesinde sağlandığını gösteren örneklerdir.

Sedat Hakkı Eldem, Türk geleneksel evini sofanın plan içinde konumuna göre belirli tipolojilere ayırmıştır. Bu çerçevede Mardin geleneksel ev örneklerine bakıldığında giriş katta avlu, üst katlarda ise terasın yarı açık mekân sağlamanın yanı sıra hem bir geçiş alanı hem de bir yaşam alanı işlevi üstlenerek dış sofa niteliği taşıdığı görülmektedir. Odaların ise ocak, gusülhane, yüklük, sedir, sergen gibi donatılar ile günlük yaşama dair tüm ihtiyaçları giderebilecek biçimde tasarlandıkları görülmektedir. Mardin ve genel anlamda Güneydoğu Anadolu bölgesi geleneksel evinin önemli bir farklılığı da açık ve yarı açık mekânların (avlu, teras ve eyvanlar) günlük yaşam alanı olarak tasarımı ve kullanımınıdır. Tablo 2'de Anadolu geleneksel evlerinin temel birimlerinin Mardin kentinde bulunan örneklerdeki tasarım şekli, kısaca özetlenmiştir.

Anadolu Geleneksel Evinin Temel Birimleri	<ul style="list-style-type: none"> Mardin Evlerinde Anadolu Geleneksel Evlerinin Temel Birimlerinin Yansıma Özellikleri
Sofa	<ul style="list-style-type: none"> Genellikle dış sofalı düzende tasarlanmıştır.
Odalar	<ul style="list-style-type: none"> Avlu ve teras gibi açık mekânlar ile doğrudan ilişkili kurgulanmıştır. Tüm günlük ihtiyaçları (yatma, yemek yeme, oturma eylemleri vb.) karşılayabilecek şekilde düzenlenmiştir.
Tandırılık (Mutfak) ve Kiler	<ul style="list-style-type: none"> Servis ve hizmet mekânları, genellikle giriş katta avluyla ilişkili olacak şekilde kurgulanmıştır.
Islak Hacimler	<ul style="list-style-type: none"> Genelde oda içinde kapalı dolap şeklinde tasarlanmıştır. (Mardin Savur ev örneklerindeki mağsel birimi örneği-Ya her maddede olsun ya hiç)
Açık ve Yarı Açık Mekânlar	<ul style="list-style-type: none"> Giriş katta avlu olmak üzere üst katlarda ise teras, eyvan ve aralık mekânları bulunabilmektedir.

Tablo 2

Sonuç

Her tarihi kent örneğinde olduğu gibi Mardin kentinde de konaklar ve tarihi evler kentin önemli mimari yapı türlerinden biridir. Bu ev örnekleri, bölgenin topoğrafyasına uyumlu bir şekilde tasarlanmış olmaları, malzeme ve yapım tekniği olarak yerel kaynakları en iyi şekilde kullanmaları, aynı zamanda toplumsal yapının kültürel değerlerine saygılı bir şekilde tasarlanmış olmalarından dolayı son derece önemli ve değerlidirler.

Genel anlamda, geçmişten bugüne ve bugünden gelecek nesillere aktarılması gereken konu; doğaya, çevreye ve insana derin bir saygı duymaktır. Bu bakış açısına sahip olmayan her türlü bilimsel çalışma, toplumsal yapılanma veya mimari tasarımlar yetersiz ve anlamsız olacaktır. Bu anlamda geleneksel evler; doğaya uyumlu, yerel kültürü yaşam alanına yansıtma ve sürdürülebilir tasarım ilkelerini en iyi şekilde içermeye açısından değerli ve kültürel mirasın bir parçası sayılmaktadırlar. Bu eserleri hem korumak ve yaşatmak hem de tasarımlarının arkasındaki zengin kültürel birikimi tanımak ve tanıtmak son derece önem taşımaktadır. Nitekim bu araştırmada incelenen geleneksel mimari ev örneklerinin ve benzeri çalışmaların bu önemli ilkelerin gelecek nesillere aktarılmasında faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Arseven, C. (1983). **Sanat Ansiklopedisi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bektaş, C. (2016). **Türk Evi**. YEM Yayınları.
- Bozkurt, S., & Altınçekiç, H. (2013). Anadolu'da Geleneksel Konut ve Avluların Özellikleri ile Tarihsel Gelişiminin Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi. **Journal of the Faculty of Forestry**, İstanbul University, s. 69-91.
- Büyükçam, S., & Zorlu, T. (2018). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mahremiyet. **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC**, 8(2), s. 422-436.
- Dalkılıç, N. (2012). The Architectural Analysis of Traditional Houses of Midyat- M a r d i n , Turkey. **International Journal of Academic Research**, 4(2), s. 10-31.
- Eldem, S. (1968). **Türk Evi Plan Tipleri**. İstanbul: İ.T.Ü. Yay.
- Erdem, S. (1954). **Türk Evi Plan Tipi**. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Eruzun, C. (1980). **Konutlarda Mekân Özelleşme Düzeyinin Saptanmasına İlişkin Bir Yöntem**. Doktora Tezi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö. (2000). **Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü**. Yapı Endüstri Merkezi.
- Halifoğlu, F., & Dalkılıç, N. (2006). Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri. **Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 11(1), s. 93-111.
- Koşanlar, E. (2019). **Lefkoşa Geleneksel Türk Evlerinin İç Mekân Öğeleri Üzerine Bir İnceleme**. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Kıbrıs.
- Köse, A. (2005). Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(2), s. 1-34.
- Kuban, D. (1970). Türkiye'de Malzeme Koşullarına Bağlı Geleneksel Konut Mimarisi Üzerine Bazı Gözlemler. **Mimarlık, Şehircilik ve Türkiye'nin Sorunları**, İstanbul, s. 67.
- Kutlu, İ. (2019). **Mardin İli Midyat İlçesi İsmail Miroğlu Konutu Restorasyon Önerisi**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Küçükerman, Ö. (1995). **Anadolu Mirasında Türk Evleri**. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Özyılmaz, H., & Sahil, S. (2017). Sosyal Yapı Değişiminin Mimari Yapıya Yansıması: Diyarbakır Örneği. **Megaron**, 12(4), s. 531-544.
- Rapoport, A. (1969). **House Form and Culture**. Prentice Hall International, INC., London.
- Sezgin, H. (2006). Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında. **Tasarım+Kuram Dergisi**, (4), s. 1-20.
- Turkan, Z. (2007). Türk Evi Düinden- Bugüne. **Tasarım Dergisi**, 177, s. 72-75.
- Turkan, Z. (2018). Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemi XIX. Yüzyıl Türk Evlerinde Bir Karakteristik: Cumba. **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 7(1), s. 565-577.
- Zorlu, T. (2010). Konut İç Mekân Örgütlenmesinde Kültürel Boyut. **2. Ulusal İç Mimarlık Sempozyumu**, Mekân Tasarımında Kültürel Yaklaşımlar, 20-22 Ekim 2010.
- Zorlu, T., & Keskin, K. (2017). Kültür-Konut Etkileşiminde Mahremiyet Olgusu: Geleneksel Urfa Akçaabat/Ortamahalle Evleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. **Online Journal of Art and Design**, 5(2).

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 41-53.

Eski Mardin’de Bir Mikro-Tarih Anlatısı:

Çamurdaş Evi

Dr. Öğr. Üyesi Zemzem TAŞGÜZEN

Lisans Öğrencisi Sibel ÇAMURDAŞ

Eski Mardin’de Bir Mikro-Tarih Anlatısı: Çamurdaş Evi

Zemzem TAŞGÜZEN¹
Sibel ÇAMURDAŞ²

Özet

Mardin Artuklu ilçesi kentsel sit alanı manzarasının en bilindik imgesi, geleneksel konut örüntüsünün yoğunlukta olduğu bir görsellik sunmakta ve eski kent dokusunun, kalenin en yüksek konumda olduğu eğimli bir topografya üzerinde biçimlenmektedir. 2010 tarihinden sonra hız kazanan yeniden işlevlendirme çalışmalarıyla birlikte bu konut stoğunun bir bölümü butik otel, kafe ve restoran gibi yapılara dönüştürülmüştür. Çoğunlukla ‘yeni’ kentin görece konforlu konutlarında yaşamak için ve turizm odaklı restorasyon süreçleri yüzünden terk edilen bu yapılarda ‘geçmişte nasıl yaşandığı’, sadece nostalji temelli ve sınırlı bir anlatı olarak bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, Mardin kültür envanterinde yer alan, günümüzde Çamurdaş ailesinin yaşadığı Artuklu İlçesi Şehidiye Mahallesi numara 130’da bulunan konutun tarihselliğini, gündelik hayat pratikleri ve mekansal kullanımları üzerinden tartışmaktır. Yöntem olarak evde yaşayanlarla sözlü tarih çalışması yapılmış, öznel anlatıları üzerinden evin yakın geçmişteki ve günümüzdeki mekansal kullanım planları oluşturulmuştur. Böylece -ikinci dereceden koruma kapsamında olan- bir konuta dair, fiziksel özelliklerinin ötesinde güncel bir bilgi üretiminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

42

Anahtar Kelimeler: Ev, Gündelik Pratikler, Sözlü Tarih, Mimarlık Tarihi, Mardin, Geleneksel Konut.

A Micro-History Narrative in Old Mardin: Çamurdaş House

Abstract

The most well-known image of the urban protected area of Mardin Artuklu district offers a visuality where the traditional housing pattern is intense, and the old city texture is shaped on a sloping topography where the castle is in the highest position. A part of this housing stock has been transformed into buildings such as boutique hotels, cafes, and restaurants, because of the re-functioning works that accelerated after 2010. In these buildings, mostly abandoned to live in the relatively comfortable residences of the “new” city and due to tourism-oriented restoration processes, “how we lived in the past” is known only as a nostalgia-based and limited narrative. The aim of this study is to discuss the historicity of the residence in the Mardin cultural inventory, located in Şehidiye Mahallesi, Artuklu District, where the Çamurdaş family lives today, through its daily life practices and spatial uses. As a method, an oral history study was carried out with those living in the house, and the spatial use plans of the house in the recent and present times were created based on the narratives of the subjects. Thus, it is aimed to reveal an up-to-date knowledge production about a dwelling that is within the scope of second-degree protection, beyond its physical properties.

Keywords: House, Everyday Practices, Oral History, History of Architecture, Mardin, Traditional Residence.

1 Doktor Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, zemzemasguzen@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7766-4487.

2 Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, sibelcamurdas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8049-9045.

Makale Gönderilme Tarihi: 12/04/2021, Kabul Tarihi: 20/04/2021.

Giriş

Çalışmaya konu olan ve günümüzde Çamurdaş ailesinin yaşadığı konut, Mardin ili Artuklu ilçesi Şehidiye Mahallesi, Anayol Caddesi numara 130'da, Hamidiye Camii'nin karşısında konumlanmaktadır. Caddeye konsol çıkan betonarme-çelik balkonuyla yanındaki diğer konutlardan ayrılan yapının, yapım tarihine ilişkin net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Almanların demiryolu inşa etmek için Mardin'e geldikleri, Birinci Cadde ve Anayol Caddesinde yol genişletme çalışması³ yaptıkları bilinmektedir. 20. yüzyıl başından başlayarak cadde üzerinde yer alan birçok konut gibi, Çamurdaş evinin de güney cephesi bu yıkımlardan etkilenmiştir. Almanca "Mardin (Küçük Asya)'in pastoral sokakları" yazan Şekil 1'deki fotoğrafta, Hamidiye Camii'nin bir bölümüyle birlikte bu yapı da görünmektedir.

**Şekil 1: Hamidiye Camii ve karşısında Çamurdaş evi, 1916
(Gunter Hartnager Arşivi4).**

3 Murat Çağlayan'ın "Cumhuriyet Taşrasında Geleneksel Üzerine Modern Şehirleşme: Mardin Örneği" isimli makalesinde, Füsun Alioğlu (2003) ve Emiroğlu vd. (2001)'dan aktardıklarına göre; Almanların üç defa yol genişletme çalışması yaptıklarını, ilkinin 1915, ikincisinin 1923 ve sonuncusunun ise 1927 tarihinde olduğunu biliyoruz.

4 "Bir Zamanlar Mardin" facebook sayfasında M. Selim Parlakoğlu paylaşımı.

Url 1: https://tr-tr.facebook.com/pg/Bir-Zamanlar-Mardin-559198900857581/photos/?ref=page_internal.

Kasım Çamurdaş evin, önceki sahiplerine ilişkin şu bilgileri vermiştir:

Aslında şöyle, bizden önceki sahibinin adı Mehmet Şekerli. Ama onun da bu evi, İsmail Mungan diye birinden aldığını duymuştum. Bir de bir gün tahminen 2015 yılı filandı, bize bir adam ve kızı geldi, 1945'lerde burda yaşadıklarını söylediler. Adamın adı Ümit Eryılmaz'dı. Daha önce burda yaşadığımı söyleyince birkaç gün onlarla ilgilenip misafir ettik. Ümit bey 8 yaşındayken burda yaşamış, o da evi bu haliyle görünce hiç değişmediğini söylemişti. Demek ki 1945'lerden beri evin genel hali buymuş aslında, ufak değişiklikler olsa da... Ümit beyin babası memurmuş, o yüzden daha sonra Ankara'ya taşınmışlar, ama onlar dışında eskiden burda yaşayan 2 aile varmış. Çünkü her bir katın kendine özel mutfağı, tuvaleti ve banyosu var. Tabi biz gelince alt kattaki mutfak tezgahını kırıp orayı da oda olarak kullandık. Son olarak da bizden önceki sahiplerini söyleyebilirim. Onlar da daha önce 2 aile olarak kullanıyorlarmış burayı, sonraları bu durum tek aile olarak değişmiş. En sonunda da Yenişehir'e inme mevzularından sonra kışları orda yaşayevi yazlık olarak kullanıyorlarmış (Kasım Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Şekil 2: Günümüzde “Anayol Caddesi”, Sibel Çamurdaş, 2021.

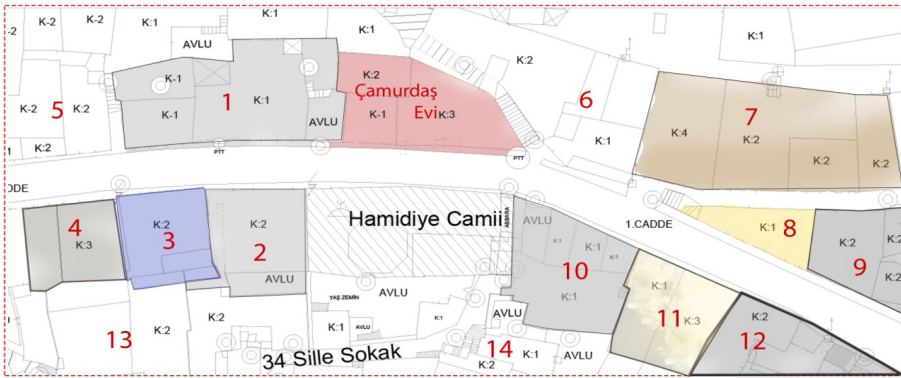
Şekil 3 ve Şekil 4, Hamidiye Cami ve çevresinin günümüzdeki durumunu göstermektedir. Çamurdaş evinin doğu tarafında Hamidiler Evi, batı tarafında ise İnekçi Evi olarak isimlendirilen konutlar bulunmaktadır. 1, 2, 4, 9, 10 ve 12 numaralı hane sahipleri, Yenişehir Mahallesi veya TOKİ'nin inşa ettiği Nur Mahallesi'ndeki toplu konutlara taşınmışlardır (bkz. Şekil 4). Taşınma sebebini, “konfor” arayışı / ihtiyacı olarak belirtmişlerdir. 7 numaralı konut otele dönüştürülmüş, hane sahipleri ise Yenişehir'e taşınmışlardır. Ekonomi

ve eğitimle ilgili koşullar taşınma dinamiklerini oluşturmuştur. 3 numaralı hane sahipleri de Yenişehir'e taşınmak istedikleri için evlerini satılığa çıkarmışlardır. 8 numaralı konut uzun süredir boş durumdadır. 11 numaralı hane sahipleri, evi başkalarına kiralamış, İstanbul'a taşınmışlardır. 5, 6, 13 ve 14 numaralı hane sahipleri, eski mahalleliler olarak burada yaşamaya devam etmektedirler.

45

Şekil 3: Çamurdaş evinin bulunduğu mahalle dokusu, (GoogleEarth haritasından düzenlenmiştir, erişim tarihi: Mart

Şekil 4: Çamurdaş Evi, yakın vaziyet planı, Sibel Çamurdaş.

Kısıtlı bir alandan elde edilen bu farklı cevaplar, turizmle birlikte eve dair ihtiyaç, beklenti ve bazı standartların yönlendirici etkisini ortaya koymaktadır. Turizm, başlı başına ele alınabilecek, farklı aktörleri ilgilendiren bir mesele olarak bu yazının kapsamı dışındadır. Konfor, evin zamansal ve mekânsal değişimiyle oldukça ilintili kavramların da başında gelmektedir. Evin konfor beklentisi, zaman içinde toplumsal yapıyla, sosyal ilişkilerle ve piyasa dinamikleriyle şekillenmekte ve değişmektedir (Taşgüzen, 2019).

Çalışmada kullanıcıların geleneksel bir konutla nasıl ilişkilendikleri, gündelik pratiklerin mekana ve mekanın gündelik pratiklere etkisi, hane üyelerinin anlatımlarıyla birlikte ele alınmıştır.

1- Sürekli Değiştirdiğimiz Bir “Yer” Olarak “Konut”

David Clapham (2019), *Remaking Housing Policy*5 adlı kitabında ev ve hanehalkı ilişkisine dair şunları söylemektedir:

Bir evin fiziksel yapısı birçok kullanıma ve anlama olanak sağlar. Evin tasarımı ve mekansal organizasyonu, insanların yaşama biçimini etkileyerek ve hanehalkı faaliyetlerini yapılandırarak bu imkanları birçok düzeyde etkileyebilir. Elbette, hanehalkı da evi istenen ev pratiklerine uyacak şekilde değiştirip şekillendireceğinden, zıt nedensellik de önemlidir. Bu çift yönlü ilişki, farklı kültürlerde evlerin aldığı farklı biçimler üzerinden ortaya konulur (s. 66).

Hazel Easthope (2010) “evin ne olduğuna” ilişkin akademik literatürde çok fazla tartışma olduğunu; evin, sosyo-mekansal, psiko-mekansal bir varlık ve duygusal bir ‘depo’ olarak görüldüğünden bahsetmektedir. Evin, çok yönlü anlaşılması adına “yer” kavramını önerir. Tüm açıklamalardaki ortak yaklaşımını, “evler, coğrafi olarak konumlanırsa da, sadece bu konum evi kurmaz” şeklinde açıklar (s. 135). Mary Douglas (2006, s. 61) “ev, kesinlikle herhangi bir işlevi ile tanımlanamaz” diye yazmaktadır. “Bir ev, sadece bir mekan değil, bununla birlikte zaman içinde bir yapıya da sahiptir; ve o zaman ve mekanda yaşayan insanlar için estetik ve manevi boyutları vardır” (Douglas, s. 62). Peter King (2017), kitabının önsözünde konutu anlamının yolunun, dışarıdan doğrudan müdahale gerektirmeyen günlük kullanımımız olduğunu yazmaktadır: “Konut, onu yapan ve kullananlardan başka hiçbir şeye bağlı değildir” (s. x). Jacobs ve Malpas (2013, s. 282) ise; “ev yaklaşımımız, çağdaş yaşamın daha geniş siyasi bağlamı, sosyal ve ekonomik eşitsizlik biçimleri tarafından şekillendirilmektedir” olarak ifade etmektedir.

Konuta dair tüm bu açılımlar evin, içinde yaşayanlar tarafından sürekli kurulan ve aynı zamanda birçok dinamiğin etkisinde dönüşen bir yapı olduğunu vurgular. Evin tarihselliği, yaşayanların deneyimlerini, hikayelerini ve eylemlerini de içerir. Sadece fiziksel özelliklerinden ve işlevinden bahsetmek, bu nedenle evi açıklamaya yetmez. Konut, ekonomik ve toplumsal dinamiklerle birlikte, konut kullanıcısının da şekillendirdiği çok aktörlü, multidisipliner bir alanı tanımlamaktadır. Evin içinde bulunduğu bağlam önemli olmakla birlikte; iklim, topografya, toplumsal yapı vb. başlıklarla evin açıklanması, sınırlı bir yaklaşım oluşturur. Bu sınırlı yaklaşımı aşmanın yollarından biri, gündelik pratikler ve hanehalkı ilişkiselliğine odaklanmaktan geçer. Bu çalışmaya konu olan konutun tarihselliği, Çamurdaş Ailesi’nden önceki kullanımlarını da içerir. Diğer yandan “Çamurdaş Evi”ni konu alan bu çalışma, 2005 sonrası dönüşümüyle, şu an içinde yaşayanların aktardıkları üzerinden bir kesit içermektedir. 2005 yılından önceki kullanımı ise, bazı fiziksel izler ve sözlü tarih çalışmasından elde edilen veriler ışığında yorumlanmıştır.

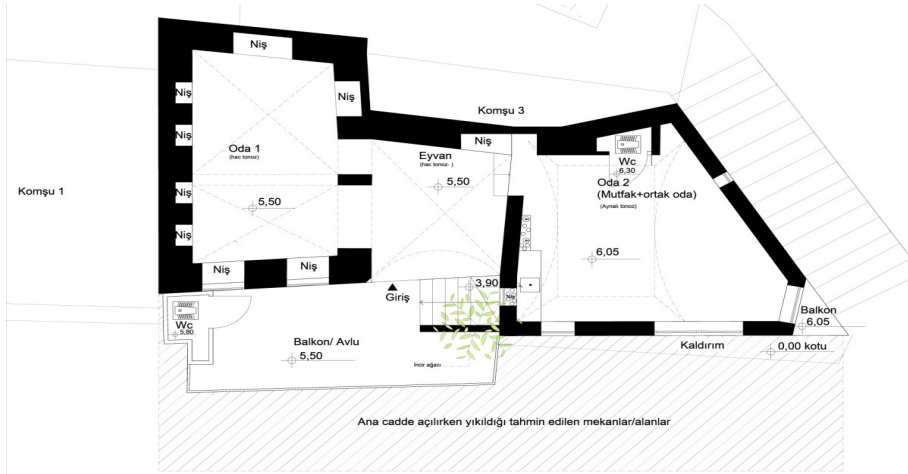
2- Konutun 2005 Yılı Öncesi Mekansal Kullanımı

Şekil 5 ve Şekil 6, Çamurdaş Ailesinin, konuta taşınmadan önceki mekansal durumunu göstermektedir. Eyvan mahallinin, binanın güney cephesinin yıkılmasından sonra duvarla örülerek oda halini almış olduğu düşünülmektedir. Oda 2, aynalı tonuzlu tek bir oda iken, büyüklü küçüklü çeşitli mekanlara bölünmüştür. Islak hacimlerin de eklenmesiyle bu alan, zamanla kendi içinde bir yaşam alanı olarak örgütlenmiştir. Bu düzenlemeler tavanın da betonarme, kirişli döşeme olarak inşa edilmesini gerektirmiştir. Güney cephesindeki

5 Remaking Housing Policy (Konut Politikasını Yeniden Yapmak). Makaledeki İngilizce’den çeviriler, aksi belirtilmedikçe yazar tarafından yapılmıştır.

betonarme balkonun, döşeme destek kirişleri olarak tren rayları kullanılmıştır. Demiryolu yapımına tarihlenen cephenin kısmi yıkımından ortaya çıkan boşluğun yerini, balkonun alması ve bu mekansallığın da demiryolunun çözülmesiyle ilişkilmesi anlamlıdır.

Mardin'in kullanıcıları tarafından inşa edilmiş yapı eklerinin belgelenmesini amaçlayan "Mardin Enformel Mimarlık Atlası" makalesinde de belirtildiği üzere, "1950 sonrası üretilen betonarme eklerin, geleneksel yapıların gündelik pratiklerin dönüşümüne adaptasyonu bağlamında gündelik yaşamsal altyapıyı sağlamak üzere üretildikleri" görülmektedir (Ataş, Güneş, Işiker, 2020, s. 63).

Şekil 5: 2005 öncesi yapılan değişiklikler gösteren +7.00 kot planı, Sibel Çamurdaş.

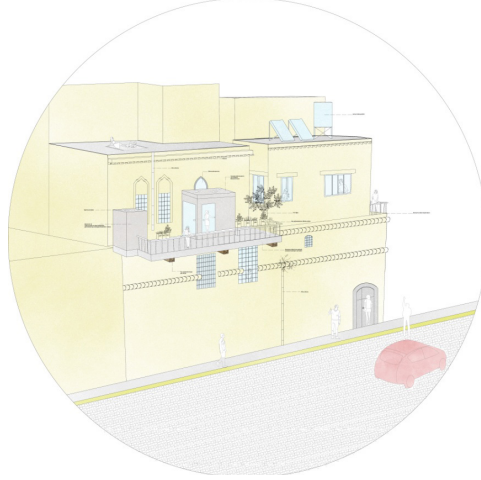

Şekil 6: 2005 öncesi yapılan değişiklikler gösteren +4.50 kot planı, Sibel Çamurdaş.

Yapıyla ilgili, Mardin Kültür Envanteri kitabında yer alan tanımlama ise şu şekildedir:

Alt katın bazı mekanları doldurulmuş olup, bugün kullanılmamaktadır. Üst katta ufak taş konsollarla geçiş sağlanmıştır. Birinci katta sonradan kapatılmış yuvarlak kemerli eyvan ve iki tarafında biri aynalı, diğeri haç tonozlu iki oda bulunmaktadır. Taban taş döşelidir. Pencereleler, dilimli kemer kavsaralı, düz lentoludur (Soyukaya, Özgür, Kaya, 2013, s. 353).

Yapılan onarımlar aynı kitapta şu ifadelerle yer bulmuştur: “Birinci kat terasının doğu kanadındaki mekanlar, sonradan eklenmiştir. Pencere lentoları ve üst örtü betonarme olarak yapılmıştır. Yapının içi sıvanmış, teras zemini betonla kapatılmıştır. Terasın güneybatı köşesine betonarme tuvalet eklenmiştir. Eyvan, sonradan örülerek mekan olarak düzenlenmiş, bir kapı oluşturularak önü camekanla kapatılmıştır” (Soyukaya, Özgür, Kaya, 2013, s. 353). Balkonun yapının görünümünü bozduğuna dair bir gözlem notu da envanter fişine eklenmiştir.

Şekil 7: Çamurdaş evi, güney cephesi perspektif çizimi, Sibel Çamurdaş.

3- Çamurdaş Evinin Mekansal Kullanımı

2010 tarihinden sonra, özellikle Birinci Caddede yoğunlaşan restorasyon ve yenileme çalışmalarıyla birlikte konut yapılarının yeniden işlevlendirme süreci de hız kazanmıştır. Konutun turizm odaklı ticari boyutunun fark edilmesi, cadde üzerinde konumlanan yapılara ilgiyi arttırmış ve Çamurdaş Evi de bu ilgiden nasibini almıştır. Evin sahibi Kasım Çamurdaş bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

Ana caddenin en son düzenlenmesinden ve eski yapıların değerlendirilmesinin ardından; ortalama 2010’lu yıllara denk geliyordu sanırım, bir müteahhit (Sabahattin E.) gelip bu evin silüete uygun olmadığını söyleyerek balkonun yıkılması gerektiğini söyledi. Tabi bu kararı almalarının bir nedeni de büyük ihtimalle ekonomik nedenler. Çünkü bu balkonun yıkılması taşınması vs. ile ilgili bir maliyet çıkarılması gerekiyordu. (...) Ardından Mardin Müze’sinde tapu numarası üzerinden evimizi kontrol ettirdik ve 1984 yılında çıkarılan bir kararla bizim evin koruma altında olduğunu söylediler. Bunun sadece Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından yapılacak

bir keşifle mümkün olabileceğini öğrendim. (...) Müzeden öğrendiğim bilgileri açıklayınca da balkonumuz yıkımıyla ilgili karar (resmi olmayan) durdurulmuş oldu (Kasım Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Evin tarihselliğinin sadece nicelik üzerinden değerlendirilmesi, Çamurdaş evinde olduğu gibi, kullanıcıların eylemlerinin 'baştan' göz ardı edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Her betonarme ekin, taş dokuyla uyumsuz olduğuna dair genel kabul; yaşantıya dair izlerin ve bazı pratiklerin yok edilmesi noktasında 'taş dokuya' verilen zarardan farklı değildir.

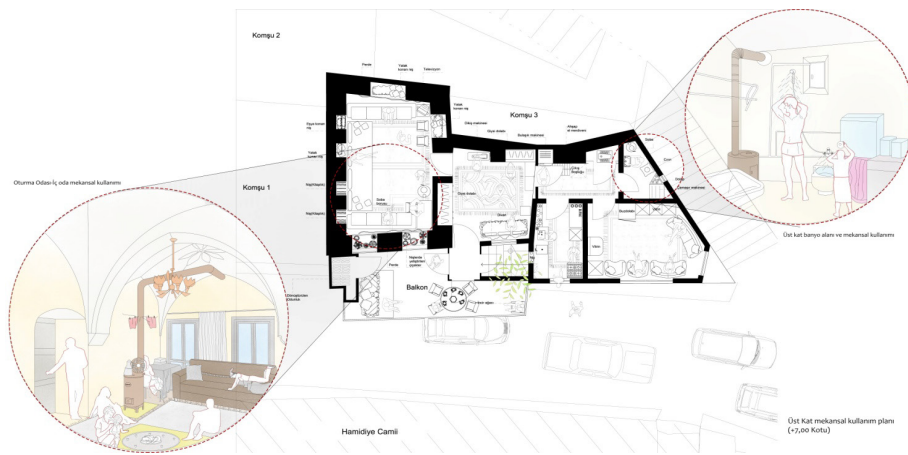
İlk taşındığımızda öncelikle evin iç kısmıyla uğraştık aslında. Yani önce herkesin yaptığı gibi, iç duvarların boya badanasını ve tamirini yaptık. Daha sonra pencere ve kapı tamirleriyle uğraştık tabii boyasıyla da. Sonradan ben evimizin herhangi bir tehlikeye karşı dış duvarlarını güçlendirmek istedim ve bir işçi yardımıyla dış duvarların bakım onarım işine giriştik, derz aralarını filan doldurduk. Tabii biz bunu yaptıktan 2 yıl sonra bir anda belediye bizim evin örneğinde olduğu gibi kendi bütçesinden çoğu evi aynı işleminden geçirdi (Kasım Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Müne Çamurdaş, söz konusu balkonun yıkılma meselesini mekânsal kullanımın önemini de dikkate alarak şu şekilde değerlendirmiştir:

Bir dönem, Mardin'deki beton eklerin yıkılacağını filan söylediler. Bir mimar gelip bizim balkonumuzun da yıkılacağını söyledi. Günlerce bunu atlatamadım, bayağı üzüldüm. Çünkü iç odalarımız çok küçük olduğundan yazları nefes alabildiğimiz tek yer balkonu. Balkonun da yıkılmasıyla birlikte evimizin hiçbir değerinin kalmayacağını düşündüm. Ardından eşimin yaptığı birkaç araştırmadan sonra evimizin korunan yapıların arasında olduğu ve herhangi hiçbir müdahalenin yapılamayacağı ortaya çıktı. Böylece balkon yıkılmamış oldu (Müne Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021)

Balkonun seyirlik bir mekan olarak kullanımında samimi bir tespit:

Mesela pek samimi olmadığımız bir teyze her birkaç günde bir annemi arayıp "biraz balkonunuzda oturmaya geleceğim" deyip, telefonu kapatıyor. Ardından evimize gelip balkonda saatlerce oturup, caddeden geçen insanları izleye izleye uyuyakalıyor (Sibel Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Şekil 8: Çamurdaş evi, +4.50 kotu mekânsal kullanım planı, Sibel Çamurdaş.

Şekil 9: Çamurdaş evi, +7.00 kotu mekansal kullanım planı, Sibel Çamurdaş.

Konutla farklı ilişkilendirme biçimleri; yapının, mahremiyet ve işlev kavramları üzerinden ‘genel’ ifadelerle tanımlanmasına da mesafelenmeyi gerektirir. Uyumak, yemek yemek, misafir ağırlamak, kışlık zahire hazırlamak vb. pratikler, aynı mekanda gerçekleşiyor. Öncesinde her katını bir ailenin kullandığı bir düzenden⁶ Çamurdaş ailesiyle birlikte katların, çoğunlukla kış kullanımı ve yaz kullanımı şeklinde örgütlendiği bir kullanıma geçilmiştir. Alt kat, yaz gecelerinde uyumak için kullanılırken, gündüz vakitlerinde, misafirlerin ağırlandığı, bir yandan da bağdan getirilen yemişlerin (badem, ceviz, üzüm, nar vb.) temizlendiği ve saklandığı bir ‘yer’ oluyor. Bu yiyecek hazırlama pratikleri çoğunlukla komşularla birlikte yapılan; içeride, özel alanın nerede başladığı ve nerede bittiği ayırımının da kolay yapılamadığı, bir mekansallık oluşuyor (bkz. Şekil 9). Üst katta ise, kahvaltı yapılıyor, öğle ve akşam yemekleri yeniliyor, televizyon izleniyor. Dolayısıyla üst katın kullanımı, çoğunlukla yazın balkonda sürerken, kış günlerinde iç odaya geçiliyor. Burası sobanın kurulduğu oda, aynı zamanda. Yaşam, sobanın etrafında örgütleniyor. Mutfakla ilgili işlerden (yemek hazırlığı vb.), ders çalışmaya kadar birçok pratik bu odada gerçekleştiriliyor. Dolayısıyla bu oda, tüm hane üyelerin bir arada olduğu, en çok vakit geçirilen ve en çok düzenlenen yer oluyor. Şekil 8 incelendiğinde, mutfakta kendine yer bulamayan bozdolabı odaya alınmış, bulaşık makinesi üst kata çıkılan ara alana yerleştirilmiş, dikiş makinesi eyvanda konumlandırılmıştır. Şekil 9 incelendiğinde, merdivenlerin, yazın oturma alanına dönüştüğü görülmektedir. Belirli işlevlerle tanımlı mekanlar dahi, eşyaların organizasyonuyla değişmektedir.

Normalde uyuduğum oda, aşağıdaki katta bulunmakta. Ama kışın orayı pek tercih etmiyorum. Oturma odasında yani sobanın bulunduğu odada uyuyorum. (...) Tüm günüm, genel olarak oturma odasında geçiyor. Yazın ise, bu odayı neredeyse hiç kullanmıyoruz. Genel olarak kullandığımız mekanlar balkon; çok aşırı sıcaklarda serin olması sebebiyle de, alt kattaki odalarımız diyebilirim. Yazın alt katta, sıvanın ve boyanın dökülüyor olmasına hiç aldırmaz etmeyip bu odayı misafirleri ağırlamak için kullanıyoruz. Fakat bu kullanım ikinci vaktine kadar oluyor, çünkü ikinci vaktinden sonra serinleyen balkona karşın bu oda bize çok fazla boşuk ve basık geliyor (Suna Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

6 Her katını bir aile tarafından kullanılma durumu, günümüzde nadir görüle de, bir önceki kuşakta sıklıkla karşılaşılan bir durum. Bu aileler arasında çoğunlukla akrabalık ilişkisi, en azından da bir tanışıklık ilişkisi var.

Mardin geleneksel evleriyle ilgili ilk araştırmaları yapan isimlerden biri olan, *Mardin Şehir Dokusu ve Evler* kitabının yazarı E. F. Alioğlu (2000) da; mekansal kullanımın önemiyle ve ortak tipler oluşturmaya dayalı bir yaklaşımın zorluğuyla ilgili şu cümleleri kurmuştur:

“(...) ilk yapım evresinde yaşama mekanları giriş katı tasarımında önemli bir yere sahiptir. Daha sonra diğer katların gündeme gelmesi ya da tercih edilmesi, giriş katlarında hizmet işlevini öne çıkaran bir değişimi gerektirmiş olmalıdır. Bu nedenle evlerin ne sadece üst katlarını ne de tüm katlarını değerlendirerek ortak ana tipler yakalamak mümkündür. Bir taraftan sadece üst katların karakteristik mekanları içermediği anlaşılmış olduğundan, bu katlara dayalı bir tanımlama yapılamayacağı açıktır” (Alioğlu, 2000, s. 75).

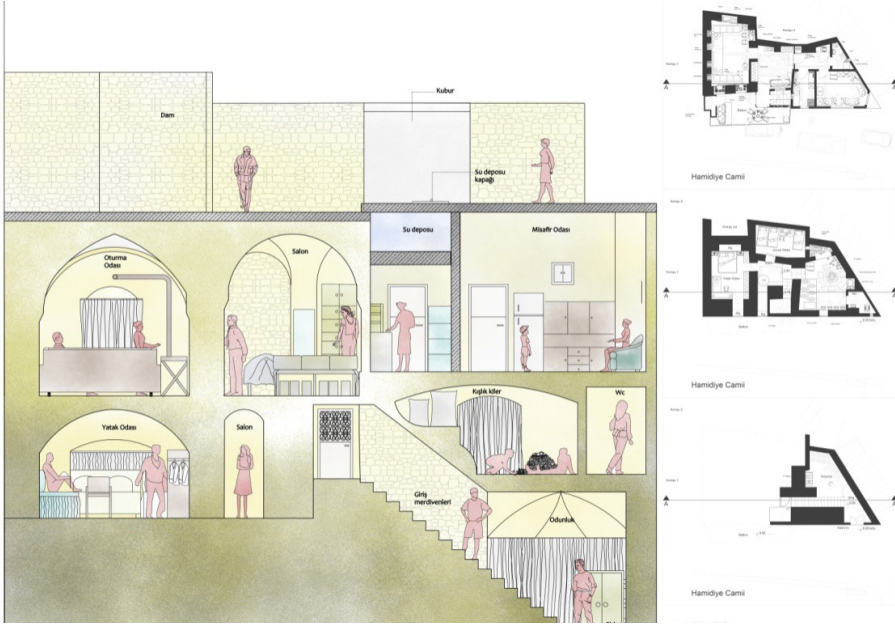
Yukarıdaki ifadeler bir anlamda kullanıcıların evi dönüştürme/kullanma biçimlerinin “tipler oluşturma” ve kesin çıkarımlar yapma noktasında güçlüğünü vurgulamaktadır. Genel tanımlar yapmaktan öte, farklı kavramlarla “bu dinamik ilişkiyi” anlamaya çalışmak, çeşitli açılımlar sağlayabilir. Örneğin geleneksel evlerde yaşamın sürdürülmesine dair en çok karşılaşılan kavramlardan biri olarak “konfor”, çok boyutlu ve farklı dinamiklerle ilişkilenebilir. Ellsworth-Krebs vd. (2019, s. 202) göre; konfora dair anlamsal açılım, sıklıkla “sağlık, sosyal eşitlik (asgari yaşam standardını neyin oluşturduğunun belirlenmesi) ve sürdürülebilirlik (arzu edilen ev yaşamını oluşturabilmek için tüketilen kaynak) eksenindeki kritik sorularla” bağlantılıdır. Bununla birlikte ev konforunun, birbiriyle bağlantılı, her birey için farklılaşan ve fiziksel özelliklerin ötesinde, katmanlı yapısını vurgulamak önemlidir. Diğer yandan bu, fiziksel meselelerin ve kimi standartların (sıcaklık-soğukluk, nem vb.) önemli olmadığı anlamına da gelmez. Çamurdaş Evinde, Kasım Bey için önemli olmayan kimi durumlar (temizlik, evi ısıtma vb.), Müne hanım için “evden taşınmayı” gerektirecek önemdedir:

Ashında uzun zamandır oturduğum taş evlerin bakımıyla uğraşmaktan çok yoruldum. Hem bu yüzden hem de bu evin her odasının küçükü-büyükü olmasından dolayı hangi değişim olursa olsun Yenişehir’de yaşamak bana daha rahat geliyor. Bu evin sevdiğim yönleri var ama temizliği, bakımı ve ısıtması büyük sorun. O yüzden belki doğalgaz yapılırsa burada yaşamak daha rahat olur. Onun dışında beni buraya bağlayan bir şey var. O da komşularımız ve mahalle ilişkileri (Müne Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Şekil 10: Çamurdaş evinin salonu ve balkonundan güney yönüne bakış, S. Çamurdaş, Mart 2021.

Emeklilik paramı aldıktan sonra kira parasından kurtulmak için bir ev bakılmaya başlamıştım. Bu evi küçükken çırak olarak çalıştığım marangoz dükkânına giderken görüyordum. Evin bizim olduğunu hayal edip, evin güneydoğu köşesinde kalan küçük balkonda oturmanın güzel olabileceğini düşünüyordum. Denk geldi dolayısıyla ve o dönemki koşullarla Yenişehir'de bir daireye eşdeğer bir fiyatla bu evi aldım (Kasım Çamurdaş, kişisel görüşme, Şubat 2021).

Şekil 11: Çamurdaş evi mekansal kullanım kesiti, Sibel Çamurdaş.

Geleneksel evlerde yaşama dair nostalji temelli anlatıların da değişmesi; evle ilgili 'genel sosyal yaşam' kurgularının herkes için her koşulda geçerli olmadığı vurgulanması önemlidir. Eve dair anlam, beklenti ve ihtiyaçlarla değişebilecek ve çeşitlenebilecek anlatıların, mekânsal organizasyonla birlikte ele alınması ve tartışılması konut çalışmalarında farklı yaklaşımların yolunu açabilir.

Sonuç

"Eski Mardin" diye tabir edilen Mardin kentsel sit alanı ve bu dokuyu oluşturan evler, çoğunlukla pastoral ve nostalji temelli çalışmalara konu olmaktadır. Konutların iklim koşullarıyla uyumlu yapılması, tipolojik özellikleri ve cinsiyet rolleri üzerinden anlatılan iç mekan kurgusu çalışmalarda oldukça geniş yer bulmakta, bazı tekrarlar ve 'baştan kabuller' evlerin günümüzdeki kullanımlarını da görmeyi engellemektedir. Bu taş konutlarda hala yaşamaya devam edenler, farklı anlam ve dinamikler ekseninde evleriyle ilişkilenebilir, yaşamlarını sürdürme motivasyonları da farklı etkenler dolayısıyla olmaktadır. Çamurdaş evinde bu motivasyonu, Kasım Çamurdaş'ın eve yüklediği anlam, komşuluk ilişkileri ve yazın evle kurulan "konfor" ilişkisi sağlamaktadır. Nitekim tüm hane üyeleri tarafından balkon ve teras kullanımının olumluluğu, "yüze vuran rüzgar", "ovaya/gökyüzüne açılmak", "gündüz vakti odaya yansıyan ışık" ifadeleriyle anlatılarak, evle kurulan ilişki tariflenmiştir.

Buna karşın, “dökülen duvarlar”, “kışın tek odanın ısınması”, “odalar arası mesafe”, “kışın herkesin tek odada bulunma durumu”, “uzun merdivenler”, hane üyeleri tarafından bu ilişkiyi zayıflatan etkenler olarak ifade edilmiştir. Mardin kentsel sit alanında gittikçe azalan haneler, turizmin hızlı dönüştürme gücüne bir anlamda da direnmektedir. Çamurdaş Evi'nin yakın geçmişine ve günümüzdeki kullanımına odaklanan bu çalışmada, hane üyelerinin çeşitli beklenti ve ihtiyaçlarıyla evi dönüştürme biçimleri görünür olmuştur. Güncel pratiklerin, çeşitli teknolojilerin ve buna dair altyapıların eve girmesi de mekanları dönüştürmüş; çeşitli nesnelere ve eşyalar, mekanların işlevsel tanımlarına bağlı kalmayacak şekilde, evin farklı alanlarında yerlerini almıştır. Mekanların çoklu kullanımları, hane üyelerinin birbirleriyle ve diğerleriyle (hane dışındakiler) bir arada bulunma halleri, gündelik pratikler çerçevesinden yorumlanmıştır. Diğer yandan, evin tarihselliğinin derinleşmesi ve bütüncül anlaşılması noktasında, evin önceki kullanıcılarıyla ve mahallede uzun süredir yaşayanlarla yapılacak kapsamlı bir sözlü tarih çalışmasının önemini de vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Alioğlu, E., F. (2000). “Geleneksel Mardin Evleri”, **Mardin Şehir Dokusu ve Evler**. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Ataş, Z., Güneş, N., Işker, F., (2020). “Mardin Enformel Mimarlık Atlası: Mardin’de Kullanıcısı Tarafından Üretilen Mimarlık Ürünlerinin Belgelenmesi ve Mekânsal Taktiklerin Keşfi”. *Mimarlık*. 414, 59-64.
- Clapham, D., (2019), **Remaking Housing Policy An International Study**. New York: Routledge.
- Çağlayan, M. (2016), “Cumhuriyet Taşrasında Geleneksel Üzerine Modern Şehirleşme: Mardin Örneği”. **Uluslararası Medeniyet, Şehir ve Mimari Sempozyumu (12-14 Nisan)**, İstanbul.
- Douglas, M., (2006), “The idea of a home: a kind of a space”. **Housing and Dwelling Perspectives on Modern Domestic Architecture**, Ed. B. Miller Lane, New York: Routledge.
- Easthope, H., (2010), “A Place Called Home”. **Housing, Theory and Society**, 21:3, 128-138.
- Ellsworth-Krebs, K., Reid, L., & Hunter, C. J. (2019). “Integrated Framework Of Home Comfort: Relaxation, Companionship And Control”. **Building Research & Information**, 47:2, 202-218.
- Jacobs, K., Malpas, J., (2013). “Material Objects, Identity and the Home: Towards a Relational Housing Research Agenda”. **Housing, Theory and Society**, Vol. 30, No. 3, 281–292.
- King, P., (2017), **Thinking On Housing: Words, Memories. Use**. New York: Routledge.
- Soyukaya, N., Özgür, M., Kaya, F., (2013). **Mardin Kültür Envanteri**, İstanbul: Çekül.
- Taşgüzen, Z., (2019). **Domestik Yaşam: Bir Konut Kuramı İçin Altlık** (Basılmamış Doktora Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mardin.
- Url-1: https://tr-tr.facebook.com/pg/Bir-Zamanlar-Mardin-559198900857581/photos/?ref=page_internal, (Erişim Tarihi: Mart 2021).

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 55-66.

Safiyuddîn el-Hillî'nin Artûkiyyât Şiirleri

Doç. Dr. Halil AKÇAY

Safiyuddîn el-Hillî'nin Artûkiyyât Şiirleri

Halil AKÇAY¹

Özet

Bu çalışmada 700/1300 yılında divan kâtibi olarak Mardin'e yerleşen Safiyuddîn el-Hillî'nin *Artûkiyyât* olarak bilinen şiirleri ele alınmıştır. Onun Artuklu hükümdarı el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazi için yazdığı bu tür şiirleri, beyti, başlanan harfle bitirme sanatı olan *mahbûketu't-tarafeyn* özelliğine sahiptir. Bu sanatsal özelliğinin yanında Mardin'in o dönemki sosyokültürel bir takım ipuçlarını da barındırması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Mardin'in Artuklular döneminde edebî ve kültürel durumu ile dönemin önemli saray şairi ve kâtibi olan Safiyuddîn el-Hillî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilecek, şiirlerinde Mardin'i ele alma durumu ortaya konacaktır. Şairin 29 kasideden meydana gelen *Artûkiyyât* şiirleri ise çalışmanın asıl konusunu teşkil edip şekil ve muhteva açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Artuklular, Mardin, Safiyuddîn el-Hillî, Necmeddin Gazi.

Safiyuddîn al Hillî's Artûkiyyât Poems

Abstract

In this study, have been discussed the poems known as *Artoukiyyât* of Safiyuddîn al Hillî, who settled in Mardin as a divan scribe in 700/1300. This type of poems written by the poet for the Artuklu ruler al Meliku al Mansour Najmaddin İlghazi, has the feature of *mahbouket at tarafayn*, which is the art of ending the couplet with the initial letter. In addition to this artistic feature, it is important for Mardin to contain some socio-cultural clues of that period.

In this study, will be given information about the literary and cultural situation of Mardin during the Artukids period and the life and literary personality of Safiyuddîn el-Hillî as an important court poet and clerk of the period. In addition, will be revealed his handling of Mardin in his poems. On the other hand, *Artûkiyyât* poems of the poet consisting of 29 odes, constitute the main subject of the study and will be examined in terms of form and content.

Keywords: Poetry, Artukids, Mardin, Safiyuddin al Hillî, Najmaddin Gazi.

¹ Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, halilakcay@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1671-5073.

Giriş

Mardin, tarihin kadim kentlerinden biridir. Nitekim bir yerleşim yeri olarak şehrin tarihi, Orta Paleolitik çağ (M.Ö. 50.000) gibi çok eski bir tarihe kadar götürülmüştür. Coğrafi konumu itibariyle ise Cilalı Taş (Neolitik) ve Bakır (Kalkolitik) çağlarının en eski uygarlıklarını barındıran ve bu uygarlıkların kültürlerinin gelişim gösterdiği, Akdeniz'den başlayıp Basra körfezine uzanan ve "bereketli hilal" denilen toprakların kuzeyinde (Kuzey Mezopotamya'da) yer almaktadır (Dolapönü, 1972: 197; Günal, 2006: 42). Bu özellikleriyle Mardin, kadim tarihten günümüze kadar birçok toplum ve uygarlığa beşiklik etmiştir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İyaz b. Ganm (ö. 20/641) tarafından 19/640 tarihinde İslam topraklarına barış yoluyla katıldıktan sonra Ceziretü'l-'Arab'ın Diyarbekir bölgesinin önemli bir kenti olmuştur (el-Fârikî, 1959: 28; el-Hamevî, 1977: V/39). Bu tarihten itibaren Emevi, Abbasi, Hamdani, Selçuklu, Zengi, Artuklu, Eyyubi, Moğol, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi gibi devletlerin idarelerinde kalmıştır. 924/1518 yılında Osmanlıların hâkimiyetinden sonra Amid merkezli Diyarbekir vilayetinin bir sancağı hâline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ise 1923'te il ve 2012'de ise büyükşehir olmuştur.²

Mardin'in dinî, siyasi, ekonomik, mimari durumuna kente hâkim olan her medeniyetin az çok katkısı olmuştur. Ama şüphesiz ki 496/1103 tarihinden itibaren yaklaşık üç asır süren Artuklular dönemi, kadim Mardin tarihindeki en önemli dönemdir. Bu dönemde şehrin imarı hızlanmış ve şehir, tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Nitekim şehir büyüyerek kale dışına taştığı gibi şehirde saraylar, camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, çarşılar ve pazar yerleri inşa edilmiştir (Bilgicioğlu, 2003: XXVIII/48).

Artuklular döneminde Mardin dil, edebiyat ve kültür alanında özellikle İlgaziler döneminde büyük bir gelişme kaydetmiştir. İlgazi ailesinden on üçten fazla kişinin Mardin'e hükümdarlık yaptığı bilinir. Bu hükümdarların, ilme ve ilim adamlarına duydukları saygı, ilgi ve muhabbet ve söz konusu bu alanlardaki gelişmeler için cömertçe masraf yapmaları büyük âlimlerin, şair ve ediplerin kente gelmelerine vesile olmuştur. Kentte birçok medrese, cami ve başka eğitim kurumlarının inşa edilmesi de bunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda kentin düşünce ve kültür hayatına da büyük katkısı olmuştur (el-Fârikî, 1959: 37; Şumeysânî, 1987: 371). Çalışmamıza konu olan büyük edip ve şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin Hille'den gelip Mardin'e yerleşmesi de Artuklular devleti II. Necmeddin Gazi dönemine denk gelmiştir.

1. Safiyyuddîn el-Hillî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Künye ve nisbesiyle birlikte tam adı Ebu'l-Mehâsin Safiyyuddîn Abdulazîz b. Serâyâ es-Sinbisî et-Tâî el-Hillî'dir. İbn Serâyâ olarak da bilinir. 5 Rebiülâhîr 677'de (26 Ağustos 1278) Kufe ve Bağdat arasında bulunan ve Musul'a yakın olan Hille kentinde Tayy kabilesinin Sinbis koluna mensup zengin ve asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi (ez-Zirikli, 2002: IV/17-18; Selim, ty: 18).

2 Mardin'in tarihi için ayrıca bkz. 'Abdusselâm b. 'Umer b. Muhammed, *Tarihu Mardin min kitabi Ummi'l-'iber*, Thk: Hamdî 'Abdulmecid es-Selefi, Dâru'l-muktebes, Beyrut: 2014; Hasan Şumeysânî, *Medinetu Mardin*, 'Alemlü'l-kutub, Beyrut: 1987; İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul: 1944; Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin*; Kâtip Ferdi, *Mardin Artukluları Tarihi*, Dersaadet Matbaası, İstanbul: 1939; İbrahim Özcoşar, *Makalelerle Mardin: tarih-coğrafya*, İstanbul 2007; Mehmet Taştemir, "Mardin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara 2003), XXIII/43-48.

Hilli'nin tahsili hakkında incelenen kaynaklarda bir bilgi geçmemektedir. Şiire ilgisi ise divanının mukaddimesinde kendisinin de belirttiği gibi henüz çocuk yaşta başlamış, eskilerin şiir ve edebi nesrini hıfz etmiş, şiirin nazım bilgisine vakıf olmuştur (el-Hilli, ty: 9). Eserlerinden de anlaşıldığı gibi başta bedii sanatı olmak üzere dil, edebiyat ve musiki alanlarında kendini iyi yetiştirmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) için yazdığı meşhur bediiyatı, onun bu türün mucidi ya da öncülerinden kabul edilmesini sağlamıştır (Ebû Zeyd, 1982: 51-53; el-Hilli, ty: 6; Kılıçlı, XVIII/41-42).

Hille'de Safiyuddin'in dayıları Mehâsinoğulları ile Ebu'l-Fadl ailesi arasında şehrin idaresi için bir çekişme vardı. Bu çekişme esnasında Hilli'nin dayısı Safiyuddin b. Mehâsin camide bir tuzak sonucu öldürülünce Hilli ona bir mersiye yazmış ve onun intikamı için kabilesini şiirleriyle savaşa teşvik etmiştir. Kendisinin başını çektiği savaşlarda Ebu'l-Fadl ailesini yenmelerine rağmen Hille'de huzursuzluk bitmemiş, Safiyuddin el-Hilli'de bu yüzden şehirden ayrılmayı düşünmüştür. Daha önce ticaret için uğradığı Mardin'in meliklerinin edip ve şairlere iyi davrandığını duymuş ve buraya yerleşmeye karar vermiştir. Nitekim Artuklu hükümdarı II. Necmeddin Gazi döneminde 701/1301 yılında divan kâtibi olarak Mardin'e yerleşmiştir (el-Hilli, ty: 10; Selim: 21-24; Kılıçlı, 1998: XVIII/41).

Hilli, Mardin'de Artuklu hükümdarının yanında umduğundan daha fazla ilgi ve alaka gördü. Başta hükümdara yazdığı methiyeler ve Mardin üzerine yazdığı şiirlerde bu durum açıkça görülmektedir.³ Nitekim II. Necmeddin Gazi'yi methettiği bir şiirinde Irak'tan ayrılıp Mardin'e yerleşirken Mardin'de bulunduğu huzurlu ortamdan ve melikten gördüğü iyilikten bahsettikten sonra Mardin'in güvenilir bir yer olduğuna vurgu yapmaktadır: [el-Kâmil]

١. أَوْمَتْ إِلَيَّ مُشِيرَةً أَنْ لَا تَخْفُ - وَابْشُرْ فَإِنَّكَ فِي دَرَى الْعَلْيَاءِ

٢. أَيْمَارِدِينَ تَخْفُ حَظْفَةً مَارِدٍ - وَشَهَاظًا فِي الْقَلْعَةِ الشُّهْبَاءِ (el-Hilli, ty: 706)

1. *Mardin bana (şöyle der gibi) işaret yoluyla ima etti: Korkma! Mutlu ve neşeli ol. Çünkü sen yüksek tepenin zirvelerindesin.*
2. *Mardin'de bir asinin seni almasından mı korkarsın! Hem de kalesinde parlak yıldızı dururken.*

Yine başka bir beytinde yabancıların rahatlıkla ve güvenle yaşayabileceği, eğlenebileceği bir yer olarak Mardin'i övmektedir: [el-Kâmil]

فَاللَّهُ يَحْرُسُ مَارِدِينَ فَإِنَّمَا - بَلَدٌ يَلِدُ بِهَا الْغَرِيبَ وَيَنْعَمُ (el-Hilli, ty: 66)

Allah Mardin'i korumaktadır. Çünkü (Mardin), garibin dahi lezzet aldığı ve içinde rahat ettiği bir şehirdir.

Hilli, bir başka şiirinde Mardin'in doğal güzelliklerinden bahsederken insanların da iyi ve iyilik sahibi olduklarını belirtmekte ve bu yüzden bütün hayatını Mardin'de geçirmeyi temenni etmektedir: [el-Hafif]

١. حَبَّبْنَا أَرْضَ مَارِدِينَ وَبُرِّ الْ - ظَلَّ فِيهَا وَمَاؤُهَا وَهَوَاها

٢. بِلْدَةً ثَبِيَّتِ الْكِرَامِ فَلَا دُفْ - سَتْ فَنَاهُمْ وَلَا عَدِمَتْ فِئَاهَا

٣. فَهِيَ أَرْضٌ إِنْ لَمْ تَكُنْ هِيَ ذَاتَ الْ - نَفْسِ مَيِّ فَإِنَّمَا مُشْتَهَاهَا

3 Şairin Mardin üzerine yazdığı şiirler için ayrıca bkz. Halil Akçay, "Arap Şiirinde Mardin'e Dair Bazı Yansımalar", **Darulfunun İlahiyat**, Cilt 30, Sayı 2, Yıl 2009, s. 346-349.

٤. جَمَعَتْ سَائِرَ الْمُنى، فَلِهَذَا - ما أتاها ذو الجِلمِ إلا وَتَاها

٥. كَمْ رَأَيْنا لَها وَفِيها وَمِنها - صُوراً تُسَفِّكُ اللَّمَاءَ دُماها

٦. لَوْ تَمَكَّنْتُ أَنْ أَقْضِي بِها العُمة - رَ جَمِيعاً لَمَّا سَكَنْتُ سِواها (el-Hilli, ty: 280)

1. *Mardin ne güzel bir yerdir ve ne de güzeldir gölgesi, suyu, havası!*
2. *İyileri yetiştiren bir şehirdir. Ne kötülüklerini gördüm ne de ihsanlarından mahrum kaldım.*
3. *Öyle bir yerdir ki bizzat benim (asıl memleketim) olmasa da nefsim onu çok arzular.*
4. *Her türlü hayalleri gerçekleştirdiğinden buraya gelen iyi biri mutlaka şaşırıp kalır (sevinçten)*
5. *Nice defa Mardin için, Mardin'in içinde ve Mardin'den, kuklalarının kan döktüğü resimlere şahit olduk.*
6. *Bütün hayatımı Mardin'de geçirme imkânım olsa kalmazdım başka yerde asla.*

Hilli, bir yandan Memlûklülerin bir yandan da Moğollar'ın saldırıları yüzünden Mardin'de emniyetin zayıflamasından dolayı hicri 726 yılında Kahire'ye göç etmiştir. Burada "el-Mansûriyyât" diye adlandırdığı şiirlerinde Sultan Melik Nâsır'ı methetmiştir. Hilli daha sonra buradan Bağdat'a dönmüş ve 749/1348'de burada vefat etmiştir. Mardin'de vefat ettiğini söyleyen kaynaklar da mevcuttur (ez-Zirikli, IV/18; el-Hilli, ty: 5-6; Kılıçlı, XVIII/41-42; Akçay: 346-347).

Eserleri:

Kaynaklarda Safiyyuddin el-Hillî'ye ondan fazla eser nispet edilmiştir. Bunların hepsi dil ve edebiyat alanında olup şunlardır:⁴

1. *Dîvân (Safvetü's-şu arâ' ve hulâsatü'l-bulegâ')*:

Hillî'nin Kahire'deyken baş vezir Muhammed b. Kalavun'un isteği üzerine seçme şiirlerini bir araya getirdiği divandır. On iki bölümden oluşan divanda 10.000'den fazla beyit vardır. Şair divanına çalışmamızın konusunu teşkil eden *el-Artûkiyyât* olarak bilinen *Dureru'n-nuhûr fî medâihi'l-Melik Mansûr* adlı eserini de ilâve etmiştir.

2. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi iyye fî ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedi (en-Netâ'icü'l-ilâhiyye fî şerhi'l-Kâfiyeti'l-bedi iyye)*: Hillî'nin İmam Bûsîrî'ye (ö. 695/1296) nazire olarak Resulullah'a (s.a.v.) yazdığı 145 beyitlik *el-Kâfiyetü'l-bedi iyye fî'l-medâihi'n-nebeviyye* kasidesine kendisinin yaptığı şerhidir. Eserinde kullandığı edebî sanatları ayetlerden ve eski şiirlerden verdiği örneklerle açıklamıştır. Hillî ayrıca eserinin sonunda, kendisinden önce belagat ve bedii ilimlerine dair yazılmış olan yetmiş eseri müellif adlarıyla birlikte vermiştir.

3. *el-Âtilu'l-hâlî*: Hillî'nin bu eseri, besteyle okunan ve halk şiiri çeşitleri arasında sayılabilecek olan zecel, mevâliyyâ, kâne ve kân, kûmâ türlerine dair bilgi verdiği ansiklopedik bir eserdir. Hillî bu eserinde adı geçen dört şiir çeşidinin doğuşundan, vezinlerinden ve önemli şairlerinden bahsetmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir.

⁴ Safiyyiddin el-Hillî'nin eserleri bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV/18; Corci Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye*, Hindâvî, Kahire 2013: 926-927; el-Hillî, *Dîvân*, (mukaddime): 9-12, (naşirin girişi), s. 5-6; Kılıçlı, XVIII/42-43.

4. el-Aglâtî: Hilli alfabetik bir sözlük olarak yazdığı bu eserinde halkın, şairlerin ve dilcilerin sözlerinde gördüğü bazı yanlışları Kur'an'a, hadise ve eski şiire dayanarak düzeltmeye çalışmıştır.

Hilli'nin bunların dışında cinas ve çeşitlerine dair *ed-Durru'n-nefis fi ecnâsi't-tecnîs* risalesi, av hakkında yazılan sekiz kasidelik bir risale olan *es-Sayd bi'l-bunduk*'u, kısa seçme şiirlerinden oluşan *el-Mesâlis ve'l-mesâni fi'l-me âli ve'l-me âni* risalesi, bazı şairlerin seçme şiirlerini bir araya getirdiği *Divânu safveti's-şu arâ ve hulâsati'l-bulegâ* divanı, musikiye dair kırk üç varaklık *el-Mizân fi ilmi'l-edvâr ve'l-evzân* risalesi, on altı aruz vezniyle ilgili bir çalışma olan *Ma rifetu'l-buhûri's-sitte aşer* eseri, musiki makamlarıyla burçlar arasındaki ilgiden söz ettiği *Fâ'ide fi'l-engam ve tertîbihâ ale'l-burûc* adlı risalesi ile mektup veya makâme şeklindeki yazılarından ibaret olan küçük hacimli bazı çalışmaları mevcuttur.

2. Safiyuddin el-Hilli'nin Artûkiyyât Şiirleri

Hilli'nin *Artûkiyyât*, *el-Mahbûkât* ya da *el-Kasâ'idu'l-Artukiyye* olarak da bilinen eseri, Artuklu Hükümdarı II. el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazî'ye hem medihler sunmak hem de dil ve edebiyattaki etkinliğini göstermek için yazdığı yirmi dokuz kasideyi ihtiva eden şiir mecmuasıdır. Hilli bu şiirlerine "*Dureru'n-nuhûr fi medâihi'l-Melik Mansûr*" adını vermiştir (el-Hilli: 11; Selim: 42). Kaynaklar bu tarz şiiri ilk defa yazanın Ebû Bekr b. Düreyd (ö. 321/933) olduğunu ancak Safiyuddin el-Hilli'yle şöhrete kavuştuğunu belirtmişlerdir. Fakat şartlarını tutturmak için bedi sanatlarının icrasında tasannu yapıldığı gerekçesiyle Safiyuddin'den sonra bu tarz şiirlere kısıtlı bazı beyitler hariç çok da yönelim olmamıştır (er-Râfi'î, ty, II/330-331).

2.1. Şekil

Artûkiyyât'ta yer alan kasideler, sırasıyla Arap alfabesindeki yirmi dokuz harfe göre kafiyelendiği gibi her kaside yirmi dokuz beyitten oluşmaktadır. Dolayısıyla bu şiirlerinde kafiyenin son harfi (revî) olarak tüm Arap harflerini kullanmıştır. *Artûkiyyât* veya *mahbûku't-tarafeyn* de denilen şiirlerin en önemli özellikleri her beytin ilk harfiyle kafiye harfinin aynı olmasıdır. Örneğin beyit hemzeyle başlamışsa hemzeyle biter ve şiirin tamamı bu şekilde kafiyelenir. Aşağıda bu tarzda bazı harflerden seçilmiş beyitler bunu göstermektedir:

أَبَتِ الْوَصَالَ مَخَافَةَ الرِّقْبَاءِ - وَأَتَتِكَ تَحْتَ مَدَارِعِ الظُّلْمَاءِ

أَصَفَّتَكَ مِنْ بَعْدِ الصُّدُودِ مَوَدَّةً - وَكَذَا الدَّوَاءُ يَكُونُ بَعْدَ الدَّاءِ (el-Hilli, ty: 705)

***

بَدَتِ لَنَا الرَّاحُ فِي تَاجٍ مِنَ الْحَبِّبِ - فَمَزَّقَتْ حَالَةَ الظُّلْمَاءِ بِاللَّهَبِ

بَكَرَ إِذَا زُوِّجَتْ بِالْمَاءِ أَوْلَادَهَا - أَطْفَالَ دُرٍّ عَلَى مَهْدٍ مِنَ الذَّهَبِ (el-Hilli, ty: 707)

***

تَابَ الزَّمَانُ مِنَ الدُّنُوبِ فَوَاتٍ - وَاعْتَمَ لَذِيذَ الْعَيْشِ قَبْلَ فَوَاتٍ

تَمَّ الشُّرُورُ بِنَا فَعْتَمَ يَا صَاحِبِي - نَسْتَدْرِكُ الْإِضْيِ بِنَهَبِ الْآبِي (el-Hilli, ty: 709)

***

ضَحَكَتْ تُغَوِّرُ حَدَائِقِي الْأَرْضِ - فَسَهَتْ غُبُونُ التَّرْجَسِ الْعَضِّ

ضَرَبَ الرِّبِيْعُ بِهَا مَضَارِبَهُ - وَجَزَتْ جِيَادُ السُّحْبِ فِي الرِّكْضِ (el-Hillî, ty: 733)

Burada görüldüğü gibi ilk iki beyitte hemzeyle başlayan beyitler hemzeyle bitmiştir. Sonraki iki beyitte ب harfiyle başlayan beyitler yine ب harfiyle, sonraki iki beyitte ت harfiyle başlama ve ت harfiyle bitme durumu söz konusudur. Son iki beyitte ise ض harfiyle başlayan beyitler yine ض harfiyle bitmiştir.

Şairin şiirlerinde dikkat çeken bir husus da ilk beyitte kafiye harfinin (revînin) birden fazla kelimeye yer almasıdır. Bu da şairin güçlü bir kelime hazinesine sahip olduğunu, her kelimeyi özenle seçip cümleye yerleştirdiğini göstermektedir. Böylece beytin kafiyesindeki son harfin (revî) sesi, ilk beyitte kendini fazlasıyla hissettirmektedir. Aşağıdaki beyitlerde bu durum açıkça görülebilmektedir:

١. طَافَ يَسْعَى بِسُرْعَةٍ وَنَشَاطٍ - وَيُعَاطِي الْمُدَامَ أَحْلَى تَعَاطٍ (el-Hillî, ty: 735)

***

٢. شَمُولٌ إِلَى نِيرَانِهَا أَبَدًا نَعَشُو - لِتُنْعِشَنَا مِنْ بَعْدِ مَا ضَمَّنَا نَعَشُ (el-Hillî, ty: 729)

***

٣. وَحَقَّقْ إِنِّي قَانِعٌ بِالذِّي هَمَوَى - وَرَاضٍ وَلَوْ حَمَلْتَنِي فِي الْهَوَى رَضَوَى (el-Hillî, ty: 757)

Nitekim görüldüğü gibi ط kafiyesi ilk beyitte dört tane ط harfi bulunmaktadır. Aynı şekilde ش kafiyesi ikinci beyitte dört tane ش harfi ve و harfiyle kafiyesi üçüncü beyitte yedi tane و harfi bulunmaktadır. Diğer kasidelerinde de durum böyledir. Şiirlerindeki bu durumdan kasideye başlar başlamaz kafiye harfinin vurgulandığı ve bu harfe dikkat çekildiği anlaşılmaktadır.

Safiyuddîn el-Hillî, *Artûkiyyât* kasidelerinde vezin olarak klasik Arap şiirinde kabul edilen aruz bahirlerini kullanmıştır. Ancak 16 bahrin hepsini değil, bunlardan 14 kasidesinde *el-kâmil*, 7 kasidesinde *et-tavîl*, 4 yerde *el-basît* ve yine 4 yerde *el-hafîf* bahirlerini kullanmıştır. Aşağıdaki tabloda kafiye ve bahirleri bir arada verilmiştir:

Bahir	Kafiye	Bahir	Kafiye	Bahir	Kafiye	Bahir	Kafiye
الطويل	ن	الكامل	ظ	الكامل	ذ	الكامل	أ
الكامل	هـ	الكامل	ع	البسيط	ر	البسيط	ب
الطويل	و	الخفيف	غ	الخفيف	ز	الكامل	ت
الطويل	لا	الكامل	ف	الكامل	س	الكامل	ث
الخفيف	ي	الطويل	ق	الطويل	ش	الكامل	ج
		البسيط	ك	الكامل	ص	الكامل	ح
		البسيط	ل	الكامل	ض	الطويل	خ
		الطويل	م	الخفيف	ط	الكامل	د

Tablo 1: Kasidelerinin kafiye harfleri ve aruz veznindeki bahirleri

2.1. Muhteva

Safiyuddin el-Hilli, *Artûkiyyât* şiirlerini Hille'den ayrılıp Mardin'e yerleştikten sonra el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazi'den gördüğü büyük ilgi ve alakaya binaen yazmıştır. Hilli'nin bu şiirlerinde muhteva çeşitliliği görülmemektedir. Nitekim genel olarak Mardin'e gelmeden önceki hâlini tasvir etmekte ve Mardin'e geldikten sonra karşılaştığı huzurlu ortamdan ve hükümdardan gördüğü iyiliklerden bahsetmektedir. Dolayısıyla buradaki 29 kasidenin genel içeriği mediidir. Bu methiyeler, şairin konumunu hükümdar nezdinde pekiştirirken büyük maddi imkânlarla kavuşmasını da sağlamıştır.

Şair, divanının mukaddimesinde ve bazı şiirlerinde belirttiği gibi Mardin'de huzur ve rahat ortam açısından umduğundan fazlasını bulmuş, Mardin'i yönetenlerden ve halkından büyük bir alaka görmüştür (el-Hilli, ty: 11, 66, 280, 706). Nitekim aşağıdaki beyitlerde şair bu husustaki duygularını açıkça dile getirmiştir: [el-Kâmil]

١. أَبَعَدْتُ عَنْ أَرْضِ الْعِرَاقِ رِجَائِي - مُتَنَقِّلاً كَتَنَّقُلُ الْأَفْيَاءِ

٢. أَرْجُو بِقَطْعِ الْبَيْدِ قَطْعَ مَطَامِعِي - وَأَرْوُمُ بِالْمِنْصُورِ نَصَرَ لِيُوَائِي

٣. أَدْرَكْتُهُ فَجَعَلْتُ أَلْتُمُ فَرِحَةً - بِوُصُولِهِ أَحْفَافَ نَوْقِ رِجَائِي

٤. أَضْحَى يُهْتَنِّي الزَّمَانُ بِقَصْدِهِ - وَيُشِيرُ كَفَّ الْعِزِّ بِالْإِيمَاءِ

٥. أَوْمَتْ إِلَيَّ مُشِيرَةً أَنْ لَا تَخْفَ، وَابْشِرْ، فَإِنَّكَ فِي ذُرَى الْعَلْيَاءِ

٦. أَيْمَارِدِينَ نَخَافُ خَطْفَةَ مَارِدِ، وَشِهَابُهَا فِي الْقَلْعَةِ الشَّهْبَاءِ (el-Hilli, ty, s. 706)

1. Irak'tan uzaklaştırdım bineklerimi, gölgeler gibi intikal ettim.
2. Çölleri katetmekle tutkularımı da katetmeyi umuyorum ve Mansûr'dan sancağım için bir zafer diliyorum.
3. Ona ulaştığımda sevinçten umutlarımın devesinin ayaklarını öpmeye başladım.
4. Ona gittim diye zaman beni tebrik ediyor, izzet ve cömertliğin avuçları işaretlerle konuşuyordu.
5. Mardin bana (şöyle der gibi) işaret yoluyla ima etti: Korkma! Mutlu ve neşeli ol. Çünkü sen yüksek tepenin zirvelerindesin.
6. Sen Mardin'de olduğun halde ve kalesinin kıvılcımları varken bir asinin seni almasından mı korkarsın!

Şair, klasik Arap şiirinde adet olduğu üzere şiirlerine gazelle başlamıştır. Bu gazellerin çoğuna kadın aşkı ve tasviri ile bazılarında ise içki ya da mekân tasviriyle başlamıştır. Örneğin kâfiyye (الكافية) kasidesinde görüldüğü gibi gazelindeki konu kadındır: [el-Basît]

١. كُفِّي الْقِتَالَ، وَكُفِّي قَيْدَ أَسْرَاكِ، - يَكْفِيكَ مَا فَعَلْتُ بِالنَّاسِ عَيْنَاكِ

٢. كَلَّتْ لِحَاظُكَ مِمَّا قَدْ فَتَكَتِ بِنَا، - فَمَنْ تَرَى فِي دَمِ الْعِشَاقِ أَفْتَاكَ (el-Hilli, ty: 747)

1. Savaşmayı durdur ve tutsak ettiklerin zincirlerini aç. Senin gözlerinin insanlara yaptıkları kâfidir.
2. Bizleri yok etmekle yoruldu göz kapakların. Sana âşıkların kanlarının helal olduğu fetvasını kim verdi?

Aşağıdaki beyitlerde ise şarap tasviriyle başlanmıştır: [el-Hafif]

١. طَافَ يَسْعَى بِسُرْعَةٍ وَنَشَاطٍ - وَيُعَاطِي الْمُدَامَ أَحْلَى تَعَاظٍ

٢. طَيِّبُ النَّشْرِ يَجْرَحُ اللَّخْظَ خَدَّيْ - بِهِ وَيُدْمِي أَعْضَاءَهُ مَسُّ الثُّبَاتِي (el-Hilli, ty: 735)

1. Çabukluk ve canlılıkla dolaşır ve şarabı sunar en güzel şekilde.
2. (Sâkînin) güzel bir sunumu vardır. Bakışları yanaklarını yaralar ve kanatır uzuvlarını Kıpti elbisesinin dokunuşu.

Aşağıdaki beyitlerde de şarap tasviriyle giriş yapılmıştır: [el-Kâmil]

١. صَرَفَ الْمُدَامَ بِهِ السُّرُورُ مُخَصَّصٌ - وَبِهِ الْهُمُومُ عَنِ الْقُلُوبِ مُمَحَّصٌ

٢. صَرَفَ بِهَا عَنَّا الْهُمُومَ لِيَتَعَدَّى - فِرْقًا إِذَا تَمَلَّا الْكُؤُوسُ النَّقَّصُ (el-Hilli, ty: 731)

1. Şarabın verilişinde özel bir neşe ve haz vardır. Ayrıca onunla kalbin kederleri temizlenir.
2. Dertlerini onula uzaklaştır ki az dolu kadehler doldurulurken erkenden arkadaşlara katulasın.

Şair, şu kasidesine ise mekân tasviriyle başlamıştır: [el-Kâmil]

١. ضَحِكْتَ نُغُورُ حَدَائِقِ الْأَرْضِ - فَسَهَتَ عُيُونُ التَّرْجِسِ الْعَضُّ

٢. ضَرَبَ الرِّبِيْعَ بِهَا مَضَارِبُهُ - وَجَرَّتْ جِيَادُ السُّحْبِ فِي الرِّكْضِ (el-Hilli, ty: 733)

1. Dünyanın bağ bahçeleri gülümsedi. Dalıp gitti, taze nergisin gözleri
2. Bahar, çadırlarını kurdu ve bulut atları dörtnala koşuştular.

Şairin *Artûkiyyât* şiirlerinin asıl konusu ise mediidir. Şairin medihlerine konu olan şahsiyet ise Mardin Artukluların hükümdarı el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazî'dir. Hille'de zor duruma düşen şair, hükümdarla itibata geçmiş ve hükümdar onu Mardin'e davet etmiştir. Şair, kendi deyimiyle Mardin'de hayal ettiğinden fazlasını bulmuştur. Bunun üzerine hükümdara methiyeler yazmıştır. Bunu aşağıdaki beyitlerde açıkça görebilmekteyiz: [el-Kâmil]

١. أُهَيْثُ عَن قَوْمِي بِمَلِكٍ عِنْدَهُ - تَنْسَى الْبَنُونَ فَضَائِلَ الْآبَاءِ

٢. إِنِّي تَرَكْتُ النَّاسَ حِينَ وَجَدْتُهُ - تَرَكْتُ التَّيْمُمَ فِي وُجُودِ الْمَاءِ

٣. الْمُرْتَقِي فَلَكَ الْفَخَارُ إِذَا اغْتَدَى - وَإِذَا بَدَا فَالنَّاسُ كَالْحِرَابِ

٤. أَفْنَى جِيُوشِ عُدَاتِهِ بِخَوَافِقِ الْآلِ - رَايَاتِ بَلِّ بَسْوَاكِنِ الْآرَاءِ

٥. أَسْيَافُهُ نَقَمَ عَلَى أَعْدَائِهِ - وَأَكْفُهُ نَعَمَ عَلَى الْفُقَرَاءِ (el-Hilli, ty, s. 706)

1. Kavmimi unuttum, yanında oğulların, babalarının faziletlerini unuttuğu bir melik sayesinde.
2. Onu bulunca arkadaşları terk ettim, suyun bulunmasında teyemmümün terk edilişi gibi.

3. İftihar zirvesine ulaşıldı, kalktığında. Görüldüğünde ise insanlar bu kaleme dönüşürdü (onlar gibi gizlenirlerdi.)
4. Düşman ordusunu, dalgalanan sancaklarla yok ederdi. Hatta ona da gerek yoktu, sessiz fikirleriyle yok ederdi.
5. Kılıçları düşmana intikam, elleri fakirlere nimetti.

Şair bir başka şiirinde hükümdarı cömertlikte yağmurlara ve denizlere benzetmiştir: [el-Basit]

١. بُسِطَ مِنَ الرُّؤْيِ قَدْ حَاكَّتْ مَطَارِفَهَا - يَدُ الرَّبِيعِ وَجَارَتْهَا يَدُ السُّحْبِ

٢. بَاتَتْ جَعُودُ عَلَيْنَا بِالمِيَاهِ كَمَا - جَادَتْ يَدُ المَلِكِ المَنْصُورِ بِالذَّهَبِ (el-Hilli, ty: 707)

1. Baharın elleri örmüştür bahçeden kilimlerin etrafını ve sıkılaştırmıştır iplerini bulutların eli.
2. Bulutlar cömertçe yağmur yağdırır bizlere, el-Meliku'l-Mansûr'un altın veren cömert elleri gibi.

Şair, hükümdarı şan, şeref ve adaletiyle de övmektedir: [el-Basit]

١. بَنَيْتَ لِلْمَحْدِ أَيْتَانًا مُشْتَبَدَةً - وَلمْ يَمُدُّ لَهَا لَوْلَاكَ مِنْ طُئِبِ

٢. بَسَطْتَ فِي الأَرْضِ عَدْلًا لَوْ لَهُ اتَّبَعَتْ - نَوَائِبِ الذَّهْرِ لَمْ تُعْذَرْ وَلمْ تُتْبِ (el-Hilli, ty: 708)

1. Şan ve şeref için öyle sağlam yapılar inşa ettin ki sen olmasan kimse dikemez kirişlerini.
2. Yeryüzünde öyle bir adalet yaydın ki çağın felaketleri onun izinden gitse tövbeye de gerek kalmaz özür dilemeye de.

Şair, hükümdarın cömertliğine olduğu gibi hilm sahibi ve güzel ahlaklı oluşuna da vurgu yapmıştır: [el-Kâmil]

تَمَّتْ مَحَاسِنُهُ بِحُسْنِ خَلَاقِهِ - وَسَنَا فَرَادَ الحُسْنِ بِالحَسَنَاتِ (el-Hilli, ty, s. 710)

Onun iyilikleri güzel ahlakıyla tamama erer ve parıldar. Böylece iyilik, başka iyiliklerle büyür ve artar.

Şair, hükümdarın cömertlik, hilm, şefkat, cesaret gibi güzel hasletlerini babasından ve [atalarından aldığı] belirterek hükümdarın atalarını da methetmiş olmaktadır: [el-Tavil]

١. خَصِيبٌ إِذَا مَا الأَرْضُ صَوَّحَ بَثْنُهَا - حَلِيمٌ، إِذَا أَحْفَى المَلُومُ الرِّوَابِحُ

٢. خَلَاتِفُهُ بِيضٌ إِذَا هَمَّ قَاصِدٌ - وَأَسْيَافُهُ حُمْرٌ إِذَا هَمَّ صَارِحٌ

٣. حِصَالٌ حَوَاهَا مِنْ أَبِيهِ وَجَدَّهِ - وَأَكْسَبَهُ أَسْيَافُهُ وَالمَشَايِخُ (el-Hilli, ty: 718)

1. Toprak, otlarını kuruturken o, bereketli ve verimlidir. Ağzı sıkı suçlu, suçlarını gizlediği vakit ise o, halimdir, hoşgörülüdür.
2. Huyuları güzeldir, birinin yolu ona düştüğünde. Kılıçları kanlıdır, biri ondan destek talep ettiğinde.

3. *Öyle güzel huylar ki babasından ve dedesinden almıştır. Kılıçlarını ise ona büyükleri ve ustaları vermiştir.*

Buna göre şair, *Artûkiyyât* şiirlerinde el-Meliku'l-Mansûr'u genel olarak şu özellikleriyle methetmiştir:

Cömertlik, fazilet sahibi olma, düşmana karşı yiğitçe savaşma, kimsesizleri koruması, iftihar edilen, heybetli, feraset sahibi, adil, güzel ahlaklı, güvenilir, azim ve kararlı, ilim ve hilm sahibi, engin tecrübeye sahip olması.

Sonuç

Safiyuddîn el-Hillî'nin *Artûkiyyât* şiirlerinin ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

Safiyuddîn el-Hillî'nin *Artûkiyyât* şiirleri, Mardin Artuklularının hükümdarı el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazi için yazılmıştır. Şekil olarak mahbûketu't-tarafeyn özelliğine sahip olması bakımından meşhur olmuştur. Mahbûketu't-tarafeyn sanatına sahip şiirin özelliği, her beytin ilk harfiyle kafiye harfinin (revî) aynı olmasıdır. Bu tür şiirlerde bir beyit hangi harfle başlamışsa aynı harfle bitirilmektedir.

Artûkiyyât'ta yer alan kasideler, sırasıyla Arap alfabesindeki yirmi dokuz harfe göre kafiyelenmiştir. Ayrıca her kaside yirmi dokuz beyitten oluşmuştur.

Artûkiyyât şiirlerinde dikkat çeken bir husus da ilk beyitte kafiye harfinin (revînin) birden fazla kelimeye yer almasıdır. Bu da şairin güçlü bir kelime hazinesine sahip olduğunu, her kelimeyi özenle seçip cümleye yerleştirdiğini göstermektedir. Böylece beytin kafiyesindeki son harfin (revî) sesi, ilk beyitte kendini fazlasıyla hissettirmektedir.

Safiyuddîn el-Hillî, *Artûkiyyât* kasidelerinde vezin olarak klasik Arap şiirinde kabul edilen 16 aruz bahrinden dört tanesini kullanmıştır. Bunlar klasik Arap şiirinde çokça kullanılan el-kâmil, et-tavîl, el-basît ve el-hafîf bahirleridir.

Artûkiyyât şiirlerinin ana teması mediidir. Şiirlerde el-Meliku'l-Mansûr Necmeddin Gazi, cömertlik, fazilet sahibi olma, düşmana karşı yiğitçe savaşma, kimsesizleri koruması, iftihar edilen, heybetli, feraset sahibi, adil, güzel ahlaklı, güvenilir, azim ve kararlı, ilim ve hilm sahibi, engin tecrübeye sahip olması gibi özelliklerle methedilmiştir. Medih dışında şair, genel olarak Mardin'e gelmeden önceki hâlini tasvir etmiş, Mardin'e geldikten sonra karşılaştığı huzurlu ortamdaki bahsetmiştir.

Şair, klasik Arap şiirinde adet olduğu üzere şiirlerine gazelle başlamıştır. Bu gazellerin çoğuna kadın aşkı ve tasviri ile bazılarını ise içki ya da mekân tasviriyiyle başlamıştır.

Kaynakça

- Abdusselâm b. 'Umer b. Muhammed (2014). **Tarihi Mardin min kitabi Ummi'l 'iber**. Thk: Hamdî 'Abdulmecid es-Selefi, Beyrut: Dâru'l-muktebes.
- Akçay, H. (2009). "Arap Şiirinde Mardin'e Dair Bazı Yansımalar". **Darulfunun İlahiyat**, Cilt 30, Sayı 2, 337–357.
- Artuk, İ. (1944). **Mardin Artukoğulları Tarihi**. İstanbul: Gençler.
- Bilgicioğlu, B. (2003). "Mardin". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara: XXVIII/48.
- Corci, Z. (2013). **Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabiyye**. Kahire: Hindâvî.
- Dolapönü, H. (1972). **Tarihte Mardin (Itru'n-nârdîn fi târîhi Mârdîn)**. İstanbul: Basım yeri yok.
- Ebû Zeyd, A. (1982). **el-Bedî'iyât fi'l-edebi'l-'Arabî**. Dimaşk: Âlemu'l-kutub.
- el-Fârikî, Ahmed b Yûsuf el-Ezrak (1959). **Târîhu'l-Fârikî**, Thk: Bedevî Abdullatif Avz, Kahire: el-Matâbi'u'l-Emîriyye.
- Ferdi, K. (1939). **Mardin Artukluları Tarihi**. İstanbul: Dersaadet.
- Günal, V. (2006). **Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh Yâkût (1977). **Mu'cemu'l-buldân**. Beyrut: Dâru Sâdir.
- el-Hillî, Ebu'l-Mehâsin S. (t.y.) **Dîvân**. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Kılıçlı, M. (1998). "Hillî Safiyüddîn". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: XVIII/41-44.
- Özcoşar, İbrahim. (2007). **Makalelerle Mardin-I: Tarih-Coğrafya**. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları.
- er-Râfi'î, M. S. (t.y.). **Târîhu âdâbi'l-'Arab**. Kahire: Mektebetu'l-İmân.
- Selîm, M. R. (t.y.). **Safiyuddîn el-Hillî**. Kahire: Dâru'l-ma'ârif.
- Şumeysânî, H. (1987). **Medînetu Mardin**. Beyrut: 'Âlemu'l-kutub.
- Taştemir, M. (2003). "Mardin". **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara: XXIII/43-48. ez-Ziriklî, H. (2002). **el-A'lâm** (15. Baskı). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn.
- <http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/TR-56486/tarihce.html>, Erişim tarihi: 05.03.2019.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 68-81.

**Belediye Binaları Tasarımının Osmanlı
Modernleşmesi ve Günümüzdeki Gelişim
Sürecine Yönelik Bir Değerlendirme**

Araş. Gör. Mehmet Ali OTYAKMAZ

Belediye Binaları Tasarımının Osmanlı Modernleşmesi ve Günümüzdeki Gelişim Sürecine Yönelik Bir Değerlendirme

Mehmet Ali OTYAKMAZ¹

Özet

Belediye hizmet binaları üretildikleri her dönem yerleşim yerlerindeki meydan düzenlemelerinin ana elemanları olmuşlardır. Üretildiği bölgenin sivil ve yerel mimari karakteristik özelliklerinden; malzeme, yapım tekniği ve tasarım anlamında etkilenmiş, toplumsal dinamiklerin ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerin etkilerini ve izlerini mimari tasarımlarına yansıtılmışlardır.

Çalışma kapsamında Osmanlı Devleti geç döneminde batılılaşma sürecinde yerel yönetimlerin ve belediyeciliğin gelişimi incelenmiş ve ilk modern belediye teşkilatı olan Beyoğlu ve Galata Altıncı Daire-i Belediye'nin kuruluş süreci, hizmet binası ve yakın dönem yapılmış belediye binaları dönemin en etkili dinamiklerinden olan batılılaşma süreci kapsamında değerlendirilmiştir. Devam eden süreçlerde yakın tarihimizde, bir asır öncesinin batılılaşma yaklaşımının aksine, mimarlık üretim faaliyetleri üzerinde etkisi hissedilen ve kamu hizmet binalarının tasarımlarında belirleyici rol oynayan, üslup ve biçim üretiminden ziyade Osmanlı ve Selçuklu dönemi tarihi öğeleri ve sanat üsluplarına tarihselci bir yaklaşımla referanslar verilmesinden öteye geçemeyen tasarım anlayışı gözlenmektedir. Yerellikten ve toplumsal dinamiklerden beslenmeyen tarihselci, kalıplaşmış yaklaşımların belediye hizmet binaları özelinde kentlerin özgün mimari karakteri üzerinde olumsuz etkileri olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belediye Binası, Yerel Yönetim, Kamu Binası, Batılılaşma.

An Evaluation of the Ottoman Modernization of Municipal Buildings Design and Current Development Process

Abstract

Municipal service buildings have been the main elements of the square arrangements in the settlements in every period they were produced. The civil and local architectural characteristics of the region where it is produced; They were influenced in terms of material, construction technique and design, and reflected the effects and traces of social dynamics and socio-cultural changes and transformations on their architectural designs.

Within the scope of the study, the development of local governments and municipalities in the process of westernization in the late period of the Ottoman Empire was examined and the establishment process of Beyoğlu and Galata Sixth Apartment Municipality, the first modern municipal organization, the service building and the recently built municipal buildings were evaluated within the scope of the westernization process, which was one of the most influential dynamics of the period. In the ongoing processes in our recent history, contrary to the westernization approach of a century ago, the design has been felt on architectural production activities and played a decisive role in the designs of public service buildings, which could

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, m.odyakmaz@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5190-8498.

not go beyond referencing the historical elements and art styles of the Ottoman and Seljuk period with a historical approach rather than the production of style and form. understanding is observed. It is thought that historicist and stereotyped approaches, which are not fed by localism and social dynamics, have negative effects on the unique architectural character of cities, especially for municipal service buildings.

Keywords: Municipal Buildings, Local Government, Public Building, Westernization.

Giriş

Osmanlı Devleti askeri ve ekonomik alanda yaşanan başarısızlıkların ve geri kalmışlıkların yarattığı toplumsal ve siyasi sorunlara çözüm üretebilmek adına 18. yüzyılın sonlarına doğru geniş kapsamlı ve köklü bir reform sürecine girmiştir. Tanzimat sonrası hızlanarak ciddi bir sürece giren reform hareketleri başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun her yerinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümlere sebep olmuştur. Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerden, kültür ve sanat üretimine kadar geniş bir yelpazede etkili olan bu reform hareketleri her alanda çözümünü batılı örneklerde aramaya başlamıştır. Yeni yönetim birimleri ve meclisin ortaya çıkmasına paralel belediyecilik kavramı yine batılılaşma çerçevesinde, batılı örnekler referans alınarak ortaya çıkmıştır. Bugünkü Beyoğlu sınırları içerisinde, günümüz yerel hizmetlerinin başlangıcı olan Galata ve Pera (Beyoğlu) 6. Daire-i Belediye, Osmanlı Devleti'nin ilk modern belediye teşkilatı olarak kurulmuştur. Fransa'daki mevcut yerel yönetim modelinden ilham alınarak yerel hizmetlerin Tanzimat öncesine kadar kadılar eliyle yürütülen Osmanlı Devleti'nde uygulamaya geçmiş Pera Altıncı Daire-i Belediye, belediye teşkilatlarının öncüsü olmuştur (Öztürk, 2010).

İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar sanatta ve mimarlıkta batılılaşma sürecinde Avrupa kökenli farklı üsluplar seçmecici bir biçimde Osmanlı sanatı ve mimarlığında özellikle gayrimüslim mimarlar ve sanatçılar eliyle denenerek farklı üslup dönemleri oluşmuştur. Daha çok ayrıntılarda ve cephelerde hissedilse de özellikle dini mimaride ve devlet otoritesini yansıtacak büyük ölçekli yapılarda kendini göstermiştir (Hasol, 2017). Devam eden süreçte bu batılılaşma ve adeta yabancılaşmaya tepki olarak Osmanlı ve Selçuklu sanatından öğelerin ve elemanların kullanıldığı Milli Mimari dönemler yaşanmıştır (Başkan, 2016). Bu bağlamda bahsi geçen Batılılaşma sürecinde gelişen yerel yönetim anlayışı olan belediyeciliğe hizmet etmesi amacıyla başta İstanbul olmak üzere çoğu Anadolu kentinde tasarlanan belediye hizmet binaları üretildikleri ortamın yerel verilerinden ve sosyo-kültürel ortamının dönüştürdüğü sanat ve mimarlık ortamının etkilerini yansıtmaktadır. Günümüzde ise son dönemlerde inşa edilen kamu binalarında ve özellikle belediye binalarında değişen ve dönüşen sosyo-ekonomik yapının yansımaları geçmiş dönemin yapı sanatına öykünün tarihselci bir bakış açısıyla oluşturulmaktadır.

1. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Sürecinin Başlangıcı

Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Osmanlı Devleti'nde 18. ve 19. yüzyıllarda, pek çok alanda kısa sürede değişimlerle sonuçlanacak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel devrimler yaşamıştır. Bu dönemde Avrupa da yaşanan Sanayi Devrimi, Avrupa toplumunun iç dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açmış ve etkilediği toplumlarda da keskin dönüşümlere yol açmıştır. Tarımda ve sanayi üretimlerinde makineleşme kırsaldan kopuşu hızlandırmış, yaşam şekillerinden yönetim şekillerine kadar pek çok toplumsal yapıyı etkilemiştir. O dönem farklı dinamiklerin de etkisi altındaki çoğu devlette toplumsal yapıda köklü değişimler başlamıştır (Ertuğrul, 2009). Türk toplumunda da etkilediği bütün toplumsal yapılarda olduğu gibi radikal değişimlere yol açan Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi ve diğer faktörlerin etkisiyle Batı'dan, özellikle Fransa'dan etkilenme sürecine girmiştir (Başkan, 2016).

18. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde askeri ve ekonomik alanlarda yaşanan başarısızlıklar, yerleşim yerlerinde artan nüfusa karşılık sağlık ve ulaşım hizmetlerinde yetersizlik, kentlerin günlük hayatlarında yaşanan düzensizlikler ve ticaretle yaşanan aksaklıklarla birlikte, Avrupa'ya giden sefir, seyyah ve elçilerin anlatıları ve tespitleri sonucunda pek çok toplumsal dinamiği etkileyecek bir özeleştirme ve değişim yaşanmaya başlanmıştır (Hasol, 2017).

1.1. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Sürecinde Belediyeciliğin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu, gerileme döneminde toprak bütünlüğünü korumak ve farklı alanlardaki başarısızlıkların vermiş olduğu ekonomik ve sosyal zararlardan kurtulmak adına modernleşme çabalarıyla Batı'ya ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti aleyhinde Batılı devletlere çeşitli ayrıcalıklar verilmesinin olumsuz sonuçları yanında; sosyal, ekonomik ve askeri alanlarda yapılan ıslahatlar devlet yönetiminin reforme edilmesine kadar gitmiştir (Bektaş, 2018).

Merkezi yönetimde gelişen değişiklikler yanında yerel yönetimlerde de modernleşmenin etkileri görülmeye başlanmış, yeni yönetim birimleri ve meclis ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti yönetiminde belediyecilik ve belediye yönetimi yerini almıştır. Bugünkü Beyoğlu sınırları içerisinde, günümüz yerel hizmetlerinin başlangıcı olan Galata ve Pera (Beyoğlu) 6. Daire-i Belediye, Osmanlı Devleti'nin ilk modern belediye teşkilatı olarak kurulmuştur. Fransa'daki mevcut yerel yönetim modelinden ilham alınarak; yerel hizmetlerin Tanzimat öncesine kadar kadılar eliyle yürütülen Osmanlı Devleti'nde uygulamaya geçmiş Pera Altıncı Daire-i Belediye, belediye teşkilatlarının öncüsü olmuştur (Öztürk, 2010).

19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme aşamalarında önemli katkıları bulunan ancak zamanla merkezi hanedanın mutlak iradesine tehdit oluşturmaya başlayan Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasıyla (Önver, 2019), o yüzyıla kadar cemaatler, kadılar ve vakıfların söz sahibi olduğu yerel yönetimlerde ve merkezi yönetimde değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamış, modernleşmeyle birlikte yeni kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Anlaşılabileceği üzere yerel yönetimlerde modernleşme çabaları, Pera ve Galata Altıncı Daire Belediyesi öncesinde, İhtisap Nezareti, Şehremaneti ve İntizam-ı Şehir Komisyonu gibi farklı kurumlarla gelişmeye başlamıştır.

İhtisap Nezareti: 1826 yılında kurulmuş olup vergilerin toplanması, güvenliğinin sağlanması, narhın uygulanması, gerektiğinde zorlayıcı tedbirlerle şehir hayatının düzene sokulması nazırlığın en önemli görevlerindedir. Nazırların emrinde çarşı ve pazarlarının denetimini sağlayan ve nazırlık adına vergi ve resimleri toplamakla vazifeli kol oğlanları bulunmaktaydı. Bu denetim ve vergi tahsil işlemleri sırasında yaşanan yolsuzluklar ve artan şikayetlerden sonuç alınamaması sonucunda İstanbul'da isyanlar çıkmıştır (Ortaylı, 1974).

Şehremaneti: 13 Haziran 1854 tarihinde kurulmuştur. Meclis-i Vâlâ tarafından çıkarılan bir nizamname ile düzenlenmiştir. Sözü edilen nizamnamenin birinci maddesi uyarınca, İhtisap Nezareti'nin lağvıyla kurulan şehremanetin üst makamının Meclis-i Ahkam-ı Adliye olduğu belirtilmiştir. Şehremanetin görev ve yetkileri ise nizamnamenin ikinci maddesinde şu şekilde yer almaktadır:

- Zaruri ihtiyaç maddelerinin kolaylıkla bulunmasını sağlamak,
- Yol, kaldırım yapım ve onarımı,
- Çarşı, pazar ve esnaf kontrolü, fiyat, kalite ölçü ve tarh denetimleri,
- Evvelce İhtisap Nezaretince toplanan vergi ve resimleri toplayarak Maliye Nezareti'ne teslim etmek (Ortaylı, 1974).

Aynı zamanda Meclis-i Vâlâ (Yargıtay ve/ya Danıştay)'ya da bağlı olarak şehremaneti (belediye) ve şehir meclisine başkanlık eden şehremini, mecliste alınan kararları uygulamakla ve sokakları, çarşığı pazarı teftiş etmekle yükümlüdür. Meclis üyeleri yerel halktan ve çoğunluklu esnaflar arasından özensizce seçilmiştir (Önver, 2019).

İntizam-ı Şehir Komisyonu: 9 Mayıs 1855 tarihinde kurulmuş olup İhtisap Nezareti ve Şehremaneti denemelerinin başarıya ulaşmaması sonucunda, en büyük farklılık komisyon üye seçiminde olacak şekilde gerçekleşmiştir. Komisyona seçilecek üyeler devlet temsiliyeti bilincinde, toplumda nüfuz sahibi, Avrupa'da bulunmuş ve Batı'daki kent ve yönetim modellerini görmüş kişiler arasından gayrimüslim olup olmamasına bakılmaksızın seçilmiştir (Ortaylı, 1974).

Altıncı Daire-i Belediye'nin Kuruluşu: İntizam-ı şehir komisyonu ve öncesinde kurulan diğer kurumların başarıya ulaşmaması, İstanbul şehrinin ihtiyacı olan yeni ve modern bir yerel teşkilatın kurulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda Tazimat Dönemi'nde yerel yönetimlerin de çağımızın gereklerine uygun hâle getirilmesi kapsamında, ilk belediye teşkilatı olarak Beyoğlu (Pera) ve Galata Altıncı Daire-i Belediye, 1957 yılında kurulmuştur (Önver, 2019).

Balkanlarda alınan savaş mağlubiyetleriyle birlikte İstanbul'a yaşanan göçlerle ortaya çıkan yetersiz altyapı ve ulaşım sıkıntılılarıyla beraber değişen yaşam şartlarına yerel hizmetler yetersiz kalmıştır. Kent nüfusunda yaşanan bu yükselişle İstanbul'un Avrupa başkentleri seviyesinde kentleşmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Ancak donanımlı ve yeterli kadronun olmayışı ve mali yetersizlikler dolayısıyla Adalar, Boğazlar ve İstanbul toplamda on dört belediye dairesine bölünerek yalnızca Altıncı Daire-i Belediye olarak tayin edilen Beyoğlu ve Galata bölgesinde ilk modern belediyecilik uygulamasının yapılmasına karar verilmiştir. Beyoğlu ve Galata bölgesinin seçilmesinin nedenleri ise bölgenin yoğun nüfusu, diğer bölgelere göre düzenli yapısı ve yaşayan nüfusun çoğunlukla Avrupa kentlerini ve belediyecilik hizmet ve uygulamalarını görmüş Levantenlerin çoğunlukta olduğu yoğun bir ticaret bölgesi olmasıdır (Önver, 2019).

Sosyokültürel, ekonomik ve fiziki olarak diğer semtlerden farklı olan Pera ve Galata semtlerindeki yabancı ülke temsilcilerine ve Levanten nüfusa, Osmanlı'nın da modern bir kent yapılanması yaratabileceğini gösterme motivasyonu ilk belediyenin ve belediye hizmet binasının burada kurulmasına neden olmuştur (Tekeli, 2005). Daire müdürlerinin ve çalışanların seçilmesinde yabancı dil (Fransızca öncelikli) şartı ve diploması tecrübesi olan ve kurallara hâkim kişiler aranmış ve uzun bir süre yazışmalarda Türkçe ile birlikte Fransızca da kullanılmış ve toplantı kararları, tercümanlar aracılığıyla Fransızcaya çevrilmiştir (Eryılmaz, 2005). Yaşam tarzları ve zenginlikleri ile farklı din ve milliyetten insanları barındıran Beyoğlu ve Galata üst bir kültür grubu oluşturarak batılılaşmanın merkezi hâline gelmiştir (Orha, 2008).

2. Batılılaşmanın Mimarlık ve Sanat Üretimine Etkisi

Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan ve 1876 I. Meşrutiyet'e kadar devam eden süreç; eğitimde, ulaşımda, yaşam tarzında Batı'nın özellikle Fransız etkisinin en çok hissedildiği dönem olmuştur. Batı'da Osmanlı Reformu olarak anılan bu dönemde Osmanlı kültür ve sanatında tamamen yabancılaşmaya varacak şekilde keskin değişimler yaşanmıştır.

Devam eden süreçte Osmanlı mimarlığı ve sanatı, 1876 yılı I. Meşrutiyet'in ilanı, hatta 1908 II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçte Batılılaşma adına Avrupa'da benimsenmiş üslupların farklı elemanlarından seçmecî bir tutumla şekillenen çeşitli üslup dönemleri yaşamıştır. Türk Neo-Rönesansı veya Türk Ampir üslubunun yabancı etkisiyle evrimi sonucu oluşan Ampire/Empire üslup, dini mimaride daha çok ayrıntılarda hissedilse de özellikle

devlet otoritesini yansıyacak büyük programlı binalarda Balyan Ailesi ve devamında Gaspare Fossati, Alexandre Vallauray, Raimondo D'Arancio gibi Batılı mimarların eliyle farklı bir silüet oluşturmuştur (Başkan, 2016). Ampir üslup devam ederken yüzyılın ortalarında ve devamında örnekleri verilmeye başlanan eklektik üslup, zamanla sadece Neo-Klasik, Neo-Rönesans, Neo-Gotik, Neo-Barok, Oryantalist vb. Doğu ve Batı kökenli diriltmeci akımların eklektik üslupta kullanıldığı bir eklektisizme dönüşmüş ve Avrupa'da eğitim görmüş gayrimüslim mimarların etkinlikleriyle Türk mimarlığını ve sanatını temelden etkilemiştir (Hasol, 2017).

3. I. ve II. Milli / Ulusal Mimari

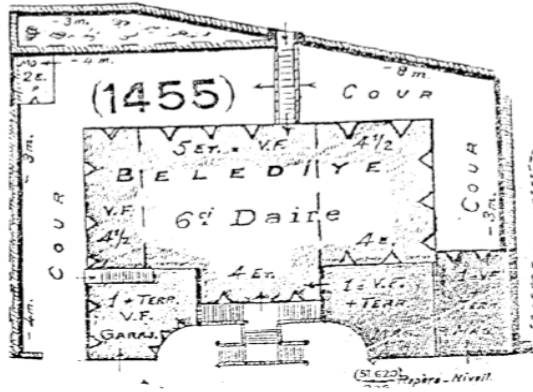
Tanzimat sonrası eklektik dönemde yetişen başta Mimar Kemaleddin ve Vedat Bey'in olduğu Türk mimarlar tarafından mimarlıkta 'yeni'nin hep yabancı çözümler ve uzmanlar aracılığıyla sunulmasına tepki gösterilerek Türk sanatına dönüşte bireysel örnekler verilmeye başlanmıştır. Avrupa'da seçmeci-eklektik bir mimarlık eğitiminin geçen Türk mimarların edindikleri mimari yaklaşımları memleketlerinde Osmanlı-İslam referansları yerine, Klasik Osmanlı ve Selçuklu sanatı öğelerini Batılı teknolojiyi kullanarak diriltmeci-ulusalcı bir mimarlık oluşturacak şekilde uygulayarak örnekler vermeye yöneldikleri ve devamında I. Ulusal Mimarlık akımı olarak anılacak üretim döneminin oluştuğu görülmektedir (Hasol, 2017).

I. Mimarlık Dönemi üslubunda başlangıçta Batılı mimarların marifetiyle ortaya konulan eserler dikkat çeker. Devamında ise Vedat Tek ve Mimar Kemalettin Bey'in yürüttükleri projelerde seçmeci üsluptaki uygulamaları yapıların cephe düzenlemelerinde ve iç mekân süslemelerinde görmek mümkündür (Özer, 1964). Ernst Egli'nin çağdaş mimari yaklaşımları ile Clemenz Holzmeister'in büyük boyutlu kamu yapıları Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Cumhuriyet'in güçlü ve çağdaş yönüne vurgu yapar. Bunları Seyfi Arkan ve Sedad Hakkı Eldem gibi Türk mimarlar takip etmiştir (Tanju-Tanyeli, 2009). Bu dönemde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin bazı detaylarının seçmeci anlayışla tatbiki söz konusu olmakla beraber çağdaş mimari yaklaşımlar da belirleyici olmuştur. Bunda 'Atatürk'ün aşırı milliyetçilikten ziyade Cumhuriyet'in kendi biçimlerini ortaya koymasına gerektiğini belirtmesi önemli bir yer tutar' (Sözen, 1996).

II. Ulusal Mimari Dönemi'nin şekillenmesinde Sedad Hakkı Eldem'in öncülüğünde Türk Sivil Mimarlığı'nın etkisi öne çıkar (Bozdoğan, 2009). Bu dönemin belirleyicisi olarak yabancı mimarların söz sahibi olduğu 1930'lu yılların kübik, modernist mimarlığı ve eğitimde yabancı mimar hâkimiyeti, Avrupa'da hâkim olan baskıcı milliyetçi siyasi rejimlerin başta Almanya, İtalya ve Rusya'da milliyetçi ve ırkçı yaklaşımları ve mimarlığı bu bağlamda araç hâline getirmeleri, II. Dünya Savaşı ile yaşanan karışıklık ve yapı malzemesi sıkıntısı vb. durumlar Türkiye'de kendi öz kaynaklarına yönelme ve Türk ruhunu ve geleneksel yapısını yansıyacak bir mimari arayışına sebep olmuştur (Hasol, 2017).

4. Altıncı Daire-i Belediye Binası ve Aynı Dönem Üretilmiş Belediye Binaları

Osmanlı Devleti'nin ilk belediye hizmet binası olma özelliğini taşır. 1879-83 yılları arasında Giovanni Battista Barborini tarafından tasarlanan yapı günümüzde Beyoğlu Belediyesi olarak kullanılmaktadır. İnşa edildiği dönemin Batılılaşma hareketinin İstanbul'daki merkezi olan Pera (Beyoğlu) ve Galata bölgesinin belediye binası olarak Beyoğlu'nun girişinde, Neoklasik bir üslupta işlev ve tasarım anlamında Tanzimat sonrası şekillenen bölge mimari dokusuyla uyumlu yerel yapıdır (Akın, 1993).

R.174. 1920'lerde Beyoğlu Belediye Binası; Pervititch.

Şekil 1: Altıncı Daire-i Belediye Binası Planı (Zvyagintseva, 2018)

Şekil 2: Altıncı Daire-i Belediye Binası Cephesi (URL-1, 2020)

Tanzimat sonrası modernleşme etkisiyle Barborini öncesi kimliğini kazanmış Beyoğlu ve çevresiyle bütünleşen, mimari dokuyla uyumlu ve yerel özellikler sergileyen yapının girişi barok anlayışla ele alınmıştır. Cephe düzenlemesinde çift sıra kolonlar, büyük pencereler, taşkın saçak silmeleri ve Neoklasik pencere alınlıkları yapının karakterini verir (Zvyagintseva, 2018).

Kent merkezlerinden uzakta yapılan aynı dönem belediye binaları arasında en önemlilerinden biri Bursa Belediye Binası'dır (Şekil 3). Hüseyin Hüsnü Efendi'nin belediye başkanı, Ahmet Vefik Paşa'nın da vali olduğu 1880'lerde inşa edilen bina, dış cephe özellikleri ve yapım tekniği açısından Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan Batılılaşma eğilimleri ve etkisinin mimariye yansımalarına iyi bir örnektir. Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) İbrahim Edhem Paşa tarafından Viyana Uluslararası Sergisi'nde Osmanlı Mimarisi'nin tanıtımına yönelik hazırlanan sergi için hazırlatılan "Usul-i Mimar-i Osmanî" adlı yapıtta bahsi geçen "Neo Osmanlı" kuramını destekleyen ve sergileyen bir yapı olarak dikkat çekmektedir (Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 269).

Şekil 3: Solda Bursa Belediye Binası (URL-3, 2021), Sağda İnegöl Eski Belediye Binası (URL-5, 2021)

Diğer yandan coğrafi ve sosyolojik anlamda Bursa'da önemli bir konuma sahip İnegöl'ün belediye binasının Hüdavendigâr Salnamesi'ne göre 1870'li yıllarda yapımı tamamlanmıştır. İlk zamanlarında çarşı içerisinde bir binada hizmet veren belediye, 1884 yılında tek katlı bir binaya alınmıştır. Daha sonra bu bina da belediye hizmet ihtiyaçlarına yeterli olmadığı için 1924 yılında otel olarak planlanan bir binaya taşınmış ve 1992 yılına kadar hizmet vermiştir. Otel olarak tasarlanmış üç katlı binanın açık bir orta avlu etrafında şekillenen ilginç mimarisi son dönem Osmanlı iç avlulu şehir hanlarına benzemektedir (Şekil 3) ve yeni işlevini karşılamak adına binaya farklı zamanlarda eklemeler yapılmıştır (Yazıcı, 2010).

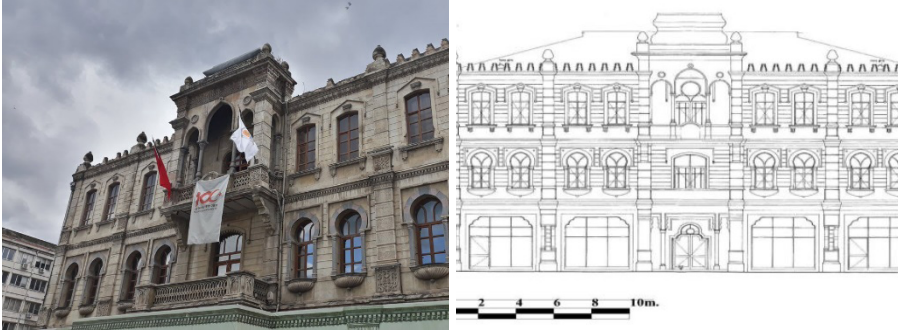
Geç dönem Osmanlı kamu binalarının Batılılaşma etkisi altında oluşmuş karakteristik mimari formlarının dışına çıkmayan Anadolu'daki bir başka önemli belediye binası da Sivas Belediye Binası'dır (Şekil 4). Yapımına 1913 yılında başlanan ve I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle inşası 1923 yılında tamamlanabilmiş olan Sivas Belediye Binası kareye yakın

bir plana sahiptir. Bodrum, zemin ve zemin üstü birinci kattan meydana gelen yapı doğu-batı ekseninde yerleştirilmiş olup çift kollu bir merdivenle ulaşılan kat koridorları ve koridorlar etrafındaki odalarıyla döneminin kamu yapılarıyla belirgin bir fark sergilememektedir. Doğu (ön cephe) ve batı cephelerinden giriş sağlanan yapının dört cephesinde de pencereler bulunmaktadır. Cephesinin tamamını dolaşan saçığı, teğet kemerli pencereleri, dışa taşkın giriş bölümü ve giriş bölümünde yer alan Selçuklu-Osmanlı taş süsleme sanatına gönderme yapan süsleme detayları ile dönemin adıyla “Milli Mimari Rönesansı” üslubuna uygun olarak tasarlanmış, dönemin mimari eğilimine uyum göstermiştir (Kolay, 2016).

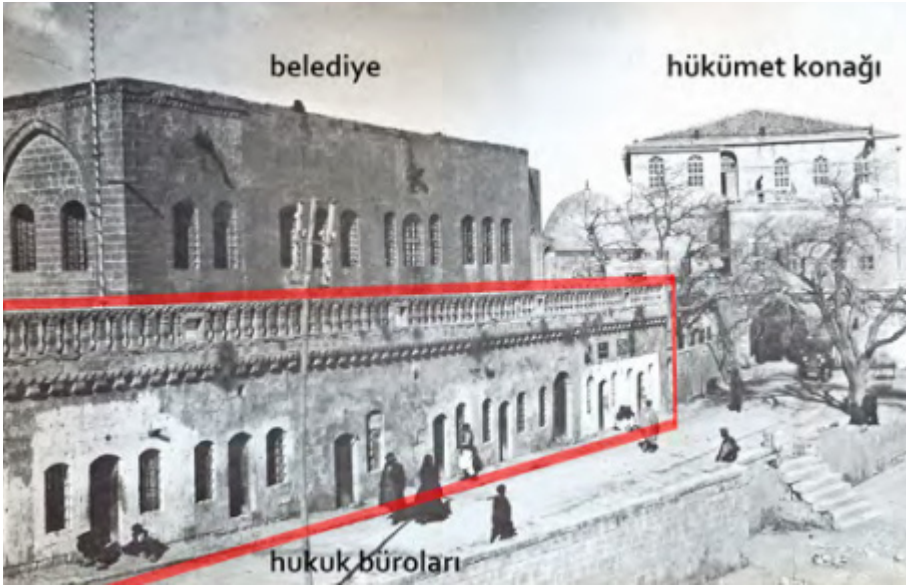
Şekil 4: Sivas Belediye Binası (URL-4, 2021)

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma ve diğer etkiler altında oluşan mimari ve sanat alanlarında da görülen değişim ve dönüşüm süreçleri ilk olarak başkent İstanbul'da kendini gösterme fırsatı bulmuştur. Bu değişimin etkileri diğer Anadolu kentlerinde 19. Yüzyıl içerisinde görece olarak gecikmeli gözlenmiştir. Bu örneklerden bir tanesi de hem etnik yapısı hem konumuyla Osmanlı İmparatorluğunun içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi ortamdaki ciddi anlamda etkilenen Samsun Şehrini'nin belediye binasıdır (Şekil 5). Samsun eski belediye sarayı binası farklı sanat akımlarının bir arada seçmeci bir üslupta kullanıldığı eklektik anlayışın önemli bir örneğidir. Özellikle cephe tasarımında Neoklasik, Neobarok, Neorönesans, Oryantalist öğelerle zengin bir mimari oluşturur (Seyfi ve Bayhan, 2017).

Şekil 5: Eski Belediye Sarayı Doğu Cephesi (Samsun K.V.T.V.K.K. Arşivinden)

Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu bölgesi kent merkezlerinin bahsi geçen dönemlerde değişim ve dönüşümüne en önemli örneklerden birisi Mardin Hükümet Meydanı'dır (Şekil 6). Belediye Binası ve Hükümet Konağı'nın oluşturduğu tarihi meydan, eski kent dokusunun 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında mimari açıdan ilk modern uygulamaların merkezini oluşturmuştur. Belediye Binası (yıkılmış), Hükümet Konağı (günümüzde Mimarlık Fakültesi), Mardin Rüstiyesi (günümüzde Kız Mesleki Eğitim Lisesi), 25 Kışla ve Süvari Okulu (günümüzde Sabancı Kent Müzesi ve Sanat Galerisi) gibi kent merkezini belirleyen söz konusu yapılar, kentin alışlagelmiş dokusu ve mekânsal ilişkileri, silüet ve topoğrafya kullanımı, gabari olarak eski dokudan farklılaşmaktadır (Düzenli ve Düzenli, 2019).

Şekil 6: Mardin Hükümet Konağı, Belediye Binası'nın Oluşturduğu Mardin Hükümet Meydanı (Düzenli ve Düzenli, 2019)

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte önemli bir yer tutan yerel yönetimler ile bu yerel yönetimlerin belediye dairesi olarak tanımlanan binaları, dönemin önemli kamu yapılarıdır. Belediye binaları yerleşim bölgesinin merkezinde meydan düzenlemesinin ana elemanlarından biridir. Bu binalar, tasarlandıkları her bölge ve dönemde sivil mimarlık/konut örnekleri ile benzer karakteristik özellikler taşımaktadır (Yazıcı, 2010: 23). Bünyesinde tasarlandıkları toplumsal dinamiklerin ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerin etkileri ve izleri, yerel halka hizmet işlevi gören bu binaların mimari tasarımlarına yansımaktadır.

5. Günümüz Belediye Hizmet Binaları Örnekleri

Çorum'un ilk belediye hizmet binası 1925 yılında yerel ustaların ve halkın gönüllü katılımıyla hususi inşaat komisyonu tarafından milli kütüphane binası olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen planlı ve iki katlı olarak inşa edilen yapının kat silmelerinde, cephe köşelerinde, kapı ve pencere sövelerinde sarı renkte kesme kum taşı kullanılmıştır (URL-6, 2021). Kat silmeleri, kemerli pencereleri ve cephe boyunca süreklilik gösteren saçaklarıyla inşa edildiği dönemin tasarım anlayışını yansıtan bina, 1960 yılında belediye hizmet binası olarak kullanılmaya başlanmasına kadar kütüphane, toplantı odaları ve özel işyerlerini de barındıran Çorum Saat Kulesi'yle beraber kent merkezinin şekillenmesinde önemli bir bina olarak hizmet vermiştir (Şekil 8).

Çorum Belediyesi'nin işveren konumunda olduğu yeni belediye binası projesi ise özel bir firmaya 2016 yılında tasarlatılmıştır. Çorum kent merkezinde konumlanan yapı, işlevi gereği yatayda baskın ve masif kütleyle bulunduğu alanda bir merkez tanımlamaktadır. Yapı genelinde cephe hareketleri, kat silmeleri, köşe kuleleri ve süsleme detaylarında tarihselci bir yaklaşımla Selçuklu mimarisine öykünülmüştür. Plan düzleminde iki kol olarak tasarlanan yapının kollarının kesiştiği alan protokol girişi olarak tasarlanmıştır. Diğer girişlerin bulunduğu bölümler ise anıtsal taç kapı mantığında cephe boyunca sürekli bir şekilde tasarlanarak girişler vurgulanmıştır (Şekil 7).

Şekil 7: Çorum Belediye Binası Tasarımı (URL-1, 2021)

Şekil 8: Çorum'da 1925 Yılında Yapımı Tamamlanan, 1960 Sonrasında Belediye Binası Olarak Kullanılan Yapı (URL-6, 2021)

Şekil 9: 2019 Yılında Tamamlanan Samsun İlkadım Belediyesi Hizmet Binası (URL-7, 2021)

İstanbul Bağcılar belediye binasının tasarımı, Bağcılar Belediyesi'nin talebi üzerine özel bir ofise yaptırılmıştır. Belediye binası, konumu itibarı ile ilçe içerisinde merkezi bir karakter sergilemektedir. Net bir dikdörtgen şeklinde tasarlanmış yalın kütle, yakın çevresinden ve arazinin dokusundan bağımsız bir şekilde parselin merkezinde konumlanmaktadır. Malzeme ve yapım tekniği anlamında modern çizgiler taşısa da yapının cephe karakterini tarihselci bir yaklaşım belirlemektedir. Yapının cephesinin ortasındaki ana giriş, yapının iç mekân kurgusundan bağımsız bir şekilde zeminden en üst kata kadar taç kapı mantığıyla oluşturulmuştur. Yapının zemin katında sütunlu ve kemerli revak cephe boyunca devam etmektedir. Cephedeki hareketlenmeler, detaylar ve kat silmeleri ile ve anıtsal girişi ile Selçuklu yapı üretim tekniğine ve sanatına öykünme vardır.

Şekil 10: İstanbul-Bağcılar Belediye Binası Tasarımı (URL-2, 2021)

Sonuç

Tanzimat Dönemi aydınları, Osmanlı Devleti'nde savaş mağlubiyetlerinin verdiği sosyal ve ekonomik zararları telafi etmek amacıyla, askeri ve siyasi alanlarda reformlar gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma çabaları ve bu çabaların sonucu olan yönetimin modernleşmesi de bu köklü değişimlerin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişimden, yerel yönetimler de nasibini almış ve çalışma kapsamında incelenen binasıyla ilk modern belediye teşkilatı olan Altıncı Daire-i Belediye kurulmuştur. Sonraki dönemlerde de Cumhuriyet'e kadar uzanan süreçte ve devamında önemi giderek artan yerel yönetimler ve bu yerel yönetimlerin hizmet binaları, yerleşim yerleri için oluşturulan meydan düzenlemelerinin merkezini oluşturmuş ve tasarlandığı bölgenin mimari dokusu ve inşa edildiği dönemle uyumlu bir karakter sergilemiştir. İncelenen örnekler, Batı tesirlerini ve dönemin mimarlık algısını yansıtabilecek şekilde İstanbul ve dışındaki belediye hizmet binalarında etkilerini göstermelerinden dolayı cephe düzenlemesi ve süsleme özellikleri açısından önem taşımakta ve yeni tasarım arayışlarını ve niteliklerini ortaya koymaktadır.

Ancak günümüzde yüzyıl öncesinin sanat ve mimarlık alanında üretim faaliyetlerinin etkileyen sosyo-ekonomik ve toplumsal çeşitli dinamikler ve kökleri Osmanlı dönemi içerisinde daha eskilere dayanan Batılılaşma hareketlerinin yarattığı değişim ve dönüşümden farklı bir yaklaşım özellikle kamu hizmet binalarının tasarımlarında etkili olmaktadır. Temelde I. ve II. Milli Mimari akımlarının oluşum süreçleriyle benzerlik gösterse de günümüzde kamu binalarının tasarımlarında hâkim olan yereliktikten ve özgünlükten yoksun, doğal üretim süreçlerinden ziyade tasarımı yönlendirme ve kısıtlama üzerine kurulu bir anlayışın hâkim olduğu hissedilmektedir.

Özellikle 2000 yılı sonrası farklı dinamiklerin etkisi ve yönlendirmesiyle geçmiş dönemlerin yapı sanatına öykünen, yapım tekniği ve elemanlarını kullanan mimari ürünlerin mekân kurgusu ve ölçekten bağımsız olarak sergilediği durumu, biçimlendirme sürecinde tarihi özellikler taşıyan mimari elemanların kullanımı ve bu kullanımın sadece cepheler üzerinden okunması durumuyla kanıtlamak mümkündür. Mimarlık üretiminde bu tarz tarihsel

yaklaşımlar, cephelerde okunan ve mekân kurgusunda bir anlamı ve ifadesi olmayan mimari biçimlerle kendini göstermektedir. Ele alınan belediye hizmet binaları özelinde kalıplaşmış, ideolojik vb. yönlendirici tasarım bakışlarıyla üretilen mimarlığın, yerel mimari karakteri ve yerleşim yerlerinin kimliğini tahrip ve tehdit ettiği görülmektedir. Bununla değişen-dönüşen toplumsal dinamikler bağlamında tekil örnekler vererek kısa bir dönem içinde etkili olup sonrasında varlığını kaybedip kaybetmeyeceğini kestirmek, süreci gözlemleyerek mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Akın, N. (1993). “Beyoğlu”. **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C. 1, İstanbul 1993, s. 216.
- Alidost E. (2009). “19. Yüzyılda Osmanlı’da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri”. **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, s. 293-312.
- Başkan, S. (2016). **Erken Cumhuriyet Döneminde Milli Mimarlık**. Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bektaş, S. (2018). **Yerel Yönetimlerde Halkın Yönetime Katılımı ve Kent Konseyi Kurul ve Organlarının Seçimler Belirlenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Anabilim Dalı.
- Bozdoğan, S. (2009). **Unutulmuş Bir Başka Sedat Eldem Çizgisi: Makine Çağına Karşı Lirik Bir Anadolu/Akdeniz Modernizmi**. İstanbul.
- Düzenli, H. İ. ve Düzenli, E. (2019). “100 Yıl Önce-100 Yıl Sonra Mardin: Birinci Cadde ve Halkevi Binası Üzerinden Bir Modern Kent Okuması”. **Megaron Dergisi**, 14 (1), s. 103-121.
- Eryılmaz, B. (2005). **Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti**. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Hasol, D. (2017). **20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı**. Yem Yayınları, İstanbul.
- Kolay, E. (2016). “Amasya’da Geç Dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **The Journal of Academic Social Sciences**, S. 29, s. 482-502.
- Özer, B. (1964). **Rejyonalizm, Universalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme**. T. T. U. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tanju, B. & Tanyeli, U. (2009). **Sedat Hakkı Eldem II Retrospektif**. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2005). **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi**. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Sözen, M. (1996). **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Orha, Z. (2008). **Osmanlı Devleti’nde Modern Belediyeciliğin Doğuşu ve Altıncı Daire-i Belediye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı.
- Ortaylı, İ. (1974). **Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1879)**. İstanbul: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Önver, Ş. B. (2019). “Altıncı Daire-i Belediye ve Günümüz Belediye Hizmetleriyle Karşılaştırılması”. **Takvim-i Vekayi**, 7 (1), s. 37-72.
- Öztürk, A. İ. (2011). **Osmanlı’dan Günümüze İmtiyaz Usulüyle Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri**. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- URL1: <https://www.faikpashapartments.com/tr/beyoglu-belediyesinin-tarihcesi/>. Erişim Tarihi: 31.01.2021.
- URL2: <http://ecf.com.tr/TR/Projects/165/Bagcilar-Belediyesi-Baskanlik-Ve-Hizmet-Binasi/>. Erişim Tarihi: 31.01.2021.
- URL3: <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/belediye-binasi-eski-belediye-binasi/>. Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- URL 4: <http://www.sivas.bel.tr/icerik/41/13/belediye-tarihi.aspx>. Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- URL 5: <http://wowsurkey.com/forum/viewtopic.php>. Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- URL6: <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58711/tarihi-konaklar-ve-diger-yapilar.html>. Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- URL 7 : <http://www.tamyapi.net/proje.asp?id=1086>. Erişim Tarihi: 05.02.2021.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 83-103.

**Kullanıcı Gereksinimleri Özelinde
Geleneksel Konutların Mekânsal Okumaları**

Araş. Gör. İrem BEKAR
Araş. Gör. Selver KOÇ ALTUNTAŞ

Kullanıcı Gereksinimleri Özelinde Geleneksel Konutların Mekânsal Okumaları

İrem BEKAR¹

Selver KOÇ ALTUNTAŞ²

Özet

Tarihsel süreç içerisinde oluşan yaşam alanları, insan ve çevre faktörleriyle çeşitliliğe ulaşarak mimari karakteri oluşturmaktadır. Tarihi, kültürel ve yapısal mirasın en önemli örneklerinden biri olan geleneksel konutlar da bu faktörlerden etkilenerek kendi kimliklerini meydana getirmiş ve günümüze kadar çeşitli gereksinimler doğrultusunda oluşumlarını tamamlamıştır. Bu noktada, kullanıcı gereksinimleri; konuttaki mekâna yansımakta ve mekânı biçimlendirmektedir.

Kullanıcı gereksinimlerinin geleneksel konut biçimlenmesindeki etkisinin incelendiği bu çalışma kapsamında, Türkiye’de bulunan çeşitli bölgelere ait geleneksel konutlar ele alınmıştır. Bu konutların plan kurgusu üzerinden; kullanıcı gereksinimlerine bağlı mekân türleri ve işlevsel kurgular okunmuştur. Çalışma, 3 aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada kavramsal altyapı oluşturulmuştur. İkinci aşamada, o bölgenin geleneksel konut tipolojisini yansıtan, literatürden elde edilen 9 konutun görsel ve planların temini sağlanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son aşamasında ise; seçilen 9 konuta ait plan şemaları kullanıcı gereksinimlerinin meydana getirdiği; fiziksel ve psikososyal gereksinimler üzerinden farklılaşan birimler üzerinden incelenmiştir. Bu doğrultuda, kullanıcı gereksinimlerinin konut biçimlenmesinde etkili olduğu, bu sayede mekân ve kullanım çeşitliliği ile bunların örgütlenmesinde farklılıklar yarattığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kullanıcı Gereksinimleri, Fiziksel Gereksinme, Psikososyal Gereksinme, Geleneksel Konut.

Spatial Readings Of Traditional Houses Specific To User Requirements

Abstract

The living spaces formed in the historical process create the architectural character by reaching diversity with human and environmental factors. Traditional houses, one of the most important examples of historical, cultural and structural heritage, are also affected by these factors and completed its formation in line with various needs until today. At this point, user requirements; it reflects on the space in the residence and shapes the space. Within the scope of this study, which examines the effect of user needs on traditional housing formation, traditional houses of various regions in Turkey were discussed. Through the planning of these residences, spatial types and functional setups depending on user needs are read. The study consists of 3 stages. In the first stage, the conceptual infrastructure has been created. In the second stage, the visual and plans of 9 houses, which reflect the traditional housing typology of that region, were obtained from the literature. In the third and last stage of the study; The plan schemes of the selected 9 residences are created by the user needs; It has been examined over

1 Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, irembekar@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6371-9958.

2 Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üni., Mimarlık Fak., İç Mim. Böl. selverkoc@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9272-7746.

Makale Gönderilme Tarihi: 24/03/2021, Kabul Tarihi: 05/04/2021.

its units that differ on physical and psychosocial needs. In this direction, it is seen that the needs of the users are effective in the formation of the house, thus creating differences in the variety of space and usage and their organization.

Key words: User Needs, Physical Needs, Psychosocial Needs, Traditional Housing.

Giriş

Günlük yaşamımızda yeme, içme, dinlenme, uyuma gibi temel eylemlerin gerçekleştiği konut, çeşitli tipolojilerle karşımıza çıkmaktadır. Konutun yalnızca barınma ihtiyacı ve temel eylemlerle değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bağlamda farklı anlamsal ve estetik değerlerle var olduğu görülmektedir. Bu da geçmişten günümüze değin her bir kültürün konutu farklı anlamlandırarak farklı gereksinimlerle biçimlendirdiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle kültür ve konut arakesitinde birçok çalışma yapılmış, farklı görüşler ve sınıflamalar literatürde yerini almıştır.

Rapoport (1980), konutu biçimlendiren kültürün oldukça önemli bir faktör olduğundan söz etmiştir. Sosyo-kültürel faktörlerin fiziksel faktörlere göre daha önemli olduğunu, çünkü yaşam tarzının birinci dereceden önem taşıdığını vurgulamıştır. Altman ve Chemers (1980) konutun biçimlenişini dünya görüşü, çevresel faktörlerle gerçekleşen algılamalar, mahremiyet, sosyal yapı ve aile yapısı gibi önemli başlıklarla ele almıştır. Lawrence (1987) ise normatif kavramlar ve insani davranış süreçleri veya görünen ve görünmeyen kültürel faktörler konut biçimlenişini ele almıştır. Konutun biçimlenmesini etkileyen sosyo-kültürel faktörleri Karasözen Seklice (1993); yaşam tarzı, aile yapısı, mahremiyet, ekonomik etkenler, sosyal ilişkiler, estetik değerler ve savunma olarak sınıflamıştır.

Tüm bu sınıflamalar çeşitli ve farklı olmalarına karşın ortak özellikler barındırmaktadır. İnsan, hem fiziksel çevreyi hem de manevi, sosyal ve dinsel çevreyi kontrol etmektedir. Kültürel süreklilik olarak da adlandırılan, toplumların kendi kimlik ve değerlerini geleceğe aktarma sorunsalı başında gelen 'geleneksel konutlar'da bir sentez görmek mümkündür (Rapoport, 1980, Yürekli ve Yürekli, 2007). Bu bağlamda Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen her geleneksel konut, zengin bir kültürel birikimi ortaya koymaktadır.

Kuban (2002), Anadolu'da Türk evlerini yaşam kültürünü yansıtan, Türk kimlik yapısı ve gereksinimlerine cevap verebilen konut tipleri olarak ele almıştır. Türk evi, estetik kaygılardan öte, gereksinimlere cevap veren rasyonel bir yapılanma göstermektedir. Oda, sofa, geçiş mekânları ve hayat gibi temel mekânlar plan şemasını oluşturmada ve kütleli mimarlığa sahiptir. Eldem Türk evini, en genel anlamı ile sofanın konumuna ve formuna göre yapılan sınıflandırmasında; sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı olmak üzere dört başlık altında ele almaktadır (Eldem, 1986). Bu sınıflamada mekânların da önemi büyüktür. En önemli ve en esnek mekânı odadır. Odalara, göz, hane gibi çeşitli yerel isimler verilmektedir (Kuban, 1982, Bektaş, 1996). Odaların iç mekânı örgütlenme biçimi, donatıları, isimleri ve işlevleri değişebilmektedir. Ayrıca, fiziki yapının ve çevrenin oluşmasında etken olan etmenlerle değişiklik göstermektedir. Bu noktada ele alınan kullanıcı gereksinimleri; toplumsal ve psikolojik olarak gözlenemeyen, fakat etkilerinin fiziksel çevrede oldukça net bir şekilde görülmektedir (Erkman, 1982). Kullanıcı gereksinimleri birçok farklı parametrelere bağlı olarak ortaya çıkan, değişebilen, dönüşebilen dinamik bir olgudur (Arcan ve Evcı, 1987). Bu da kullanıcı gereksinimlerini çeşitli tanım ve sınıflandırmaların yapılabildiği, farklı yönlerden analiz ve değerlendirmelerle ele alınabilen bir kavram hâline getirmektedir.

Kültürel faktörlerin etkili olduğu konut tasarımında, gereksinimler kullanıcının kültür grubuna bağlı olarak değişmektedir. Çünkü kullanıcı gereksinimleri kültürel değerlerle toplumumuzda önemini sürdürmekte olan önemli bir kavramdır. Yapılan çalışmalar arasında konut ve kullanıcı gereksinimlerine dair birçok bilgi, analiz, değerlendirme ve öneriyi görmek mümkündür. Bu kapsamda bu çalışmada, kullanıcı gereksinimlerinin Türkiye sınırları içindeki geleneksel konutlardaki kullanım kalıplarının biçimlenmesinde doğrudan etkili olup olmadığı sorusunun cevabı aranmaktadır. Literatürden elde edilen ve yeterli düzeyde bilgiye ulaşılan farklı coğrafyalardaki konutlardan seçilen örnekler, plan düzleminde bölgeden bölgeye farklılaşan konut bölümleri ele alınmıştır. Bu konutlara ait kullanıcı gereksinimleri özelinde kullanılan mekânlar ön plana çıkarılarak, bu mekân özelinde değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Kullanıcı Gereksinimleri ve Sınıflandırılması

Gereksinme sözcüğü bir şey için duyulan ihtiyaç olarak tanımlanabilir. Kullanıcı gereksinimleri ise, kullanıcının bir mekân içinde yaşamını toplumsal, psikolojik ve fizyolojik açıdan rahatça sürdürebileceği ve yaptığı işlerde verimli olmasına yardım edecek olanakları veren çevre koşulları şeklinde açıklanmaktadır (Atasoy, 1973; Günal, 2006). Bu doğrultuda gereksinimlerde asıl hareket noktası insanlar ve onların değişen istekleridir. Çoğu zaman “gereksinme” ile “istek” kavramları birbiri ile karıştırılmakta ve aynı anlamı veriyormuş gibi kullanılmaktadır (Güenal, 2006). Ancak gereksinme, kişilerin toplum içerisindeki eylemlerini etkin bir biçimde yerine getirebilmeleri açısından bir gerekliliği belirtmekte ve kullanıcı açısından mekânda olması zorunlu koşulları ifade etmektedir (Atasoy, 1973; Alga, 2005).

Fiziki yapının ve çevrenin oluşumunda etkili olan unsurlar, insanın doğa ile olan etkileşimi ile başlayıp bina içi ve dışı fiziksel ve mekânsal çözümlerle son bulmaktadır (Özyılmaz, 2001). İnsanın mekândan beklediği özellikler kullanıcı gereksinimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlar mekân kullanıcılarının eylemlerini gerçekleştirebilmeleri için fiziksel çevrenin sahip olması gereken minimum nitelik ve koşullardır.

Kullanıcı gereksinimleri gözlenemeyen soyut bir kavramdır ve onun izlenebilen somut görünümü ise insanın yaptığı davranışlardır (Erkman, 1982). Bu açıdan kullanıcı gereksinimlerinin anlaşılması, fiziksel çevre, insan ve insan davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi ile mümkündür. Mimarlıkta kullanıcı gereksinimleri başta barınma olmak üzere bunun belki alt başlıklarını oluşturabilecek uyuma, beslenme, çalışma, dinlenme gibi eylemleri kapsamaktadır. Bir yapının, tasarım ve tasarım sonrası kullanım sürecinde şekillenmesinde kullanıcı gereksinimleri önemli bir belirleyicidir. Bu nedenle kullanıcı gereksinimleri ve tasarım arasındaki ilişkinin uyumlu kurgulanması gerekmektedir. Bir tasarıma başlarken onu kullanacak olan kitlenin gereksinimlerinin doğru belirlenmesi, mekânın fiziksel ve psikolojik ortamının amacına uygunluğu açısından önemlidir.

Moslow (1982), toplum içindeki insanın temel gereksinimlerini, fizyolojik gereksinimler, güvenlik gereksinmesi, ait olma-bağlanma gereksinmesi, saygınlık-prestij gereksinmesi, özgerçekleştirim-kendini kanıtlama ve entellektüel, duyuşsal ve estetik doyum olmak üzere altı başlıkta ele almıştır (Güenal, 2006). Kullanıcı gereksinimleri bugüne kadar farklı araştırmacılar tarafından çeşitli kapsamlarda sınıflandırılmıştır. Bayazıt (1982)'e göre kullanıcı gereksinimleri teknik gereksinimler, çevresel gereksinimler ve beşeri gereksinimler olmak üzere üç aşamada ele alınırken, Buğday (1991) ve Gül (1993)'e göre kullanıcı gereksinimleri fiziksel ve psiko-sosyal olarak iki ana başlıkta incelenmekte bu başlıklar ise kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır (Korur vd, 2006) (Tablo 1).

Kullanıcı Gereksinimleri	Fiziksel Kriterler Mekânsal, Sağlık, Fiziksel Çevre Şartları, Güvenlik
	Psikolojik Kriterler Mahremiyet, Davranışsal, Estetik, Toplumsal

Tablo 1: Kullanıcı Gereksinimleri ve Alt Parametreleri (Korur vd. 2006; Dönmez vd. 2015)

Fiziksel kullanıcı gereksinimleri, daha çok insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan barınma, oturma, beslenme, yatma gibi eylemleri kapsayan ve bu eylemleri gerçekleştirirken uygun fiziksel koşulların sağlanarak kullanıcı konforunun sağlanabilmesi durumunu belirtir. Fiziksel gereksinimler mekânsal, sağlık, fiziksel çevre şartları (ısısal, görsel, işitsel) ve güvenlik gereksinimleri olarak alt başlıklarda açıklanabilmektedir (Buğday, 1991; Gül, 1993). Mekânsal gereksinimler; kullanıcının eylemlerini gerçekleştirirken mekânın en, boy, oran, renk, aydınlatma gibi fiziksel özelliklerinin kullanıcının ihtiyaçlarına karşılık verilebilmesi ve psikolojik ve fiziksel konfor koşullarını sağlayabilmeleri için mekânın sahip olması gereken özelliklerdir (Buğday, 1991; Ateş, 1988). Sağlık gereksinimlerini mekânda kullanıcının sağlığı etkileyecek kirli su, hava, çöpler artıklar ve mikroplardan korunma gibi her türlü zararlı unsurun engellenmesi için alınan önlem ve gerekliliklerdir. Fiziksel çevre şartları, mekân içerisinde ısısal, görsel ve işitsel çevresel konfor özelliklerin kullanıcı için uygun ortamın sağlanması ile ilgili unsurları kapsamaktadır. Güvenlik gereksinimleri ise mekânın yapısal sağlamlığı ve mekânda oluşabilecek her türlü riske karşı alınması gereken önlemleri kapsamaktadır.

Psiko-sosyal gereksinimler bir eylemin psikolojik açıdan herhangi bir rahatsızlık duyulmadan yerine getirilebilmesi için gerekli minimum koşullardır (Güremen, 2016). Başka bir deyişle kullanıcıların kültürel değerlerine bağlı olarak farklılaşan kişisel istek ve ihtiyaçları kapsayan özelliklerdir. Psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri, mahremiyet, davranışsal, estetik ve toplumsal gereksinimler olarak sınıflandırılmaktadır (Buğday, 1991; Gül, 1993). Mahremiyet gereksinimleri, mekânda kullanıcılar açısından hem kendi içinde hem de yakın çevresi içinde işitsel, görsel, kişisel ve toplumsal gizliliğe uygun koşulların sağlanmasıdır (Korur vd., 2006; Uzunoğlu ve Özer, 2014). Davranışsal gereksinimler, mekânda kişilerin eylemleri anında gereksinim duydukları kişilerin yaşamları için gerekli olan subjektif değerler olarak tanımlanmaktadır (Korur vd., 2006; Uzunoğlu ve Özer, 2014). Estetik gereksinimler, kullanıcıların mekânda temel fiziksel gereksinimler karşılandıktan sonra hem görsel hem psikolojik açıdan da memnuniyet duyabilmesi için mekânın renk, doku, oran gibi özellikleri ile ilişkin değerleri kapsamaktadır. Toplumsal gereksinimler, mekândaki sosyal ilişkiler, toplumsal yapı ve aile yapısı özelliklerini kapsamakta ve bunların birbiri ile olan ilişkisi ile ilgilenmektedir (Korur vd., 2006).

1.2. Geleneksel Konutlarda Kullanıcı Gereksinimleri

İnsanlığın yerleştiği her bölgede; iklim, topografya, bitki örtüsü, coğrafi koşullar vb. değerlerin farklılıklarına bağlı olarak her yörede farklı niteliklerde özgün mimari yapılar ortaya çıkmıştır (Kutlu ve Soyluk, 2021). Mimari yapılar içerisinde kullanıcıyı en yaygın olan yapı konutlardır. Konutlar barınma ihtiyacını karşılaması yanında bireylerin farklı sosyo-kültürel yapılarının çevre ile uyumlu olmasını sağlayan mekânlardır. Bu yönden bakıldığında konutlar, sadece insan gereksinimlerinin karşılandığı fiziksel bir nesne değil, aynı zamanda o mekânda yaşayan insanların kimliğinin yer aldığı sosyal ve kültürel bir birim olarak da görülebilir (Dönmez vd., 2015).

Her medeniyet içerisinde bulunduğu coğrafya, iklim, gelenek-görenekler, üretim-tüketim biçimleriyle şekillenen çevresel koşullar ve kullanıcı gereksinmelerinin etkisiyle özgün bir konut mimarisi oluşturulmaktadır (Arseven, 1984). Geleneksel konut olarak bilinen, uzman mimarların müdahalesi olmaksızın deneyime dayalı bilgiyle inşa edilmiş yapılar, bu yapıların oluşumunda (Arboleda, 2006; Muşkara, 2017); doğa, yaşam biçimi, çevresel koşullar, toplumsal yapı ve kültürel özelliklerden kaynaklanan gelenekler, inançlar ve deneyimler etkin bir rol oynamaktadır. Bu koşullar bölgede yaşayan insanların hem fiziksel hem de psiko-sosyal gereksinmelerini de etkilemiş ve her yörede farklılık gösteren geleneksel konut biçimlenmeleri ortaya çıkmıştır.

Fiziksel kullanıcı gereksinimleri ele alındığında, geleneksel konutlarda kullanıcıların yöredeki yaşam şeklinin etkisiyle oluşan mekânsal ihtiyaçları, konutun mekânsal biçimlenmesini etkilemektedir. Bölgede hâkim olan üretim-tüketim ilişkilerinin etkisiyle konutta ek bir mekâna ihtiyaç duyulması buna örnektir. Geleneksel konutların biçimlenişine etki eden bir diğer unsur ise sağlık ve güvenlik gereksinmeleridir. Bölgesel koşulların etkisiyle oluşabilecek zararlı dış etkenlere karşı önlemler konutun mimari karakterini etkileyebilmektedir. Akdeniz mimarisinde ve Güneydoğu'da görülen mavi renk kullanımının bölgede bulunan akrepleri önlemek için bir önlem niteliğinde olması buna en iyi örneklerden biridir. Fiziksel gereksinimler başlığında yer alan fiziksel çevre şartları faktörü ise konuttaki biçimlenmeyi etkileyen en önemli unsurlardan bir diğeridir. Geleneksel konutlar buldukları iklim koşullarına en uygun bileşenlerle oluşturulurlar. Bu koşullar iklim özelliklerinin olumsuzluklarından korumaya veya olanaklarından faydalanmaya odaklanarak konutların mimari karakterini oluşturmada önemli bir rol üstlenmektedir (Gürel, 2010).

Psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri açısından ele alındığında; kültür, dini inanış, bireysel istek vb. bağlı olarak değişiklik gösteren mahremiyet anlayışı; toplumsal ilişkiler, insan çevre ilişkileri çerçevesinde konutun düzenlenmesinde etkili bir unsurdur (Faiz Büyükçam ve Zorlu, 2018). Kullanıcı özellikleri ve talepleri doğrultusunda belirlenen davranışsal unsurlar geleneksel konutların mekân örgütlenmesinde belirleyici unsurlardandır (Ersoy, 2010). Bu noktada kültürel etkenler kişisel taleplerin oluşmasında önemli bir rol üstlenir. Psiko-sosyal gereksinimlerden bir diğeri olan toplumsal gereksinimler ise geleneksel konutların biçimlenmesinde belirleyici olan bir diğer unsurdur. Örneğin geleneksel konutlarda bulunan avlular toplumsal ve aile odaklı faaliyetleri harekete geçirmesi, toplantı yerleri sunması yönüyle sonucu ortaya çıkan, toplumsal ilişkileri güçlendiren ve sosyalleşmesi ihtiyacını karşılayan mekânlardır (Almhafdy vd., 2013). Aynı şekilde estetik gereksinimler de kültürün etkisiyle biçimlenmektedir. Aynı ülke sınırları içerisinde farklı bölgelerde mimari de ve donatılarda oluşan süsleme özelliklerinin farklılaşması buna en iyi örneklerden biridir.

Tüm bunlardan yola çıkılarak, belirli bir bölgedeki konut özelliklerinin değerlendirilmesinin, o bölgede yaşayan toplulukların yaşam biçimlerini anlayabilmek için önemli ipuçları verdiği söylenebilir. Bu noktada, yılların yapma ve yaşama bilgisi birikimi sonucu ortaya çıkan geleneksel konutların bölge kültürel değerlerini ve bu doğrultuda oluşan kullanıcı gereksinmelerini en belirgin şekilde anlayabileceğimiz yapılar olduğunu söylemek mümkündür.

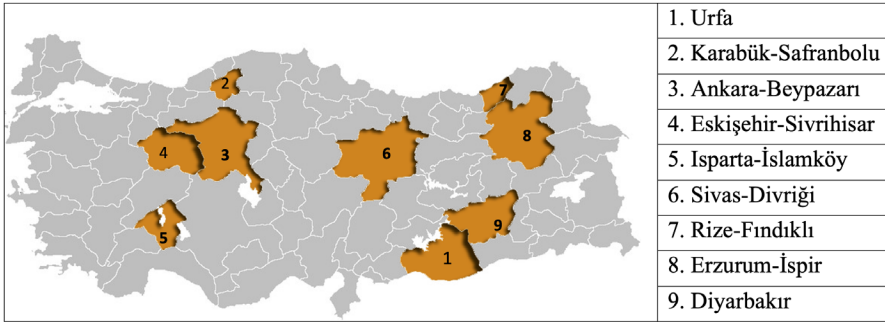
2. Yöntem

Çalışma, literatür taraması ile elde edilen kuramsal çerçeve ile şekillenmiştir. Bu kapsamda 3 aşamadan oluşan sürecin ilk aşamasını, kültür ve konut arakesitinde önemli bir yeri olan kullanıcı gereksinmelerinin, geleneksel konut ile olan ilişkisi oluşturmaktadır. Literatürden elde edilen bilgi ve belgeler doğrultusunda seçilen konutlar kullanıcı gereksinmelerinin iki temel ilkesi; fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimler ve bu iki ilkenin alt parametreleri doğrultusunda incelenmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden seçilen mekânların incelenmesinde, Asatekin (1994)'ün geleneksel konutları odaya göre sınıflamasından yola çıkılmıştır. Bu bağlamda mekânlar nötr mekân (avlu), özelleşmiş mekânlar (mutfak, depo, tuvalet, hamam, dükkân), özelleşmemiş/çok amaçlı mekânlar (oda ve sofa) olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Çalışmanın ikinci aşamasını, araştırmacının modeli, evreni ve örneklemini sınırlandırmak amacıyla Türkiye sınırları içerisinde bulunan ve farklı şehirlerde yer alan geleneksel konutların seçimi oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu konutlar, yerel kimliği ortaya koyan, plan organizasyonu bakımından tipolojik özellikler gösteren ve makale, tez, kitap çalışmalarında yer alan konutlar içerisinde rastgele seçilerek derlenmiştir.

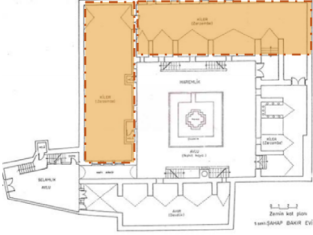

Şekil 1: İncelen Konut Örneklerinin Bulunduğu İller ve Bölgeler

Çalışmanın üçüncü ve son aşamasında, seçilen konutlardaki incelenen mekânın işlevi ve hangi kullanıcı gereksinme parametresiyle var olduğu ortaya konmaktadır. Konutlarda, fiziksel ve psikososyal gereksinimin doğurduğu ihtiyaçtan dolayı kullanılan önemli mekânlar ön plana çıkarılmıştır. Bu mekânlar yalnızca o bölgeye ait olabildiği gibi birçok bölgedeki konutlarda da görülebilmektedir. Bu noktada ele alınan konutun bölge özelinde kültürel etkenler ve gereksinimler doğrultusunda diğer bölge örneklerinden; plan, görünüş, malzeme gibi unsurlarla farklılaşması göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle her bir konut kendi bölgesine ait unsurlarla değerlendirilmiş, konutlarda ele alınan mekânlar kullanıcı gereksinmesi özelinde incelenmiştir.

3. Bulgular

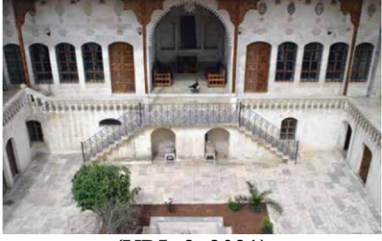
Çalışmada 9 farklı şehirde seçilen 9 konut üzerinde durulmuş, bu konutlarda bulunan 11 mekân, kullanıcı gereksinimleri özelinde aşağıdaki gibi incelenmiştir:

Urfa, 'Zembere': Zemberele depolanabilir yiyeceklerin saklandığı, genellikle avlu kotunun 1-1,5 metre altında planlanmış mekânlardır (Karaçizmeli, 2011). Urfa Evleri'nin biçimlenmesinde yazın bölgedeki yüksek sıcaklık ve iklimsel koşullar etkili olması sonucu ihtiyaç duyulan bir mekân olarak ortaya çıkan zembere Urfa geleneksel konutlarının önemli bir kimlik unsurudur. Urfa Şahap Bakır Evi'nde bulunan zembere buna bir örnektir (Tablo 2). Şahap Bakır Evi'ne ait zembere görseline ulaşılamadığından tabloda aynı bölge içerisinde yer alan ve aynı karakteristik özellikler gösteren başka bir zembere görseli kullanılmıştır. Genellikle dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü olan zemberele yaz-kış, ısıyı çok değişken olmayan serin bir ortam oluşturmaktadır (Akkoyunlu, 1989; Karaçizmeli, 2011).

Şahap Bakır Evi		'Zerzembe' Mekânı	
Plan Şemasında Zembere'nin Yeri		Zembere'nin Fotoğrafi	
Urfa			
	(Akkoyunlu, 1988: 10)	(URL-1, 2021)	
Mekânsal Birim Parametreleri			
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal		

Tablo 2: Urfa Şahap Bakır Evi 'Zerzembe' Mekânı

Urfa, 'Haremlik-Selamlık': Kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda oluşan bir başka mekân organizasyonu ise haremlik ve selamlıktır. Geleneksel konutlarda mahremiyet etkisi ve kadın ve erkeğin sosyal konumu konutlarda haremlik-selamlık ayrımını ortaya çıkarmıştır (Erdentuğ, 1972). Dış kapı ile doğrudan ilişkili olan avluya ve avluyu çevreleyen birimlere selamlık, selamlıktan geçilip girilen, mahremiyet kavramı ile şekillenen iç avluya ve onu çevreleyen birimlere ise haremlik adı verilir (Aras vd., 2003; Karaçizmeli, 2011). Urfa'da Şahap Bakır Evi'nde bunun belirgin bir örneğine rastlanmaktadır (Tablo 3). Haremlik ve selamlık bölümlerinden oluşan tarihi ev, hayat, havuz, zerzembe (kiler), eyvan, haremlikle selamlık arasında yemek servisini sağlayan dönme dolap gibi Urfa evlerinin tüm unsurlarını taşımaktadır (URL-2, 2021). Mahremiyet olgusu, toplumsal rollerde ve buna paralel olarak mekân organizasyonlarında belirleyici rol oynamış, kadın ve erkek için tanımlanmış bağımsız birimlerin oluşmasında etkili olmuştur (Özyalvaç, 2015; Halaç, 2019). Haremlik-selamlık ayrımı Türk evlerinin birçoğunda bulunan bir mekânsal anlayış olup benzer örneklerine Diyarbakır, Edirne, Mardin, Nevşehir, Siverek, Safranbolu gibi farklı birçok bölgede de rastlanmaktadır.

Şahap Bakır Evi		“Haremlik-Selamlık” Mekânı	
Plan Şemasında Haremlik-Selamlık Yeri		Haremlik-Selamlık Fotoğrafi	
Urfa	 (Akkoyunlu, 1988: 10)	 (URL-2, 2021)	
	Mekânsal Birim Parametreleri		
Nötr Mekân	● Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☐ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	● Mekânsal ☐ Sağlık ☐ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	● Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ● Toplumsal		

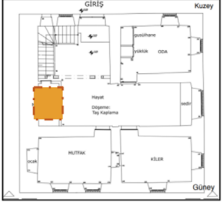

Tablo 3: Urfa Şahap Bakır Evi ‘Haremlik-Selamlık’ Mekânı

Karabük, Safranbolu, ‘Havuzlu Oda’: Havuzlu odalar suyun serinletici ve görsel etkilerinden yararlanmak isteyen konut sakini ve misafirler için bir dinlenme odası niteliğini taşımaktadır (Bayazıt, 2016). Canbulat (2011), havuzlu konaklara dair yaptığı bir araştırmada gerçekleştirdiği görüşmeler sonucu havuzların işlevini ‘Safranbolu’nun aksakallarıyla görüşmelerimde havuzların en önemli işlevinin yangına karşı su depolamak olduğunu ileri sürdüklerini gördüm.’ şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte gelişen sosyo-ekonomik yapının getirdiği gustonun sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Batı Karadeniz Bölgesinde Karabük il sınırları içerisinde bulunan Safranbolu, topografya özelliklerinin etkisi ile doğal su kaynakları fazla olan bir bölgedir ve suyun bol olması, kullanım açısından su yapılarının çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir (Bölükbaşı Ertürk, 2004). Geleneksel Safranbolu evinde su mutfak, hela veya gusülhane gibi standart kullanımın yanı sıra özellikle ev sahibinin saygınlığını yansıtan havuzlu odalara da rastlanmaktadır (Bölükbaşı Ertürk, 2010). Safranbolu da özellikle büyük konaklarda havuzlu odalar bulunmaktadır. Deligözler Evi buna bir örnektir (Tablo 4).

Deligözler Evi		“Havuzlu Oda” Mekânı	
Plan Şemasında Havuzlu Odanın Yeri		Havuzlu Oda Fotoğrafi	
Karabük, Safranbolu			
	(Bölükbaşı Ertürk, 2010)	(Bölükbaşı Ertürk, 2010)	
Mekânsal Birim Parametreleri			
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☐ Fiziksel Çevre Ş. ☒ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☒ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal		

Tablo 4: Safranbolu Deligözler Evi ‘Serdap’ Mekânı

Ankara, Beypazarı, ‘Mahzen’: Mahzen mekânı, demir kapılarla korunan, herhangi bir pencere boşluğu olmayan mekânlardır. Yiyecekleri soğuk tutmak depolamak ve diğer kıymetli eşyaları yağmacılardan ve yangından korumak amacı ile kullanılmaktadır (Hatipoğlu, 2015). Ankara ilinin Beypazarı ilçesindeki geleneksel konutların birçoğunda mahzeni görmek mümkündür. Burada bulunan geleneksel konutlar, fiziksel gereksinmeden dolayı geniş aileler için kurgulanmıştır. Ayrıca kültürel anlamda sosyal yaşamın üst boyutta tutulması, yöre mimarisine de yansımaktadır. Bu noktada ele alınan ve yerel kimlik verilerini barındıran, yöreye ait tipolojik özellikler gösteren Abbaszade konutu ‘mahzen’ mekânı konutların girişinde (taşlık) yer almaktadır (Tablo 5). Bu da mahzen mekânını; mekânsal ve güvenlik anlamında oluşan gereksinmeden kaynaklı olarak önemli bir hâle getirmektedir.

Abbaszade Evi		“Mahzen” Mekânı	
Plan Şemasında Mahzen’in Yeri		Mahzen’in Fotoğrafi	
Ankara, Beypazarı			
	(Hatipoğlu, 2015: 81)	(Hatipoğlu, 2015: 71)	
Mekânsal Birim Parametreleri			
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☐ Fiziksel Çevre Ş. ☒ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal		

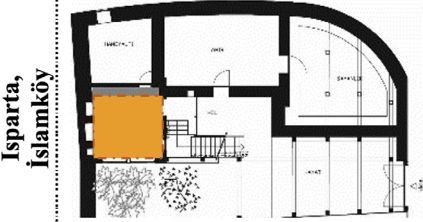

Tablo 5: Beypazarı Abbaszade Evi ‘Mahzen’ Mekânı

Eskişehir, Sivrihisar, ‘Şarapana’: İç Batı Anadolu’da Eskişehir’in bir ilçesi olan Sivrihisar geleneksel konutları ile dikkat çekmektedir. Plân kuruluşları genellikle Anadolu Türk konut mimarisinin karakteristiklerini yansıtan ve eski kent dokusunu önemli ölçüde koruyabilen yerleşimlerden biridir (Sayan, 2009). Konutlar sadece bir yaşama birimi olmanın dışında aynı zamanda üretim yapılan yerler olarak da kullanılmaktadır. Sivrihisar’da bulunan geleneksel konutlarda bölgede yetişen üzümlerin işlenebilmesi için şarapana adı verilen odanın bulunması buna bir örnektir. Sivrihisar’ın en eski sakinlerinden biri (80) şarapanayı şu sözlerle tanımlamıştır; “Eski evimizin bodrum katında şarapana diye bir oda vardı. Orada büyük çanak çömlekler “pekmez” ile doluydu. Ayrıca şarapanada biz diğer tarafında bağlarımızdan hasat ettiğimiz üzümleri çiğnedik.” (Gedik, 2019). Kullanıcının üretim ihtiyacı sonucu ortaya çıkan şarapanalar, pekmez yapılırken içinde üzümün ezilerek sıra hâline getirildiği mekânlardır (Sayan, 2009; Gedik, 2019). Uslu (2003) yaptığı çalışmada Sivrihisar geleneksel konutlarını araştırmış ve konutlarda bulunan şarapana mekânlarını tespit etmiştir. Bunlardan biri de Kurşunlu Mahallesi, Yenidoğan Sokak, 9 No’lu konuttur (Tablo 6).

Kurşunlu Mahallesi, 9 No'lu Konut		“Şarapana” Mekânı	
Plan Şemasında Şarapana'nın Yeri		Şarapana'nın Fotoğrafi	
			
(Uslu, 2003: 178)		(Uslu, 2003: 184)	
Mekânsal Birim Parametreleri			
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☒ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☐ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal		

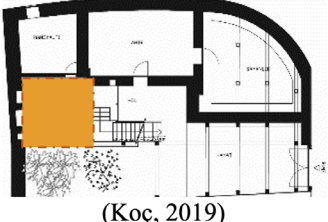

Tablo 6: Kurşunlu Mahallesi, 9 No'lu Konut 'Şarapana' Mekânı

Isparta, İslamköy, 'Yerden Ev': Isparta ilinin Atabey ilçesine bağlı İslamköy köyünde, ikinci dereceden tescilli bir konut olan Hüseyin TUNCEL Evi, bölgenin yerel kimlik unsurlarını bünyesinde barındıran, plan tipolojisini yansıtan, fiziksel ve sosyal etmenlerle biçimlenme göstermiş karakteristik bir konuttur. İslamköy konutlarının önemli bir mekân olan 'yerden ev', genellikle 20 m² ebadındadır. İslamköy'de yapılan alan çalışmasıyla birlikte muhtar, yerel halk ve uzman grubun yer aldığı görüşmeler neticesinde yerden eve dair bilgiler edinilmiştir. Evde yaşayan bireylerin en yaşlılarının gün içerisinde vakit geçirdikleri mekândır. Zemin katta yer alan yerden evde; mutlaka bir pencere boşluğu bulunmaktadır. Konut içerisindeki sirkülasyonun bu sayede kolay takip edilebilmesi mümkündür (Koç, 2019: 71) (Tablo 7). Bu nedenle 'yerden ev' mekânının hem yaşlılar fiziksel hem psikososyal gereksinimlerle var olduğunu görmek mümkündür.

Hüseyin Tuncel Evi	“Yerden Ev” Mekânı
Plan Şemasında Yerden Ev’in Yeri	Yerden Ev’in Fotoğrafi
 <p>(Koç, 2019)</p>	 <p>(Koç Altuntaş, 2019 Kişisel Arşiv)</p>
Mekânsal Birim Parametreleri	
Nötr Mekân	☐ Avlu
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda ☐ Sofa
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri	
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☒ Sağlık ☐ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☒ Davranışsal ☒ Toplumsal

Tablo 7: İslamköy Hüseyin Tuncel Evi ‘Yerden Ev’ Mekânı

Isparta, İslamköy, ‘Haney Altı’: Isparta ilinin Atabey ilçesine bağlı İslamköy köyünde, ikinci dereceden tescilli bir konut olan Hüseyin Tuncel Evi ele alınmıştır. Konutta yöreye özgü bir mekân olan haney altı incelenmiştir. Bu mekân yerel halk tarafından edinilen bilgiye göre sıklıkla erzak deposu olarak kullanılmaktadır. Zemin katta olup konut ile ilişkilidir. Genellikle 20 m2 ebadındadır. Bunun yanı sıra, yalnızca erzak deposu değil, bazı durumlarda mutfak olarak da kullanılmıştır. Tarımın geçim kaynaklarından bir tanesi olması sonucunda, hasat zamanındaki meyvelerin kurutulması, bulgur, un gibi temel kuru gıdaların saklanabilmesi sağlanmaktadır (Koç, 2019: 72). Bu nedenle fiziksel gereksinimlerden kaynaklı kullanılan bir mekân hâline gelmiştir (Tablo 8).

Hüseyin Tuncel Evi	“Haney Altı” Mekânı
Plan Şemasında Haney Altının Yeri	
 <p>Isparta, İslamköy</p> <p>(Koç, 2019)</p>	 <p>(Koç Altuntaş, 2019 Kişisel Arşiv)</p>
Mekânsal Birim Parametreleri	
Nötr Mekân	☐ Avlu
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☒ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan
Çok Amaçlı Mekân	☐ Oda ☐ Sofa
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri	
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☒ Güvenlik
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal

Tablo 8: İslamköy Hüseyin Tuncel Evi ‘Haney Altı’ Mekânı

Sivas, Divriği, ‘Toyhane’: Sivas ilinin Divriği ilçesinde bulunan geleneksel konutlar; kültür-mekân etkileşimi adına önemli örnekleri barındırmaktadır. Anadolu konut mimarisini ve Divriği ev karakterini yansıtan Alanlıoğlu Çalapverdi konutunda; toyhane mekânı ele alınmıştır. Divriği’ye özgü olan bu mekân evin merkezini oluşturmaktadır. Aslında kış odası olarak değerlendirilmekte, fakat toplantı yapılan, küçük ölçekli nişan, sünnet organizasyonlarının gerçekleştirilebildiği fonksiyonel bir mekân olarak da kullanılmaktadır. Önemli bir mekân olmasından kaynaklı olarak diğer mekânlar ‘Toyhane’ etrafında konumlandırılmıştır. Toplumsal ve sosyal ihtiyaçların karşılanabildiği mekân; Sivas ilinin soğuk hava şartlarında kış ayları için, alttan ısıtma imkânına sahip sehpa ile kürsübaşı adlı birimde oturulabildiği (Çelimli, 2016), böylelikle hem fiziksel gereksinme şartlarını hem de sosyal gereksinmeyi karşıladığını söylemek mümkündür (Tablo 9).

Alanlıoğlu Çalapverdi Evi		“Toyhane” Mekânı	
Plan Şemasında Toyhane'nin Yeri		Toyhane'nin Fotođrafı	
Sivas, Divriği			
	(Çelimli, 2016: 183)	(Çelimli, 2016: 25)	
Mekânsal Birim Parametreleri			
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak	☐ Depo	☐ Tuvalet
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda	☐ Sofa	☐ Hamam
	☐ Dükkan		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal	☐ Sağlık	☒ Fiziksel Çevre Ş.
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet	☐ Estetik	☒ Davranışsal
			☒ Toplumsal

Tablo 9: Divriği Alanlıoğlu Çalapverdi Evi ‘Toyhane’ Mekânı

Rize, Fındıklı, ‘Serender’: Serenderler, mısır, meyve gibi yiyeceklerin depolanması, havalandırılması ve hayvanlardan uzak tutulması amacıyla kullanılan bu mekân; mekânsal ve fiziksel çevre şartlarının ortaya koyduğu bir gereksinmeyle var olmaktadır (Güler, 2013). Rize ilinin Fındıklı ilçesinde yer alan ve ikinci dereceden tescilli bulunan Aydınöğlu Evi Doğu Karadeniz kırsal mimarisinin yerel kimliğini ortaya koyan, yöreye ait plan tipolojisini yansıtan karakteristik bir konuttur. Konutun önemli bir mekânı olan ‘serender’, yapım tekniği ve mimari özellikleriyle dikkat çekmektedir. Dört ahşap dikme üzerinde yükselen tek işlevli Serender, konuttan bağımsızdır. Bodrum katta dört ahşap dikme üzerinde yükselmekte ve tamamı ahşap malzemedir. Serenderin yerden yükseltilmesi; iklimsel özelliklerden kaynaklı olmakla birlikte neme karşı alınan bir önlemdir (Tablo 10).

Aydınolu Evi		“Serender” Mekânı	
Plan Şemasında Serenderin Yeri		Serenderin Fotoğrafi	
Rize, Fındıklı	 (Kahya ve Güler, 2015: 5)	 (Güler, 2013: 103)	
	Mekânsal Birim Parametreleri		
Nötr Mekân	☐ Avlu		
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☒ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan		
Çok Amaçlı Mekân	☐ Oda ☐ Sofa		
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri			
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik		
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal		

Tablo 10: Fındıklı Aydınolu Evi ‘Serender’ Mekânı

98

Erzurum, İspir, ‘Tandirevi’: Erzurum ilinin İspir ilçesinde bulunan İspir evleri, Türk evi için önem teşkil eden örnekleri barındırmaktadır. Bunlardan biri olan Hanağası konutu, Türk mesken mimarisini yansıtan plan tipolojisi ve mekânsal organizasyonlara sahiptir. Tandirevi mekânı; evin girişinde bulunan, sirkülasyonun yoğun olduğu bir mekândır. Mutfak işlevi gören bu mekân; oldukça özelleştirilmiştir. Tandirevinde bulunan; terek, kurun, tandırbaşı adı verilen önemli elemanlar bulunmaktadır. Kırılma adı verilen çatı örtüsü ile Erzurum’un kış mevsimi koşullarında tandirevinin sıcaklığı, yaz aylarında ise kalın duvarlarından dolayı serinliği nedeni ile en fazla vakit geçirilen yaşama mekânları arasında yer almaktadır (Gök ve Kayserili, 2013). Bu kadar özelleştirilerek fonksiyonel biçimde kullanılabilmesi hem iklimsel koşulların mekâna yansımaları hem de sosyal gereksinimlerin tandirevi mekânı ile karşılanabiliyor olmasından kaynaklıdır (Tablo 11). Tandirevi Türkiye’de farklı bölgelerde benzer işlevlerle bulunmakta fakat her yörenin şartlarına göre kendine özgü şekillenerek sözlü olarak aynı veya farklı kelimelerle ifade edilmektedir.

Hanağası Evi	“Tandirevi” Mekânı
<p>Erzurum, İspir</p> <p>(Gök ve Kayserili, 2013: 207)</p>	<p>(Gök ve Kayserili, 2013: 187)</p>
Mekânsal Birim Parametreleri	
Nötr Mekân	☐ Avlu
Özelleşmiş Mekân	☒ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan
Çok Amaçlı Mekân	☐ Oda ☐ Sofa
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri	
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☐ Estetik ☐ Davranışsal ☒ Toplumsal

Tablo 11: İspir Hanağası Evi ‘Tandirevi’ Mekânı

Diyarbakır, ‘Serdap’: Geçmiş yüzlerce yıl öncesine dayanan Diyarbakır’ın geleneksel evlerinin yapım tasarımında en belirleyici etkenlerden biri iklimsel sınırlamalar, kültür ve coğrafik koşullara karşı geliştirilen mimari tasarım çözümleri olmuş ve bunlar yerel mimari kimliğin oluşumunu beraberinde getirmiştir (Payaslı Oğuz ve Halifeoğlu, 2017). Diyarbakır evlerinin karakteristik bir özelliği de serdaplardır. Sıcak iklimin bir sonucu olarak serin ortamlara ihtiyaç duyulan konutlarda bodrum kat veya avlunun bir kat aşağısında yer alan serdaplar eyvan ve avlular yetersiz kalınca buna önlem olarak bir nevi sığınak olarak kullanılmaktadır (Baran ve Yılmaz, 2010; Dalkılıç ve Bekleyen, 2011). Yön olarak genellikle kuzeye bakan serdaplarda fiskiyeli havuz vazgeçilmez bir öge olup; havuzdaki suyun verdiği serinlik ve görsel zenginlik dinlenmeye en uygun ortamı sağlamaktadır (Kürkçüoğlu, 2009). Diyarbakır’da serdap örneği bulunan konutlardan biri de Cahit Sıtkı Tarancı Konutu’dur (Tablo 12).

Cahit Sıtkı Tarancı Evi	“Serdap” Mekânı
Plan Şemasında Serdap’ın Yeri	Serdap’ın Fotoğrafi
 <p>(Dalkılıç ve Bekleyen, 2011)</p>	 <p>(Kürkçüoğlu, 2009)</p>
Mekânsal Birim Parametreleri	
Nötr Mekân	☐ Avlu
Özelleşmiş Mekân	☐ Mutfak ☐ Depo ☐ Tuvalet ☐ Hamam ☐ Dükkan
Çok Amaçlı Mekân	☒ Oda ☐ Sofa
Kullanıcı Gereksinme Parametreleri	
Fiziksel Gereks.	☒ Mekânsal ☐ Sağlık ☒ Fiziksel Çevre Ş. ☐ Güvenlik
Psikososyal Gereks.	☐ Mahremiyet ☒ Estetik ☐ Davranışsal ☐ Toplumsal

Sonuç

Geleneksel konutların biçimlenişi farklı bölgelerin toplumsal, kültürel, coğrafi yapılarına göre değişim göstermektedir. Bu farklılığın en büyük belirleyicisi toplulukların yaşadıkları çevre ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan kullanıcı gereksinimleridir. Konut kullanıcılarının bölgenin doğal ve kültürel özelliklerinin etkisiyle şekillenen gereksinimler ile birlikte ek mekânlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu mekânlardan avlu, haremlik-selamlık, tandır evi gibi bazılarının birçok bölgede bulunmakla birlikte bölgeden bölgeye biçimlenişinin farklılık gösterdiği görülürken, serender, toyhane veya haney altı gibi mekânların ise belirli bir bölgedeki gereksinimlere yönelik olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu çeşitlilik ve farklılaşma kimi zaman fiziksel ihtiyaçlar kimi zaman ise psiko-sosyal koşulların yarattığı ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır.

Çalışma kapsamında güçlü bir kültürel birikime sahip Türkiye'nin farklı coğrafyalarında yer alan geleneksel konutlar kullanıcı gereksinmelerine bağlı olarak kurgulanan bölgeden bölgeye değişiklik gösteren ve bölge özelinde özgünleşen, bazen de birçok bölgedeki uygulamalarda görülüp, fiziksel niteliği ve ismi değişen konut bölümlerini incelenmiştir. Bunun sonucunda bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında; kültür-mekân etkileşimini görmek mümkündür. Türkiye'nin çeşitli coğrafyalarından seçilen konutlarda mekânsal okumalar doğrultusunda ortaya çıkan tespitler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Konutlarda yörenin iklimsel özelliklerine göre şekillenmiş farklı mekânsal gereksinmelerin oluştuğu görülmüştür. Bu sebeplerdir ki iklim koşulları daha sıcak geçen bölgelerdeki konutlarda serin mekânlara gereksinim duyularak ona yönelik mekânsal düzenlemeler yapılırken iklimi daha soğuk olan bölgedeki konutlarda daha sıcak mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda alınan ek önlemlerle, fiziksel çevre koşullarından korunma veya faydalanma stratejileri geliştirilmiş ve konutların çevre ile daha uyumlu hâle getirilmeye çalışıldığı görülmüştür.

- Bölgenin iklimsel koşullarının bir diğer etkisi de bölgede yetişen ürün çeşitliliği üzerindedir. Bu çeşitlilik, ürünlerin yapım-üretim faaliyetleri için duyulan mekânsal ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Örneğin, Sivrihisar bölgesinde yoğun olarak üretilen üzüm, bölgedeki konutlarda üzümün işlenebilmesi için 'şarapana' mekânının ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- Çevresel koşullar ile birlikte değerlendirildiğinde mekânların genelinde mekânsal kullanım esnekliği ve mekânların birbiriyle doğrudan bağlantısını sağlayan diğer mekânlar ön plana çıkar. Bu nedenle neredeyse her konutta temel konut içi dolaşım alanları, koridorlar yerine diğer yaşamsal işlevleri de karşılayan avlu ve sofa olarak ortaya çıkar.
- Farklı bölgelerde yer alan konutlarda bazı mekânların aynı işlevleri karşılamalarına rağmen her yörenin mimarisinin fiziksel ve kültürel şartlara bağlı olarak kendine özgü şekillendiği ve bu yapıların yerel ağzla aynı veya farklı kelimelerle ifade edildiği görülmüştür.
- Birçok bölgede varlığına rastlanan haremlik-selamlık, mahremiyetin etkisi ile ortaya çıkan ve bölgelere göre fiziksel karakteri değişen bir mekândır. Urfa özelinde ele alındığında; bölgede yaşanan yoğun mahremiyet ve iklimsel koşulların mekân özelliklerini değiştirdiği görülmektedir. Bir diğer örnek ise tandirevi mekânıdır. Türkiye'nin bazı coğrafyalarında rastlanan tandirevi, Erzurum evleri ölçeğinde ele alındığında çatı örtüsü ve iklimsel özellikler ile o yöreye özgü karakteristik bir mekân hâlini almıştır.
- Bazı mekânlar ise bölgelerdeki toplumsal yapıya göre bölge özelinde ortaya çıkar. Toyhane mekânı ise gereksinmeden dolayı ortaya çıkan ve yalnızca o bölgeye has olan bir mekân olarak karakteristik bir özellik göstermektedir. Bir diğer örnek olarak yerden ev mekânı verilebilir. İşlevsel özellikleri nedeni ile birçok bölgede kendini gösteren yerden ev, Isparta-İslamköy evlerine özgü olarak konut içerisinde konumlanmakta ve psiko-sosyal ihtiyaçlarla biçimlenmektedir.

Sonuç olarak; geleneksel konutlarda kullanıcı gereksinimleri kültürel etkenler ve çevresel koşullar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Kültürel mirasın sürekliliği için yeni tasarımlarda bu ilişkinin bilinmesi kullanıcı konforu açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Ek olarak kullanıcı gereksinimleri sürekli dönüşen bir kavramdır. Bugünün gereksinimleri ile yüzyıl öncesinin hatta 10 yıl öncesinin gereksinimleri farklılaşır. Bu bağlamda bulunulan döneme bağlı gereksinimlerin dikkate alınması tasarımda en önemli etkenlerden biri olarak ortaya çıkar. Her yapı bulunduğu bölge şartları doğrultusunda farklı gereksinimleri beraberinde getireceğinden, tasarıma başlamadan önce yapının türü ve bölgenin koşulları ile birlikte ele alınarak çözümler üretilmelidir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, Z. (1988). **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akkoyunlu, Z. (1989). **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alga, R. (2005). **Yaşam Döngüsüne Bağlı Olarak Konut Tasarımını Etkileyen Faktörler**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Almhafdy, A., Ibrahim, N., Ahmad, S. S., ve Yahya, J. (2013). "Courtyard Design Variants And Microclimate Performance". **Procedia-Social And Behavioral Sciences, Elsevier**, 101, s. 170-180.
- Altman, I. ve Chemers, M.M. (1980). *Culture and Environment*. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Aras, R., Yıldırım, K. ve Utar, M. (2003). "Sosyo-Kültürel Değişimin Geleneksel Urfa Evlerinde Mekân Organizasyonuna Etkisi". **G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi**, 16 (4).
- Arboleda, G. (2006). <http://www.ethnoarchitecture.org/web/articles/article/449> (Erişim Tarihi: 26.01.2017).
- Arcan, E. ve Evcı, F. (1987). **Mimari Tasarım Yaklaşım 1: Bina Bilgisi** Çalışmaları. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Arseven, C. E. (1984). **Türk Sanatı**. İstanbul: 104.
- Asatekin, G. S. (1994). "Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile-Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü". **Kent, Planlama Politika, Sanat Tarih Okyay Anısına Yazılar**, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Atasoy, A. (1973). **Değişen İhtiyaçlar Karşısında Konut Tasarımının Mevcut Konutların Değerlendirilmesi Yolu İle Geliştirilmesi**. İstanbul İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.
- Ateş, M., (1988). **Toplu Konutlarda Esneklik Amaçlı Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baran, M ve Yılmaz, A. (2010). "Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Avlu ve Su Ögesi". **Diyarbakır'da Doğal Hayat, Su, İklim, Enerji ve Maden**, Cilt III, s. 190-198.
- Bayazıt, N. (1982). **Planlamaya ve Tasarlamaya Katılma**. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.
- Bayazıt, N. (2016). "Safranbolu Evlerinin Plan Tipolojisi ve Kullanıcı İhtiyaçları Hiyerarşisi". **Tasarım+Kuram**, 10(17):1-1.
- Bektaş, C. (1996). **Türk Evi**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bölükbaşı Ertürk, E. (2004). **Osmanlı Döneminde Safranbolu Su Mimarisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bölükbaşı Ertürk, E. (2010). "Safranbolu'da Su Mimarisi: Havuzlu Oda/Sofa-Havuzlu Selamlık Köşkü". **Erdem**, 56, s. 27-58.
- Buğday, H. A. (1991). **Endüstrileşmiş Toplu Konutta Farklı Kullanıcı Gereksinmelerini Karşılıklı Çözümler Doğrultusunda Bir Mimari Tasarım Araştırması**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Canbulat, İ. (2011). Safranbolu'nun Havuzlu Konakları. Erişim adresi: <https://gulevisafiranbolu.wordpress.com/2011/11/15/safranbolunun-havuzlu-konaklari/> (Erişim tarihi: 03.04.2021)
- Çelimli, M. A. (2016). **Divriği Kent Dokusundaki Geleneksel Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Örnek Sokak Sağlıklaştırması Üzerine Bir Değerlendirme**. Kayseri: Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dalkılıç, N. ve Bekleyen, A. (2011). "Geçmişin Günümüze Yansıyan Fiziksel İzleri: Geleneksel Diyarbakır Evleri". **Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi**, s. 417-462.
- Dönmez, Y. Özyavuz, M. Gökyer, E. (2015). "Safranbolu Kentinin Konut ve Site Alanlarının Yeşil Alan Durumlarının Saptanması". **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, 5(11), s. 1-12.
- Eldem, S. H. (1986). **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1972). **Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropojik [Etnolojik] İncelemeler**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 29.
- Erkman, U. (1982). **Mimari İçin Bir Veri Üretim Yöntemi Olarak Çevre Analizi**. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Ersoy, Z. (2010). "Mimari Tasarımda Kullanıcı Odaklı Süreçler". **Mimarlık**, 351, s. 68-72.
- Faiz Büyükkam, S. ve Zorlu, T. (2018). "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mahremiyet". **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication**, 8(2), s. 422-436.
- Gedik, K. (2019). **Revealing The Values Attributed By The Inhabitants In Historic Urban Landscapes: The Case Of Sivrihisar**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gök, Y. ve Kayserili, A. (2013). "Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi". **Eastern Geographical Review**, 18(30).
- Gül, B. (1993). **Kullanıcı Çevre Uyum Probleminin Tasarım Süresinde Çözümlemesi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Güler, K. (2013). Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisinden Bir Örnek: Rize-Fındıklı Aydınoglu Evi. **VIII. Uluslararası Sinan Sempozyumu**, 25-26.

- Günel, B. (2006). **İnsan-Mekân İletişim Modeli Bağlamında Konutta Psiko-Sosyal Kalitenin İrdelenmesi**. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürel, S. (2010). **Geleneksel Konutların Biçimlenmesinde İklim Ögesinin Etkinliği: Safranbolu Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Güremen, L. (2016). "Konut ve Yerleşim Alanı Kullanıcı Algısının Memnuniyet ve Tercih Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırmada Amasya Örneği". **Technological Applied Sciences**, 11(2), s. 24-64.
- Halaç, H. H. (2019). "Türk Konutunda Mahremiyet İçin Düzenlemeler". **The Journal of Social Sciences**, 38(38), s. 50-72.
- Hatipoğlu, E. (2015). **Geleneksel Beypazarı Evlerinin Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kahya, Y., ve Güler, K. (2015). "Fındıklı Aydınoğlu Evi ve Yöresel Yapı Terminolojisi". **Ukhad**, 1.
- Karaçizmeli, M. (2011). **Urfa İli Geleneksel Konut Yapılarının Malzeme ve Plan Tipi Farklılıklarının İklimsel Performans Açısından Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karasözen Seklice, R. (1993). **Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı.
- Koç, S. (2019). **Geleneksel Konutların İç Mekân Kurgusunu Yerel Kimlik Unsurları İle Okumak: İslamköy Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Korur, S. Sayın, S. Oğuzalp, E. ve Korkmaz, S. (2006). "Konutlarda Kullanıcı Gereksinimlerine Bağlı Olarak Yapılan Cephe Müdahalelerinin Fiziksel Çevre Kalitesine Etkisi". **Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi**, 21(3), s. 177-190.
- Konak, D. (2016). Diyarbakır Sur İçindeki Ev Yapısı, Cahit Sıtkı Tarancı Evi. **Cultural Landscape Rebulding After Decay International Conference**, 17-18 December, İstanbul.
- Kuban, D. (1982). **Türk Evi Geleneği Üzerine Gözlemler, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (2002). **Mimarlık Kavramları: Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş**. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kutlu, İ. ve Soyluk, A. (2021). "Artuklu Dönemi Mimarisinin Anadolu Cami Tipolojisindeki Etkilerinin İncelenmesi". **Social Science Development Journal**, 6(24), s. 22-43.
- Kürkçüoğlu, A. C. (2009). "Serdab". **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 36, s. 550-551.
- Lawrence, J.R. (1987). **Housing, Dwellings and Homes, Design Theory Research and Practise**. Chichester: John Wiley and Sons.
- Moslow, A. H. (1964). **The theory of the hierarchy of needs, in The Problems of Personality and Motivation in American Psychology**. Eds. Reykowski, J., Pwn, Warsaw, Poland, pp. 105-136.
- Muşkara, Ü. (2017). "Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük". **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 37, s. 437-448.
- Özyalvaç, P. Ş. (2015). İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18.Yüzyıl). Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özyılmaz, H. (2001). **Diyarbakır'daki Yeni Yerleşim Bölgelerinde Kullanıcı Gereksinimlerinin Konut ve Çevre Açısından İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Payaslı Oğuz, G, Halifeoğlu, F. (2017). "Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Yapım Tekniği ve Malzemede Koruma Sorunları". **Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi**, 8(2), s. 345-358.
- Rapoport, A. (1980). "Cross- Cultural Aspects of Environmental Design". I. Altman, A. Rapoport, J. F. Wohlwill (Der). **Human Behaviour and Environment: Environment and Culture**, Vol. 4, New York: Plenum Press.
- URL 1 'Yöresel Mimari Özelliklere Uygun Tip Konut Projesi Şanlıurfa Evleri' https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/icerikler/sanl-urfa_yoresel-20191127140851.pdf
- URL2 'Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi' https://www.sanliurfa.bel.tr/files/1/bsb_sonra/il_kultur_mudurlugu/14_sanliurfa_kultur_ve_turizm_rehberi.pdf
- Uslu, G. (2003). **The Restoration Project of Zaimoğlu Konağı in Sivrihisar**. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzunoğlu, K. ve Özer, H. (2014). "Toplu Konutların Ön Tasarım Aşamasında Değerlendirilmesi". **Megaron**, 9(3), s. 167-189.
- Sayan Y. (2003). "Sivrihisar Evlerinden İki Örnek". **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**.
- Yürekli, H. ve Yürekli, F. (2007). **Türk Evi: Gözlemler ve Yorumlar**. İstanbul: YEM Yayınları.

Kitap Tanıtımı | Book Reviews

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 106-111.

**İbrahim Özcoşar, Merkezileşme Sürecinde
Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)**
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)

Yüksek Lisans Öğrencisi Menci EYE

İbrahim Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)*- (Mardin, Şarkiyat Enstitüsü Yayınları, 2009, 220 sayfa).

Mardin ve yöresi, 16. yüzyılda bir sancak durumunda Osmanlı Devleti'ne katılmış, Diyarbakir Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. Burada, merkezi hâkimiyetin yerel güçler ve bağlandığı eyaletler arasında gidip gelmesi 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. 16, 17 ve 18. yüzyıllar, Mardin'in idari merkez hâkimiyeti; yerel güçlerin ve devletin atadığı valiler ile eşraf, ayan ve voyvodalar arasında sık sık yer değiştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemlerde Mardin, sürekli bir çatışma alanı halindedir. Tanzimat dönemine baktığımızda ise Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçiliği modern anlamda artıracak bir takım düzenlemeler yaptığını görmekteyiz. İdari statü yapılanmasındaki bu değişiklikler neticesinde, mücadelelerin 19. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim yaşanan gelişmeler, Mardin'i her açıdan olduğu gibi idari açıdan da etkilemiştir. Mardin'in 19. yüzyıldaki idari sürecinin bu açıdan panoramasını okuyucuya sunan İbrahim Özcoşar'ın kaleme aldığı "*Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)*" adlı tanıtım ve tenkidi yapılan bu çalışma; sunuş, kısaltmalar, önsöz, içindekiler, giriş, sonuç, ekler, kaynakça, indeks ile birlikte üç ana bölümden oluşmaktadır.

Yazar, eserin önsözünde; imparatorluğun doğusunda yer alan Mardin'de, devletin uygulamaya çalıştığı modernleşme/merkezileşme faaliyetlerinin taşra üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmelere idari açıdan yaklaşarak, bir yüzyılın modernleşme/merkezileşme açısından değerlendirmesini bizlere sunmaktadır. Yazar, taşrada modernleşme/merkezileşme bağlamında genel bir değerlendirmenin yapılmamış olduğu ve bu anlamda çalışmanın temel noktasını sadece merkezi yönetimin idari alanda uyguladığı modernleşme/merkezileşme odaklı olduğunu özellikle vurgulamıştır. Buna bağlı olarak eserde bahsedilen bilgilerin kente dair her şey olarak algılanmamasının da altını çizmiştir (s.7-8).

Eserin giriş bölümünde yazar; Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da bir uç beyliği olarak ortaya çıkması, imparatorluğa yükselmesi ve yıkılış sürecine kadar kendi iç yapılanmasında karşılaştığı en önemli sorunlardan birinin merkezileşme sorunu olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde, Moğol baskısından kaçan merkezkaç unsurların Osmanlı Devleti'ne sığınarak destek almalarından bahsederek, Osmanlı Devleti'nin devletleşme yolunda önemli adımlar atmış olduğunu vurgulamaktadır (s.3). Orhan Bey, I. Murad, II. Mehmed ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde merkezi otoritenin güçlendirilmesine yönelik yapılan faaliyetler söz konusudur (s.4-6). Celali isyanlarının mutlak merkezîyetçi anlayış üzerindeki etkisini ele almıştır. Modernleşme/merkezileşme kavramlarını açıklayarak, Osmanlı Devleti'nin modernleşme durumunu da eski güce ulaşma arayışı olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi ile Avrupa modernleşmesini karşılaştırarak, aradaki farkı ortaya koymuş (s.10-12), Osmanlı Devleti'nin genel çerçevede, modernleşme öncesi merkezileşme politikası ve bunun taşraya yansımalarından bahsetmiştir (s.14).

Birinci bölümde yazarın, 19. yüzyılın ilk yarısında Tanzimat Dönemi öncesi Mardin'in merkez idaresine atanan voyvodaların atanma durumları ve yönetimdeki etkileri üzerinde durarak modernleşme/merkezileşme çabaları ve verilen tepkileri ele aldığını görmekteyiz. Mardin'deki yerel güçlerin sürekli bir çatışma halinde olduğunu, bunun merkezi yönetime olumsuz etkilerini ortaya koymuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda meydana gelen ekonomik krizlerden doğan göçler, isyanlar ve eşkıyalık hareketleri bütün ülkeyi sarstığı gibi Mardin'in merkezi idaresini de olumsuz bir şekilde etkilemiş olduğunu görmekteyiz. Bu durumların ise Mardin'de aşiret çatışmalarına dönüştüğünü

Makale Gönderilme Tarihi: 31/03/2021, Kabul Tarihi: 11/04/2021.

ve güç dengelerinin idari merkez, yerel güçler ve eyaletler arasında büyük sorunlara neden olduğunu ve 18. yüzyılın sonuna kadar da devam ettiğini belirtmiştir (s.19-22). Bu dönemde yine Mardin hâkimiyeti için çatışmalara ilk kez dâhil olan ve gücünü kentten dışından almayıp merkezi idareden alan *eşraf* kesiminin ortaya çıktığını vurgulamıştır (s.28). Bölgedeki aşiret çatışmalarının kente adeta nefes aldırmadığını, yönetimin sürekli değiştiğini ve kimlerin atandığını detaylı bir şekilde okuyucuya aktarmaktadır. Mardin'deki aşiret çatışmalarının yanında bölge dışında bulunan ve Arap aşiretleri olarak isimlendirilen *Aneze, Şammar ve Tay* gibi aşiretlerin de yoğun baskılarının merkezi yönetimi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir (s.36). 19. yüzyılda Mardin'de yaşanan olaylar sebebiyle bağlandığı farklı eyaletlerin (Diyarbakir, Musul, Bağdat) idari merkez üzerinde meydana getirdiği olumlu/olumsuz yönlerini ayrıntılı bir şekilde nakletmiştir (s.42-46).

Tanzimat Dönemi öncesi Mardin'de yaşanan gelişmeler ele alınırken imparatorlukta da yaşananların etkilerine kısaca değindiğini görmekteyiz. Yazar, Osmanlı Devleti'nin artık Avrupa Devletleri'ne karşı güçsüzlüğünü kabul ettiğinin altını çizmiştir. Bununla beraber özellikle III. Selim döneminde modernleşme/merkezileşmeye bağlı yapılan reformların beklenilenin tersi gelişmelere sebep olduğunu izah etmektedir. II. Mahmud döneminde yapılan reformların imparatorluğun hepsini kapsamadığını da dile getirmektedir. Genel anlamda yapılan reform hareketlerinin başarı getirememesinin nedenlerinden bir diğeri de imparatorluğun kendi içerisinde yaşadığı isyanların Avrupa Devletleri'ne yansmasıyla uluslararası sorun haline gelmeleri ve devleti oldukça zor durumda bırakmalarını izah etmiştir. Bunlardan en önemlileri: *Tepedelenli Ali Paşa ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İsyanları*'dır (s.47-53).

Yazar, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonraki durumu ise Osmanlı Devleti'ndeki merkezi hükümetin gücünü arttırmak, ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde merkezi denetim kurmak, taşradaki yerel güçlerin iktidarlarını zayıflatmak olarak tanımlamıştır. Mardin'in, Tanzimat reformlarının kapsamına 1848 yılında alınmış olduğunu belirterek, bölgedeki çatışmaların önüne tam anlamıyla geçilemediği noktasına dikkat çekmiştir. Bölgede yer alan Kürt emirliklerinin ve özellikle Bedirhan Bey İsyanı'nın Mardin'e etkisini ve ortaya çıkan problemleri irdeleyerek ortaya koymuştur. Bunun yanında gayrimüslim cemaatlerin ve Nasturilerin bölgedeki yerel güç unsurları ve merkezi idareyle ilişkilerinin yönetim üzerindeki etkilerini açıklığa kavuşturmuştur (s.54-76).

İkinci bölümde yazar, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Diyarbakir Eyaleti, Van, Muş ve Hakkari Sancakları ile Cizre, Botan ve Mardin *Kazaları* birleştirilip yeni bir eyalet ve yeni bir idari yapı kurulduğunu ve bu sayede merkezi hâkimiyetin sağlanmaya çalışıldığını söylemektedir (s.80). Yeni kurulmuş olan eyalete atanan valilerin isimleri ve atandıkları tarihler belirtilerek eserde gösterilmiştir. Kürt emirliklerinin ortadan kalkması ile birlikte bölgedeki yerel güç unsurlarının başıboş kaldıkları ve ortaya çıkan sorunları ele almıştır. Buna bağlı olarak bu dönemi *aşiretler zamanı* diye tanımlamaktadır. Ortaya çıkan bu durumun Mardin'in idari yapı üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir. Yazar, bu dönemde artık gayrimüslim cemaatlerin tarafsız kalmadıklarını ve kentten yeni idari yapısına olumlu veya olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Tanzimat'ın ilan edilmiş olmasına rağmen bölgede tam anlamıyla reformların sağlanmadığını bölgedeki hareketliliklerden rahatlıkla anlaşıldığını söylemektedir (s.83). Tanzimat ile birlikte bölgedeki çatışmaları durdurabilmek, modernleşme/merkezileşme adına uygulanması planlanan yenilikleri gerçekleştirebilmek için idari sahada yeni idarecilerin görevlendirilmiş olduğu, çalışmada detaylı bir şekilde verilmiştir. Bunlar kaymakamlar, naibler, müftüler vb. sayılabilir (s.84-89). Mardin'de önemli bir rol oynayan yerel güç unsurların (*Eşraf, aşiretler, gayrimüslim cemaatler*) bölgenin merkezi yönetim üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır (s.98-132).

Üçüncü bölümde yazar, Mardin'de değişen idari yapının ve Tanzimat Dönemi sonrası başlayan meclisli yönetim döneminin Mardin ölçeğindeki uygulamalarını değerlendirmiştir. Bölgedeki yerel güçlerin çatışmaları sebebiyle belli bir kurala bağlı olarak yönetime dâhil edildiklerini, bu durumun merkezi idareye etkilerini irdelemiştir (s.135). İdari ve adli yerel meclislerin kurulduğu, bu meclislere seçilmiş olan geçici ve daimi üyelerin isimlerini, hangi göreve getirildiklerini, seçildikleri yılları ile birlikte tablolar halinde incelemiştir (s.140-149). Meclisli yönetimin yaptığı ilk faaliyetlerden biri de *iltizam usulünü* kaldırmaktır. Bu uygulama ile *Muhassıllık Meclisleri*'nin kurulduğu, bu meclislerin kaldırılmasından sonra ise *Memleket Meclisleri* adında meclislerin oluşturulduğunu belirtmektedir (s.135). Yazar, bu meclislerin, bölgenin merkezi yönetiminde mahkeme görevini gördüklerini ve yaptıkları icraatlara değinmiştir. Bunları takip eden *Eyalet Meclisleri* ve *Küçük Meclislerin* de kurulmuş olduğunu eserde kayıt altına almıştır. 1864-1871 Vilayet Nizamnameleri'nin çıkması ile *Vilayet İdare Meclisleri* açılmış olduğundan bahsederek, görevlerini ayrıntılı bir şekilde okuyucunun istifadesine sunmuştur (s.136). Bölgedeki yerel güçler ile yerel meclisler arasında çıkan çatışmalardan doğan problemleri de ortaya koyduğunu görmekteyiz. (s.134-190).

II. Abdülhamid'in parlamentoyu süresiz tatil edip, anayasayı da askıya almasıyla yeni bir dönem başlamıştı. Özcoşar, bu dönemde yeni idari yapıda değişen güç dengelerini değerlendirerek, II. Abdülhamid'in modernleşme/merkezileşme kapsamlı yaptığı faaliyetleri detaylı çalışma sonucunda ortaya çıkarmıştır. Abdülhamid'in yaptığı faaliyetlerden, Balkanlarda Arnavut Milleti için *Saray Muhafız Alayı*'nı, Doğu Bölgesi'nde Arap aşiretleri için *Aşiret Mekteplerini* ve Kürt milleti için de *Hamidiye Alaylarını* kurduğunu görmekteyiz. Bunları merkeze bağlayıp devletin tamamını korumaya çalışmış olduğu bilgisi üzerinde durmuştur (s.154-155). Yazar, Hamidiye Alaylarının ne olduğunu, aşiretler ile ilişkisini açıklayarak aynı zamanda bu alaylara katılan aşiret isimlerini ve katılan kişi sayılarını da tablo halinde sunmuştur (s.158-170). Yazar, son olarak II. Abdülhamid döneminde Ermeni olaylarını inceleyerek bu olayların uluslararası bir sorun haline geldiğinden bahsederek, sonuç kısmı ile birlikte eseri sonlandırmıştır (s.1173-180).

Eserin ekler kısmında yazar (s.191-200.), 7 belgeyi tarih ve numaraları ile birlikte vermiştir. Bunun yanında eklerden hemen sonraki kısım (s.201-220.), kaynakça ve indeks kısımları yerini almıştır. İndeks kısmında yer alan isimler alfabetik bir sıra halinde verilerek, eser içerisinde rahatlıkla ulaşılmaktadır.

Yazar eserde birçok arşiv belgesi kullanmıştır. Özellikle Mardin'e ait 13 adet şer'îye sicil defterini incelemiş ve salnamelere yoğun bir şekilde yer vermiştir. Bunun dışında eserin içeriğine uygun çok sayıda kitap, tez ve makale gibi bibliyografik eserlere de yer vermiştir. Eser, kaynak bakımından oldukça zengindir. Gerek bölüm başında gerekse bölümlerin sonunda, Mardin'in 19. yüzyıldaki genel görünümünü anlatan (Aşiret reisleri, o dönemdeki zabtiyeler, papaz, Hamidiye Alayları ve aşiret mensuplarına ait görseller) tasvirlerin olması, kaynağın yoğun bir çalışma ile ortaya çıktığını göstermektedir. Eserde vurgulanan kavramlar şunlardır: *Modernleşme ve Merkezileşme Sorunu*, *Modern ve Modernleşme Kavramları*, *Modern Devlet*, *Tanzimat Fermanı*, *Yerel Güç Unsurları*, *İdari Yapı*, *Voyvoda*, *Eyalet*, *Modern Yönetim*, *Nasturilik*, *Misyonerlik*, *Yerel Meclisler*, *Aşiretler*, *Gayrimüslim Cemaatler*, *İslahat Fermanı*, *Vilayet Nizamnameleri*, *Patrikhane Nizamnameleri*, *Meclisli Yönetim*, *Memleket Meclisleri*, *Nizamiye Mahkemeleri*, *İslam Birliği (Panislamizm)*, *Hamidiye Alayları*, *Aşiret Mektepleri*, *Ermeni Sorunu*, *Eşraf vb...*

Sonuç itibarıyla, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri merkezileşme problemi olmuştur. Devletin doğusunda modernleşmeye yönelik yapılan faaliyetler ilk olarak merkezileşmeyi kapsamaktadır. Osmanlı, hoşgörü politikası ve adaletli yapısıyla isim yapmışken, merkezileşmeye de ilk olarak Orhan Bey döneminde adalet ve yargı organlarından başlayarak bu süreci uygulamaya çalışmıştır. Bu durumda devletin merkezi otorite gücü, merkezileşmenin taşraya yansıtılmış olduğu etki ile ölçülebilirdi. Her ne kadar taşrada devletin merkezi gücü hâkim olmuş gibi görünse de, uygulamada taşranın kendi gerçeği hâkim olmuştur. Osmanlı Devleti modernleşme/merkezileşme uygulamasını elbette ki eski gücüne tekrar kavuşmak için gerçekleştirmek istemekteydi. Bu durum genel olarak yazarın da ifade ettiği gibi eski güce ulaşma arayışı olarak ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti, hem kendi içerisinde hem de Mardin'de merkezileşme sisteminin amaçlarını tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Bunun sebebi de, bölgede farklı güçlerin kendi hâkimiyetlerini kurmak için sürekli mücadele içinde olması, devletin alt yapısının bu duruma uygun olmaması ve yapılması düşünülen modernleşme reformlarının teoriden uygulamaya geçilememiş olmasındandır. Mardin'deki yerel güç unsurları, hiçbir zaman devlete karşı bir çatışma içerisinde olmamışlardır. Kimi zaman birbirlerinin, kimi zaman devletin yanında ve kimi zaman da birbirleriyle çatışma halindeydiler. Tanzimat'ın ilanı ve sonraki süreçte, Mardin'deki yerel güç unsurlarının etkileri tam anlamıyla ortadan kaldırılamasa da, bir nebze azaltılmıştır. Tanzimat'ın uygulanması için önündeki engeller kaldırılarak ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. Bölgede merkezileşmenin etkin hale gelmesini istemeyen ve kendilerine bir engel olarak gören Kürt emirliklerinin ortadan kaldırıldığını görmekteyiz. Devlet, bölge asayişini kendi başına sağlayamayacağı için her dönemde yerel güçlere de resmi bir görev ve yetki vermek zorunda kalmıştır. Bu yerel güç unsurlarından bazıları, eşraf, aşiretler, gayrimüslim cemaatler vb. sayılabilir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile beraber bölgedeki yerel güç unsurlarının yönetim üzerindeki güçleri biraz daha hafiflemiştir.

Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın uygulanması ile birlikte yaşanan çatışmalardan kurtulmak ve en önemlisi taşradaki güçlerin etkilerini kırmak adına *vilayet kanunnamelerini* uygulayarak meclisli yönetime adım atmıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar yerel güç unsurlarını bu dönemde resmen yönetime katmış olsa da, çatışmaları yine tam anlamıyla durduramamıştır. Devlet, özellikle II. Abdülhamid döneminde yerel güç unsurlarını sadece bölgesel dengeler için değil uluslararası dengeler için de düşünmüştür. Bunun için de *Hamidiye Alayları* kurulmuştur. Mardin'deki birçok yerel unsurun birbiriyle çatışmasının; ideolojik, etnik köken veya dini bir sebep sonucu değil, kişisel hırs, cemaatler arası kırılmalardan doğan sosyal, ekonomik sebepler ve değişen güç dengelerinden meydana gelen çatışmalar olduğu söylenebilir. Rekabetlerde, bir Müslüman gerektiği zaman bir gayrimüslime yardım edip destek vermiştir veya bu durumun tam tersi de olabilmektedir. Nitekim, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Mardin'de uygulamaya çalıştığı modernleşme/merkezileşme politikasının etkisi olmuştur. Ancak tam anlamıyla istenilen neticeye ulaşamamıştır. Bu durum ise devletin merkezi bir sisteminin olmayışının yanında, kendi içerisindeki yerel güç unsurlarıyla da devamlı çatışma halinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Şarkiyat Enstitüsü Yayınları tarafından neşredilen "*Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti MARDİN (1800-1900)*" adlı bu eser, Şarkiyat Enstitüsü hazırlık faaliyetlerinin ilk yayını olması açısından önem arz etmektedir. Eserde, olumlu yönlerin çok fazla olmasının yanı sıra ufak da olsa izah edilmesi gereken ve esere gölge düşürmeyecek iki olumsuz hususu da, dile getirmek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi, eserin akademik ve bilimsel bir çalışma olması nedeniyle arşiv kaynaklarının

yoğun bir şekilde kullanılmış olmasından kaynaklanmış olacak ki eser ağır bir dile sahiptir. İkinci husus ise buna bağlı olarak eserin her kesime hitap etmemiş olmasıdır. Eserden yararlanmak veya okumak isteyen araştırmacıların, eserin ele almış olduğu dönem hakkında az da olsa bilgiye sahip olmaları, eseri daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

Bu bağlamda, Özcoşar'ın titiz bir çalışmasının mahsulü olarak okuyucularıyla buluşturduğu bu çalışması tarih meraklılarına örnek teşkil edecek boyuttadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılının merkezileşme çabaları ve o dönemde Mardin'in idari yönetim durumunu merak eden araştırmacılara ışık tutacak mahiyettedir.

Menci EYE,
Ordu Üniversitesi, Tarih Anabilimdalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
menciii476@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9045-0096.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(1), s. 113-122.

Mardin Artuklu Üniversitesi
Perspektifinden Spor Faaliyetlerine Bakış
(Derleme Makalesi / Review Article)

Doç. Dr. Canan Gülbin ESKİYECEK

Mardin Artuklu Üniversitesi Perspektifinden Spor Faaliyetlerine Bakış

Canan Gülbin ESKİYECEK¹

Özet

Üniversitelerde öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen sportif faaliyetler ile ilgili yürütülen programlar, gerek üniversite içi gerekse üniversiteler arası müsabakalarda bir yandan mücadele ruhunu ortaya koymakta diğer yandan toplumsallaşmanın önemli bir aracı olarak görülmektedir. Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ) perspektifinden spor faaliyetlerinin ve spora katılımların incelenmesi amacıyla yapılan bu derleme çalışması, MAÜ Sağlık, Kültür ve Spor (SKS) Daire Başkanlığı'nca 2017, 2018 ve 2019 sezonlarına ait MAÜ Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı arşivlerinde yer alan faaliyet raporları ile Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu (TUSF)'nin verilerine dayanarak hazırlanmıştır. Ayrıca çalışmada, SKS Daire Başkanlığı tarafınca her sezon hem öğrenci hem de akademik ve idari personele yönelik düzenlenen sorsal etkinlikler ve bahar şenliği organizasyonlarına da yer verilmiştir. Çalışma neticesinde, üniversiteler arasında TUSF ile üniversite bünyesinde SKS Daire Başkanlığı tarafından yürütülen MAÜ özelindeki bu faaliyetlerin, bir yandan sporcu sayılarına ve branş çeşitliliğine diğer yandan bilgilendirme seminerlerinin düzenlenmesi ve toplulukların oluşturulması gibi etkilerine bakılarak öğrenci sporcuların gelişimine birçok açıdan katkı sağladığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Spor Faaliyetleri, Spora Katılım, Öğrenci Sporcu, Üniversite, Mardin.

View of Sports Activities from the Perspective of the Mardin Artuklu University

Abstract

Programs related to sports activities carried out with the participation of students in universities, both in the university and inter-university competitions, on the one hand, reveal the spirit of struggle, on the other hand, they are seen as an important tool of socialization. This review study conducted to examine sports activities and participation in sports from the perspective of Mardin Artuklu University (MAU), it has been prepared by the MAU Health, Culture and Sports (SKS) Department with the activity reports in the archives of the MAU Strategy Development Department for the 2017, 2018 and 2019 seasons and based on the data of the Turkish University Sports Federation (TUSF). Also in this study, to sports events and spring festival organizations organized by the Department of Health, Culture and Sport for both students and academic and administrative staff every season are also included. As a result of the study, it can be said that these activities specific to MAU, which are carried out by the TUSF among universities and the Department of SKS within the university, have contributed to the development of student athletes in many ways, by looking at the number of athletes and the diversity of branches on the one hand, and the organization of information seminars and the formation of communities on the other.

Keywords: Sports Activities, Participation in Sports, Student Athlete, University, Mardin.

1 Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, cglubineskiyecek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6987-3609.

Giriş

Zamanı aşan özelliklere sahip olan ve farklılıklar kenti olarak bilinen Mardin, geçmişten bugüne değin çok zengin bir mirası taşımaktadır. Günümüzde daha da homojen bir kente dönüşmesine rağmen bu kent hala sosyal, beşeri, doğal ve tarihsel dokusuyla çok fazla alanda araştırmaya değer bir farklılıklar hazinesi durumunda kabul edilmektedir (Kaya, 2007). Bu yönüyle Türkiye'nin en turistik şehirleri arasında yer almakta olan Mardin, genç ve dinamik bir nüfusa sahip olmasının da olumlu sonuçlarını görmektedir. Bu minvalde, özellikle 2007 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nin kurulmasıyla açılan fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokullar ve ülkenin dört bir tarafından gelen gençlerin varlığı şehrin, sosyal, kültürel, ekonomik, sporsal vb. gibi farklı yönlerden gelişimini hızlandırmıştır. Özellikle spor alanında üniversite içinde veya dışında her geçen yıl lisanlı sporcu sayısının artış göstermesi, yeni branşların eklenmesi ve yeni spor kulüplerinin açılması şehrin gelişimini pozitif yönde etkilemiştir.

Bu açıdan spor, bireylerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönden gelişimini sağlayan önemli bir uğraştır. Ayrıca toplumsallaşma sürecinde ve eğitim-öğretimin her kademesinde spor önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle üniversitelerde öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen sportif faaliyetler ile ilgili programlar, gerek üniversite içi fakülteler/yüksekokullar/meslek yüksekokullar arası gerekse üniversiteler arası müsabaka veya yarışmalarda bir yandan mücadele ruhunu ortaya koymakta öte yandan sosyalleşmenin önemli bir aracı olarak birleştirici özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Serbest zaman etkinliği olarak da adlandırılabilir bu programların, bütün öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre belirlenmiş ve bunları karşılayabilecek geniş yelpazedeki faaliyetleri içermesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra onların fiziksel, ruhsal, sosyal ve duygusal yönlerden ilgisini çekebilecek, iyi şekilde hazırlanmış serbest zaman deneyimlerine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır (Ağaoğlu ve Eker, 2006).

Ayrıca bu programların, iyi planlanmış, kolay uygulanabilir özellikte ve sonuçlarının öğrenciler üzerinde gözlemlenebilecek boyutlarda olmasına dikkat edilmelidir. Bundan dolayı özellikle alanında uzman yönetici, antrenör veya eğitimcilerin bu programlarda yer almasının son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır (Ağaoğlu, 2002). Bu amaç doğrultusunda üniversitelerde kulüp/topluluk, sportif/rekreasyon, kurs ve seminer alanlarında düzenlenecek faaliyetlere yer verilmesine dikkat çekilmektedir (Yükseköğretim Kurumları, 1994).

Şüphesiz bu türden faaliyetler sayesinde üniversite öğrencileri, kendini gerçekleştirme noktasında güven duygusunu kazanma, stresten uzaklaşma, sağlığını koruma, zinde hissetme ve kas ve iskelet sisteminin güçlendirilmesi gibi birtakım özelliklerini geliştirme fırsatı da bulmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise günümüzde artık spor organizasyonlarının, hem üniversitelerin hem de bağlı oldukları kentin veya bölgenin tanıtımına büyük ölçüde katkı sağladığı tartışılmaz bir gerçektir.

Bu bağlamda yapılan derleme çalışmasının amacı, MAÜ perspektifinden spor faaliyetlerinin, katılımların ve rekreatif etkinliklerde sporun yerinin incelenmesidir.

1. Mardin’de Spora Yönelim

Bulunduğu coğrafik bölgedeki 12 üniversiteden biri olan Mardin Artuklu Üniversitesi genç, dinamik bir öğrenci profiline sahip, ahlaki temelleri güçlü ve bilgi üretimi ile geleceğe aydın gençler yetiştirme misyonunu hedef almış, gelişime açık bir üniversitedir.

MAÜ bünyesinde yer alan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) 2015 tarihinde kurulmuştur (MAÜ BESYO, 2021). BESYO’da ilk etapta Antrenörlük Eğitimi Bölümü ve bir sonraki yıl Spor Yöneticiliği Bölümü ile Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü’nün açılmasıyla bulunduğu bölgedeki oldukça geniş genç nüfusa hem akademik hem de sportif açıdan nitelikli bir eğitimin kapısını açtığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte BESYO’da lisans programlarının yanı sıra lisansüstü programının açılması ve bu eğitim kademesine olan ilgi ile bu alanda bölgede büyümeyi hedef edildiği görülmektedir.

Üniversite bünyesinde oluşturulan takımların yanı sıra büyükşehir statüsünde yer alan Mardin ilinin merkezinde ve ilçelerinde futbol, voleybol ve hentbol branşlarına yoğun bir katılım sağlandığı göze çarpmaktadır. Bu branşlar içerisinde özellikle Kızıltepe ilçesinde Voleybol branşına yönelik sporcu yetiştiren 11 adet spor kulübünün oluşu ve bu kulüplerin 1.lig ve 2.lig’de yer alan kadın ve erkek takımlarının mücadele etmesi hem il merkezinde hem de ilçelerde yüksek oranda sporcu potansiyelinin varlığını ortaya koymaktadır. Bahsi geçen branşların dışında özellikle bireysel sporlarda atletizm (özellikle kros branşında) ve masa tenisi gibi branşlarda ulusal düzeyde derecelere giren ve önemli başarılarla imza atan sporcuların olduğu bilinmektedir. Tüm bunlarla birlikte rekreatif etkinlikler açısından ele alındığında bölgede futbolun yanı sıra özellikle tenis ve yüzme gibi spor branşlarında da büyük bir ilginin olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durum hem üniversitenin bulunduğu kente, sporcu, antrenör ve hakem kazandırmadaki hem de özel kulüplerin veya spor okullarının yetiştirdiği sporcuların BESYO’da öğrenim görme şansına sahip olabilme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. İşte tüm bu avantajlar bir yandan yetenekli sporcuların keşfedilmesine ve başarılı sporcuların yetiştirilmesine zemin hazırlarken diğer yandan şehrin tanıtılmasına da önemli bir değer kazandırmaktadır.

2. MAÜ’de Sporsal Etkinlikler

BESYO’nun kurulması ve akabinde öğrenci alımı ile beraber üniversitenin spor faaliyetlerine katılım oranında bir artış gözlemlenmiş ve bu durum TÜSF’nin düzenlediği üniversiteler arası müsabaka ve yarışmalarda başarı grafiğinin paralel olarak artmasına katkıda bulunmuştur.

Üniversite dışındaki etkinlikler ile birlikte tüm üniversitelerin SKS Daire Başkanlığı tarafından yürütülen ve her yıl yeniden planlaması yapılan üniversite içi faaliyetler üniversitede öğrenim gören öğrenciler ile birlikte akademik ve idari personellerin katılımıyla gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de 2020 yılının Mart ayı itibarıyla Covid-19 salgın hastalığının başlaması ile tüm ülke genelinde gerçekleşen kapanmalar, hem yüz-yüze yapılan eğitim-öğretimin hem de sporsal etkinliklerin durmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 2020 yılının ilkbaharından bu yana pandeminin etkisiyle üniversite içi ve üniversiteler arası etkinlikler ve resmi müsabaka/ yarışmalar düzenlenememiştir. MAÜ özelinde ise bütün dünyayı etkisi altına alan bu salgın hastalığın başlamasından önceki özellikle son üç yılda (2017, 2018 ve 2019 yıllarında) sözü edilen faaliyetlerde bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, üniversite bünyesinde pandemi öncesindeki son üç yıla ilişkin faaliyet raporları incelenmiş ve elde edilen veriler tablolştırılmıştır.

2017 sezonunda düzenlenen bu faaliyetler ile TÜSF'de katılım sağlanan branşlar ve sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur (Tablo 1 ve Tablo 2) (TÜSF, 2021).

Sıralama	Faaliyetler
1	Spor faaliyetleriyle ilgili fizibilite çalışmalarında; öğrencilerin spor ve kültürel ilgilerini tespit etmek amacıyla anketler düzenlenmiştir.
2	Üniversite bünyesindeki Fakülte/Yüksekokul/Meslek Yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilere yönelik spor kültürü ve zararlı alışkanlıklardan korunma konuları hakkında bilgilendirme amaçlı seminerler verilmiştir.
3	Öğrenci sporcular kulüp ve topluluklar oluşturulması için teşvik ettirilmiştir.
4	Çeşitli branşlarda (futbol, basketbol, futsal, voleybol ve masa tenisi) takımlar kurularak ÜNİLİG turnuvalarına katılım sağlanmıştır.
5	Mevcut branşların dışında farklı spor branşları da eklenerek (Yüzme, Korfball vs.) öğrencilerin katılımları için çalışmalar başlatılmıştır.

Tablo 1. MAÜ SKS Daire Başkanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu

MAÜ 2017 Yılı 7. Bahar Şenliği Etkinlikleri:

- MAÜ'deki bölümler ve birimler arası personel ile basketbol, futbol, voleybol, masa tenisi ve satranç şampiyonaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokullar arası öğrenci basketbol, futbol, voleybol, tenis, masa tenisi, kros, puanlı atletizm ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakülteler/yüksekokullar/meslek yüksekokullardaki bölümler arası öğrenci basketbol, futbol, voleybol ve masa tenisi turnuvaları düzenlenmiştir.

Branşlar	Müsabakalar ve Sonuçları
Voleybol	28 Kasım-2 Aralık 2017 tarihleri arasında Malatya ilinde düzenlenen 2.Lig Voleybol Grup Müsabakalarına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Basketbol	11-15 Aralık 2017 tarihleri arasında Elazığ ilinde düzenlenen 2.Lig Basketbol Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.
Futbol	4-9 Aralık 2017 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 2.Lig Futbol Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.
Futsal	18-22 Aralık 2017 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 2.Lig Salon Futbolu (Futsal) Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.

Tablo 2. MAÜ 2017 Sezonunda Katıldığı Türkiye Şampiyonası ve Üniversiteler Arası Müsabakalar ve Sonuçları

2018 sezonunda düzenlenen bu faaliyetler ile TÜSF'de katılım sağlanan branşlar ve sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur (Tablo 3 ve Tablo 4) (MAÜ Strateji Daire Başkanlığı, 2021; TÜSF 2021).

Sıralama	Faaliyetler
1	Öğrencilerin spor ve kültürel ilgilerini tespit etmek için BESYO ile ortak çalışarak öncelikli spor faaliyetleriyle ilgili anket çalışmaları yapılmıştır.
2	Üniversite bünyesinde yapılan müsabakalarda öğrenci sporculara TÜSF sporcu lisans kartları (2018 yılı 400 lisans) çıkartılarak sporcu sayılarının artırılması hedeflenmiştir.
3	Değişik spor branşlarında (atletizm, futbol, basketbol, futsal, voleybol, tenis ve masa tenisi) takımlar kurularak 2.Lig ve ÜNİLİG turnuvalarına katılım sağlanmıştır.
4	2018-2019 faaliyet programına eklenmesi için araştırma yapılmış ve bu doğrultuda ek spor branşları dâhil edilerek (Hentbol, Salon Hokeyi vs.) çalışmalar başlatılmıştır.
5	Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu Başkanlığı tarafından hazırlanan 2017-2018 ve 2018-2019 sezonu için yeni sporcu lisanslarının çıkartılmasına yönelik çalışmalar yürütülerek, faaliyetler öncesi lisanslar hazır hale getirilmiştir.

118

Tablo 3. MAÜ Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu

MAÜ 2018 Yılı 8. Bahar Şenliği Etkinlikleri:

- MAÜ'deki bölümler ve birimler arası personel ile futbol, voleybol, masa tenisi ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokullar arası öğrenci basketbol, futbol, voleybol, tenis, masa tenisi, kros, puanlı atletizm ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakültelerdeki bölümler arası öğrenci basketbol, futbol, voleybol, tenis, masa tenisi, kros, bilek güreşi ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.

Branşlar	Müsabakalar ve Sonuçları
Atletizm	9-13 Mayıs 2018 tarihleri arasında Adana ilinde düzenlenen Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Hentbol	3-7 Aralık 2018 tarihleri arasında Nevşehir ilinde düzenlenen 2.Lig Basketbol Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.
Basketbol	10-14 Aralık 2018 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 2.Lig Basketbol Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.

Voleybol	5-9 Mart 2018 tarihleri arasında Çorum ilinde düzenlenen ÜNİLİG'de Voleybol Müsabakalarına (Kadın-Erkek) ve 17-21 Aralık 2018 tarihleri arasında Adana ilinde düzenlenen 2.Lig Voleybol Grup Müsabakalarına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Futbol	10-14 Aralık 2018 tarihleri arasında Hatay ilinde düzenlenen 2.Lig Futbol Grup Müsabakalarına (Erkek) katılım sağlanmıştır.
Masa Tenisi	7-10 Mayıs 2018 tarihleri arasında Adana ilinde düzenlenen Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Bilek Güreşi	15-17 Mart 2018 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen Türkiye Bilek Güreşi Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Satranç	15-19 Nisan 2018 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen Türkiye Satranç Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.

Tablo 4. MAÜ 2018 Sezonunda Katıldığı Türkiye Şampiyonası ve Üniversiteler Arası Müsabakalar ve Sonuçları

2019 sezonunda düzenlenen bu faaliyetler ile ÜNİLİG'de katılım sağlanan branşlar ve sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur (Tablo 5 ve Tablo 6) (MAÜ Strateji Daire Başkanlığı, 2021; TÜSF 2021).

Sıralama	Faaliyetler
1	Öğrencilerin spor ve kültürel ilgilerini tespit etmek amacıyla BESYO ile birlikte çalışılarak spor faaliyetleriyle ilgili fizibilite çalışmaları yapılmıştır.
2	Öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda; sportif müsabaka ve faaliyetlerde üniversite ve üniversiteler arası (ÜNİLİG), 2.Lig, Türkiye Şampiyonası müsabakalarında faal olarak bulunmaları konusunda kendilerine her türlü katkı ve destek sunulmuştur. Bu doğrultuda ÜNİLİG, Türkiye Birincilikleri ve 2.Lig turnuvalarına katılım sağlanmıştır.
3	Üniversite bünyesinde öğrenim gören lisanslı sporcular kulüp ve topluluklar oluşturmaya yönlendirilmiştir. Ayrıca amatör spor kulüplerine üniversite bünyesindeki öğrenci sporcular lisansiyeye edilerek faaliyetlere katılmışlardır.
4	MAÜ'de öğrenim gören öğrencilere yönelik sağlıklı yaşam ve spor kültürü, zararlı alışkanlıklardan korunma hakkında "Sağlık ve Spor Faaliyetleri, Zaman Yönetimi, Zararlı Alışkanlıklardan Korunma" ile ilgili bilgilendirme seminerleri verilmiştir.
5	2019-2020 sezonu faaliyet programına yeni spor branşları dâhil edilerek (Badminton, Wushu, Muaythai, Hentbol, Yüzme vs.) bu branşlara yönelik çalışmalar başlatılmıştır.
6	Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu Başkanlığı tarafından hazırlanan 2018-2019 ve 2019-2020 sezonu için yeni sporcu lisanslarının çıkartılmasına yönelik çalışmalar yürütülerek, faaliyetler öncesi lisanslar hazır hale getirilmiştir.

Tablo 5. MAÜ Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı 2019 Yılı Faaliyet Raporu

MAÜ 2019 Yılı 9. Bahar Şenliği Etkinlikleri:

- MAÜ'deki bölümler ve birimler arası personel ile basketbol, futbol, voleybol, masa tenisi ve satranç şampiyonaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakülteler ve okullar arası basketbol, futbol, voleybol, tenis, kros, puanlı atletizm, bilek güreşi ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.
- MAÜ'deki fakülte öğrencileri arasında; sınıflar arası voleybol, basketbol, futbol, voleybol, atletizm (kros), masa tenisi ve satranç turnuvaları düzenlenmiştir.

Branşlar	Müsabakalar ve Sonuçları
Atletizm (Kros)	16 Mart 2019 tarihinde Balıkesir ilinde düzenlenen Bandırma Türkiye Kros Şampiyonası'nda erkeklerde 10000 metre, kadınlarda 5000 metre koşulan kros yarışmalarında; erkekler ilk 19.sırada, kadınlar ise ilk 20.sırada dereceye girmiştir. Ayrıca 11-14 Mayıs 2019 tarihleri arasında Samsun ilinde düzenlenen Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Basketbol	16-20 Aralık 2019 tarihleri arasında Sivas ilinde düzenlenen 2.Lig Basketbol Grup Müsabakalarına katılım sağlanmıştır.
Bilek Güreşi	24-26 Şubat 2019 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen Bilek Güreşi Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmış ve Kadınlarda +70 kg Sağ ve Sol Kol'da Türkiye Üçüncülüğü elde edilmiştir.
Voleybol	4-8 Mart 2019 tarihleri arasında Hatay ilinde düzenlenen ÜNİLİG Yarışmaları (Kadın-Erkek) ile 9-13 Aralık 2019 tarihleri arasında Siirt ilinde düzenlenen 2.Lig Voleybol Grup Müsabakalarına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmış ve Siirt'te Kadınlar Grup Üçüncülüğü ödülünü almaya hak kazanmıştır.
Futsal	23-27 Mart 2019 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 2.Lig Salon Futbolu (Futsal) Kadınlar Müsabakalarına katılım sağlanmıştır.
Futbol	9-13 Aralık 2019 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 2.Lig Futbol Grup Müsabakalarına katılım sağlanmıştır.
Hentbol	4-8 Mart 2019 tarihleri arasında Gaziantep ilinde düzenlenen Hentbol ÜniliG Grup Müsabakaları ile 17-21 Aralık 2019 tarihleri arasında Nevşehir ilinde düzenlenen 2.Lig Hentbol Grup Müsabakalarına katılım sağlanmıştır.
Masa Tenisi	13-17 Mart 2019 tarihleri arasında Antalya ilinde düzenlenen 1.Lig Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Atıcılık	5-7 Nisan 2019 tarihleri arasında Trabzon ilinde düzenlenen Türkiye Şampiyonasına (Kadın-Erkek) katılım sağlanmıştır.
Satranç	18-22 Mart 2019 tarihleri arasında Antalya ilinde Türkiye Şampiyonasına (Kadın) katılım sağlanmıştır.

Tablo 6. MAÜ 2019 Sezonunda Katıldığı Türkiye Şampiyonası ve Üniversiteler Arası Müsabakalar ve Sonuçları

Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra MAÜ, pandemi öncesi 2019-2020 sezonunda TÜSF'nin düzenlediği faaliyet yapan üniversiteler sıralamasında ilk 10'unun içerisinde yer almıştır (TÜSE, 2021).

Sonuç

Sporun hem seyirlik hem de aktif katılım açısından günümüz insanının ve içinde yaşadığımız toplumun ihtiyaçları arasında yer alması (Ünal, 2011) ve sosyalleşme süreci üzerindeki etkisi göz önüne alınarak alan yazında, üniversitelerin her yıl düzenli olarak yaptıkları spor etkinlikleri içeren şenliklerin birkaç gün ile sınırlandırılması yerine eğitim-öğretim yılının geneline yayılarak gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Filiz, 2010).

Tüm bu perspektiflerle ele alındığında; ülkemizde son yıllarda hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin sayısının artmasıyla üniversite gençliğinin fiziksel aktivitelere ve sportif faaliyetlere katılım düzeylerinde de TÜSF faaliyetlerine bakılarak paralel bir artış olduğu söylenebilir. MAÜ açısından duruma bakıldığında ise her geçen yıl yeni bölümlerin açılması dolayısıyla artan öğrenci sayısının bu etkinliklere katılım noktasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan ve birçok sektörü olumsuz etkileyen Covid-19 pandemi süreci, alınan sayısız önlemlere rağmen spor alanında da eğitimlerin, antrenmanların ve müsabakaların aksamasına ve hatta zaman zaman durma noktasına kadar gelmesine neden olmuştur.

Buradan yola çıkarak yapılan bu derleme çalışmasında, üniversiteler arasında TÜSF ile üniversite bünyesinde SKS Daire Başkanlığı tarafından yürütülen MAÜ özelindeki bu faaliyetlerin; bir taraftan sporcu sayılarına ve branş çeşitliliğine diğer taraftan bilgilendirme seminerlerinin düzenlenmesi ve kulüp ve toplulukların oluşturulması gibi etkilerine bakılarak öğrenci sporcuların gelişimine pek çok yönden katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Ağaoğlu, Y. S. ve Eker, H. (2006). Türkiye'deki üniversitelerin sağlık, kültür ve spor dairelerinin işlevsel yönden incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, IV (4), 131-134.

Ağaoğlu, Y. S. (2002). *Türkiye'deki üniversitelerin rekreasyon programlarının geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). **Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Samsun.

Filiz, Z. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyalleşmesinde spora katılımın değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 192-203.

Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 44-55.

Mardin Artuklu Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı (2021). MAÜ 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu.

Erişim: https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/strateji_gelistirme/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2019%20YILI%20%C4%B0FR.pdf Erişim tarihi 14.03.2021.

Mardin Artuklu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu (2021). Erişim adresi <https://www.artuklu.edu.tr/beden-egitimyuksekokulu/tarihce> Erişim tarihi 19.02.2021

Mardin Artuklu Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı (2021). MAÜ 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Erişim adresi <https://www.artuklu.edu.tr/tr/strateji-gelistirmebaskanligi/duyurular/2018-yili-faaliyet-raporu-yayinlanmistir> Erişim tarihi 07.03.2021

Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu (2021). Üniversite Sporları TÜSF 2017 Yılı Faaliyet Kitabı-12. Erişim adresi <http://www.tusf.org/Default?p=d5b8f488-978c-45ff-823f-ead56b5a304c> Erişim tarihi 26.02.2021.

Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu (2021). Üniversite Sporları TÜSF 2018 Yılı Faaliyet Kitabı-13. Erişim adresi <http://www.tusf.org/Default?p=d5b8f488-978c-45ff-823f-ead56b5a304c> Erişim tarihi 11.03.2021.

Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu (2021). Üniversite Sporları TÜSF 2019 Yılı Faaliyet Kitabı-14. Erişim adresi <http://www.tusf.org/Default?p=d5b8f488-978c-45ff-823f-ead56b5a304c> Erişim tarihi 12.03.2021.

Ünal, H. (2011). Spor bilincinin yaygınlaştırılmasında sosyal pazarlamanın toplum tutumuna etkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(2), 11-22.

Yükseköğretim Kurumları (1994). Mediko - Sosyal, Sağlık, Kültür ve Spor Dairesi Uygulama Yönetmeliği. Ankara.